

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2015/2016**



PROMOCIJE



Prevalis – Danilovgrad

Večerašnju promociju, svojom aktivnošću, organizacijom i pratećim elementima omogućili su: Skupština opštine Danilovgrad na čelu sa gospodinom Branislavom Branom Đuranovićem, Matica crnogorska, odnosno njen Ogranak Danilovgrad sa predsjednikom Žarkom Mališićem i JU Centar za kulturu Danilovgrad sa direktorom Dejanom Vukovićem.

Srdačno im se zahvaljujemo na pomoći, takođe smo zahvalni na njihovom prepoznavanju značaja teme kao i involviranosti danilovgradskog prostora u ovu, za crnogorske uslove, veoma bitnu istorijsku oblast koja na posve specifičan način objašnjava važnu kariku u lancu kontinuiteta državnosti naše današnje državne i administrativne teritorije.

Vaše večerašnje prisustvo, uliva značajno povjerenje u budućnost kulturne baštine i pokazuje dostojnost nas kao nasljednika ovog nemjerljivog kulturološkog blaga.

Knjigu koju večeras promoviramo štampalo je Društvo arheologa Crne Gore – strukovna organizacija, koja baštini tradiciju Arheološkog društva koje je osnovano 24. novembra 1974. godine u Titogradu.

Predavanja profesora Stevovića prezentovana u okviru postdiplomskog studija na Katedri Istorijskog instituta Univerziteta Crne Gore, na kojima je između ostalog prezentovan jedan „drugačiji, u odnosu na arheologe“ pogled na studirani

period, bio je početna tačka od koje se krenulo ka realizaciji ideje da se Društvo pojavi kao izdavač ove publikacije.

Autor knjige „*Preavalis* – obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije“ je gospodin dr Ivan Stevović, vanredni profesor na Odjeljenju za istoriju umjetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Čovjek koji, što kao rukovodilac, što kao saradnik učestvuje u više projekata Ministarstva kulture i nauke Crne Gore i Istorijskog instituta. Čovjek koji je još kao student, osamdesetih godina prošlog vijeka, inficiran istraživačkim virusom upravo na lokalitetima sa teritorije opštine Danilovgrad – preciznije na prostorima naše draguljarnice – Martiničke Gradine.

Sa nama je večeras gospođa Milena Vrzić – magistar i doktorant arheologije, muzejski savjetnik u JU Muzeji, galerija i biblioteka Budva. Ona je recenzent knjige. Za vašu informaciju naglašavam da je i Milena na jednom lokalitetu danilovgradske teritorije aktivno istraživački učestvovala, odnosno rukovodila arheološkim projektom.

Tu je i gospodin kojega, čini mi se, nije potrebno posebno predstavljati. Mislim da je dovoljno reći: profesor doktor Aleksandar Saša Čilikov, vrsni poznavalac i nezaobilazni autoritet u crnogorskoj istoriji umjetnosti.

Svojevrsni vremeplov u koji večeras ulazimo vraća nas u davno prohujala vremena i vodi na gotovo hiljadugodišnji put, a naši sagovornici su tu da nam u svojstvu vodiča pojasne neke od etapa. Dakle, dozvolite mi da vas još jednom sve srdačno pozdravim i poželim ugodan boravak u prostorima Zavičajnog muzeja Danilovgrad, i pozovem gđu Milenu da uzme riječ.

Boško Iković

Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije istoričara umjetnosti Ivana Stevovića

Poštovane kolege, poštovani prijatelji, ukazana mi je čast da u ime Arheološkog društva Crne Gore večeras, u Zavičajnom muzeju u Danilovgradu predstavim publikaciju *Prevalis*. Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije Ivana Stevovića, vanrednog profesora na Odjeljenju za Istoriju umjetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu. Predavanja profesora Stevovića, prezentovana u okviru novoosnovanih postdiplomskih studija na katedri Istorijskog instituta univerziteta Crne Gore, na kojima je između ostalog prezentovan jedan, „drugačiji, u odnosu na arheologe“ pogled na studirani period bio je početna tačka od koje se krenulo u realizaciju ideje da se Društvo pojavi kao izdavač ove publikacije, istakao je predsjednik udruženja Mile Baković. Publikacija profesora Stevovića predstavlja prvu monografiju arheološkog udruženja, štampanu dvije godine nakon izdanja prvog časopisa *Davnine*. Podsjećam da je društvo, iako skromnog budžeta, prepoznalo važnost publikacije i uložilo trud da publikaciju štampa dvojezično.

U ime Društva arheologa Crne Gore zahvaljujem i našem večerašnjem domaćinu – konzervatoru Bošku Ikoviću na tome što je omogućio i sve organizovao da u Zavičajnom muzeju Danilovgrada, promoviramo knjigu profesora Ivana Stevovića. Knjiga je podijeljena na tri poglavlja I – *Prevalis*. Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije: Slika, prostor, istorija; II – Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije pre *Prevalisa*: Slike klasičnog doba antike i III – Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke provincije: Slike kasnoantičkog doba.

Ne slučajno nalazimo se u srcu *Prevalisa*, oblasti koja se na jugu prostirala između Drača i Lješa, prateći na istoku tok Crnog Drima, dok se sjeverna granica protezala preko Sinjavine i Durmitora, a zapadna od Boke Kotorske do spoja Pive i Tare... Prošlost ovog geografskog, odnosno administrativnog prostora antičkog svijeta, profesor Stevović sagledava kroz različite vidove slika koje su na tom

prostoru nastajale u periodu dužem od jednog milenijuma. Smatramo da to vizuelno izražavanje koje je dobilo prvenstvo u odnosu na tradicionalna instrumenta studiorum istorijske nauke, posljedica je, po našem mišljenju, njegovog dubokog poimanja i ogromnog poznavanja materije o kojoj govori.

Prostor o kome je riječ predstavlja jednu od tačaka trougla koji je po Stevovićem mišljenju, sa zapadnom obalom Balkana i južnim krajevima Apeninskog poluostrva i Sicilijom, zatvarao prostor na spoju dva mora, obrazujući vrata Jadrana. Još od neolita, na obalama Jadrana učvršćuju se određene tačke u prostoru koje kontinuiranom komunikacijom prerastaju u mrežu tačaka. Tačka trougla na jugoistočnoj jadranskoj obali do koje je Kadmo stigao kopnenim putem predstavlja prostor o kome je riječ, a iscrtavaju ga bronzanodobne gomile evidentirane na današnjem Crnogorskom primorju u Zetsko-bjelopavličkoj ravnici i u nikšićkom kraju. Dva milenija nakon susreta autohtone i egejske kulture, na širem prostoru od onog koji se razmatra, na prostoru od Vojuše u Albaniji do Neretve u Hrvatskoj u periodu od V–VI do kraja II vijeka p. n. e, formirano je Ilirsko Kraljevstvo, predstavljalo je skupinu gradova, manjih ilirskih zajednica, plemena i saveza, koja se tokom vremena stalno mijenjala, neke od tih zajednica su nastajale dok su se pojedine razvijale.

U periodu od V–IV do III vijeka p. n. e. antički pisci, čije su vijesti često i oprečne, pominju kraljeve, odnosno plemenske prvake iz dinastije Bardila, Grabejaca, kraljeve Taulanata, koji se vezuju za područje južno od Lisa (Lješa u Albaniji) i njihove odnose sa susjedima od kojih Stevović posebno ističe veze s Epirskom vladarskom kućom. Posebnu pažnju treba obratiti na pleme ili savez plemena Ardijeje, za koje se smatra da vjerovatno potiču iz sjevernih predjela Crne Gore koji su još od IV vijeka polako zauzimali južne oblasti sve do mora. Vremenom su izrasli u vodeću pomorsku silu na jugoistočnoj jadranskoj obali, te će vladari tog plemena ili saveza plemena, s Labeatima oko Skadarskog jezera, od druge polovine III do sredine II vijeka doći u sukob s Rimljanima i voditi ratove. Varvare varvara, nijesu mogli drugačije predstaviti grčki i rimski pisci Ardijeje, do kao primitivne hedoniste, prevrtljivce i pljačkaše. Način na koji su Iliri doživljavani u civilizacijskom poretku pripadao je domenu ideologije. Realnost koja proizilazi iz navedenih odnosa sama za sebe govori o potrebama civilizovanih, i da, zaključuje Stevović, u svoje okrilje, onda kada su za to imali interesa, bez ustezanja inkorporiraju vlastite varvare.

Nakon pobjede Rimljana nad Ilirima tj. labeatskim dinastom Gentijem, Ilirska teritorija koja sada predstavlja oblast sjeverno od Dirahija, tj. Lisa do Epidaura, a koju Livije naziva Ilirikom biva podijeljena na tri oblasti: sjeverno od Lisa, od Olcinija do Risinija i oblast Labeata. Nakon što se poprište sukoba između Rima

i autohtonog stanovništva na istočnoj Jadranskoj obali premješta ka sjeveru, pomenućemo još jedan događaj koji će jednu tačku našeg prostora iznova pozicionirati. Naime, mirom u Brindiziju 40 godine p. n. e. podela celokupnog tadašnjeg rimskog sveta između Oktavijana i Marka Antonija linijom koja se protezala od krajnjeg juga Apeninskog poluostrva do kopna između Lisa i Skodre, koliko god bila rezultat kratkotrajnog sporazuma, iscertana je po tragu Dionisija Starijeg, pokazujući svu meru globalne strateške važnosti Otrantskog moreuza... Poprište sukoba između Rima i zajednica na istočnoj jadranskoj obali završava se gušenjem Batonovog ustanka nakon kojeg se dolazi do reorganizacije Ilirika i formiranjem provincije Dalmacije, u kojoj će se oblasti nekadašnjih Labeata i područja od Ulcinja do Risinija naći na krajnjem jugoistoku rimske provincije.

U rimskoj Dalmaciji, primorski gradovi povezuju se kopnenim putevima da bi se povezali u jedinstvenu ekonomsku zonu. Jedan od rimskih opida, ilirski, potom ilirsko-helenistički a sada rimski grad koji ubrzo prerasta u municipij a potom možda i u koloniju jeste Rizinij, za koga vezujemo dva izuzetna spomenika, važna za religijsku identifikaciju grada i regiju. Jedan je votivni natpis nađen u numidijskoj lambezi, prema kojem je Medaur (o kojem se ne bi znalo da nije nađen ovaj natpis) lar Rizinija i dedikantovog naroda. Osim što nam autor ove publikacije daje prevod u cjelini, on vizuelno predočava i približava ljepotu i značenje ovog spomenika važnog za proučavanje antičke arheologije Crne Gore. Jahača sa zamahnutim kopljem na propetom konju s predstavom zmije, Medaur koji je mogao biti poštovan i u Lambezi, povezuje, s pravom, s predstavama Pira.

Nezaobilazna tema figuralna predstava Hipnosa o kojoj se govori u knjizi vezana je za Rizinij, grad koji je pobuđivao pažnju istraživača još krajem 19. vijeka. Sagledavajući sva dosadašnja istraživanja o vili kao i predstavi krilate muške figure, Ivan Stevović daje nov pristup u tumačenju Hipnosa i kompleksnosti značenja te figure, i tumači predstavu Hipnosa kao sublimaciju prije nego personifikaciju sadržaja vezanih za simbiotski odnos Arijadne i Afrodite.

U zaleđu nekadašnje labeatske regiji niče novi grad – Doklea koji svoj snažan razvoj doživljava u periodu Flavijevaca, od izuzetne važnosti je utvrditi vid administrativnog ustrojstva grada prije, tokom i poslije renesanse Flavijevaca, smatra Stevović. U razmatranju dosadašnjih rezultata rada i zaključka o razvoju grada uvrštena je građa koju vrijedno sakuplja i obrađuje istoričarka umjetnosti Tatjana Koprivica. Nadamo se da će stručna javnost biti ubrzo upoznata s njenim najnovijim istraživanjima, s druge strane i arheolozi iz Centra za arheološka istraživanja

Crne Gore realizovali su arheološka iskopavanja u više kampanja i otkrili dio kasnoantičke nekropole a čiji će rezultati rada, nadamo se, takođe biti ubrzo štampani.

Krajem III vijeka car Dioklecijan reorganizacijom administrativnih i teritorijalnih provincija osniva novu Prevalis, dio jugoistočne teritorije nekadašnje rimske provincije Dalmacije.

Poslije Drugog svjetskog rata u Crnoj Gori dolazi do formiranja mreže muzejskih i konzervatorskih službi i organizuju se prva opsežnija naučna istraživanja: Đurđa Boškovića, čuvenog arhitekta i profesora iz Beograda koji nastavlja svoja istraživanja započeta još u Kraljevini Jugoslaviji usmjerava ka Starom Baru, potom niza stručnjaka SANU, posebno Arheološkog instituta u Beogradu, Vojislava Koraća, Milutina Garašanina koji započinje praiatorijska istraživanja, Miodraga Grbića antičke Budve i Risna nakon kampanja koje sprovode hrvatski stručnjaci, Duje Rendić Miočević i Mate Suić, potom Aleksandar Jovanović, profesor srednjevjekovne arheologije iz Beograda, Dragoslav Srejović, Aleksandrina Cermanović Kuzmanović i drugi. Crna Gora dobija i svoje prve stručnjake koji zajedno s kolegama iz drugih jugoslovenskih republika realizuju opsežna istraživanja: Ilija Pušić, Stanko Roganović, Ranko Kujović, Olivera Velimirivuč Žižić, Nataša Vukotić, Čedomir Marković, Jovica Martinović, Vilma Kovačević. Posebno bih pomenula tandem priznatih stručnjaka arhitekta Mirka Kovačevića iz Beograda i istoričara umjetnosti Pavla Mijovića, koji sam realizuje i objavljuje niz naučnih radova i rasprava bez kojih se današnja nauka ne može ni zamisliti. O doprinosima prethodnih istraživača, govori i sam Ivan Stevović. S druge strane, nekontinuiranost i nedostatak arheoloških i drugih istraživanja savremenog istraživača usmjeravaju ga drugim metodama. Zbog toga danas, kada je potrebno pristupiti neminovnoj reviziji starijih istraživanja i sagledavanju ranijih zaključaka, taj zadatak Ivan Stevović uspješno razrješava.

Milena Vrzić



Milovan Đilas, XX godina poslije

Opet nas je u Mojkovcu okupio Milovan Đilas.

Za protekle 4 godine objavljene su u Crnoj Gori nekolike knjige o Đilasu, nekolike Đilasove knjige, održan je jedan međunarodni naučni simpozijum posvećen životu i djelu Milovana Đilasa, u skladu s Vladinom odlukom jedna je ulica u ovim krajevima dobila Đilasovo ime, na Velikoj sceni Crnogorskoga narodnog pozorišta izvedena je predstava koja govori o životu Milovana Đilasa, a ne prođe godina da se na nekoj od crnogorskih naučnih, obrazovnih ili kulturnih institucija na ovaj ili onaj način ne pomene Đilas. Posljednja vijest kaže da su studenti Univerziteta Donja Gorica dan Đilasove smrti proglasili *Danom pobune*.

Dakle, svi oni naši naponi o kojima smo govorili prošloga puta u Mojkovcu nije su ostali bez odjeka i rezultata. Ispostavile su se tačnim naše prognoze da Đilasovo vrijeme tek dolazi. O Đilasu se danas slobodno piše i slobodno govori. I najbitnije, u njegovim biografijama i bibliografijama studenti i istraživači pronalaze materijal za bavljenje velikim temama.

Možemo stoga reći da su se stvorili uslovi da sad i na kritički način pristupimo pojedinim istraživačkim i umjetničkim obradama Đilasova života i rada. I onim malobrojnijim starijim, ali i novim. U pogledu starijih studija to je neophodno zato što je zaostavštinu Milovana Đilasa pratio svojevrsni dvostruki usud – oni koji su imali hrabrosti da se bave tom ošetljivom problematikom obično su bili u neposrednom

kontakta s Đilasom, a onda ih je dio njegove nevjerovatne harizme opijao u mjeri koja je škodila objektivnoj istraživačkoj distanci; dok su s druge strane oni koji su toj građi pristupali s jasnim zadatkom, Đilasovu djelu načinili veliku nepravdu i štetu.

Ipak, čini se nekako da su Đilasovi literarni, publicistički i politički počeci ostali u sjenci one velike đilasovsko-revizionističke epohe, kada je, hoteći da prevrednuje sistem u čijem je stvaranju i sam učestvovao, Đilas završio u tamnici. A zapravo se već u međuratnome periodu može nazreti Đilasov kritički bilo. Ona žila kucavica jednoga genija koji se ne da lako pomiriti s nametnutim okvirima egzistencije. Istina, međuratni tekstovi Milovana Đilasa ispunjeni su mladalačkim egzaltom i nepreciznostima, ali je svima koji su listali tu građu jasno da i iz tih redova izbija onaj eruptivni literata i nezadrživi polemičar – Đilas.

Meni je još kao studentu bilo jasno da je riječ o velikome autoru međuratne crnogorske književnosti. I to ne zahvaljujući književnoistorijskim tekstovima ili kritičkim sondažama, kojih skoro da uopšte nije ni bilo, već prije svega zahvaljujući tekstovima iz tog vremena, koje sam iz nekih drugih razloga pronalazio razasute po raznim međuratnim glasilima. Prosto, nijedan ondašnji literarni događaj nije se zbio a da u njemu nije učestvovao ili ga bar opisao Milovan Đilas. Čini se da nema grada na prostoru Južnih Slovena u kome je neki časopis objavljivao između dva svjetska rata a da tamo nije pomenuto i njegovo ime, ili objavljen kakav njegov, umjetnički ili neumjetnički tekst.

Bivši dekan FF u Nikšiću, prof. dr Miladin Vuković, pitao me je tokom jednoga predavanja na postdiplomskim studijama, valjda prepoznavši moju opsjednutost ovom velikom temom, da li se uopšte može smatrati da je međuratno djelo Đilasa vrijedno pažnje a kamoli magistarskoga rada? Odgovorio sam mu podatkom koji govori o tome da je Đilas u međuratnome periodu objavio blizu 60 pripovjedaka i približno toliko neumjetničkih tekstova, te da su neke priče morale ući u sve antologije kratke proze. Odmah mi je ponudio naslov za magistarski rad: *Međuratna pripovijetka Milovana Đilasa*.

Đilas je u književnost stupio pjesmama u prozi koje je objavio u periodu od 1928-1930. godine. A onda je počeo da objavljuje kratke priče i pripovijetke, kojih je u međuratnome periodu bilo 58. Branko Popović je sakupio 56 priča, ja sam pronašao još dvije. Đilas ih je objavljivao ili pod svojim imenom ili pod pseudonimima *M. Nikolić*, *Milo Nikolić*, *M. Đorđević* i *Vuk Zatarac*. I apsolutno je netačna konstatacija Matije Bečkovića iz predgovora knjige *Najlepše pripovetke Milovana Đilasa* da je Đilas *kao osamnaestogodišnjak imao (...)* objavljenih pripovjedaka koliko i godina. Zapravo, u godini sticanja punoljetstva Đilas nije objavljivao prozu. On je to činio ujedno s dolaskom ideja pokreta socijalne literature.

Njegove je priče moguće razvrstavati na razne načine. Ipak, čini se da one najuspjelije iz toga perioda dolaze tek nakon izlaska iz robije. Jedna takva, s naslovom *Slika*, objavljena je upravo 1937. godine i zaslužuje status antologijske.

Kad se ove priče analiziraju sa sviješću o teorijskim zahtjevima epohe onda je jasno da se Đilas služio nekim instrumentima pokreta socijalne literature: otud u pričama likovi radnici, seljaci, otud antinomije bogat/siromah, gazda/ sluga i sl. Međutim, ono što Đilasa po svemu odvaja od klasičnih obrazaca socijalističkoga pripovijedanja jeste to što se on oslanjanja na nesvjesno i podsvjesno, u mnogim slučajevima i na libido, koji je bio temelj nadrealizma. Zato je u svrhu umjetnosti Đilas nerijetko žrtvovao ideje koje je zastupao u kritičkim i teorijskim tekstovima.

Za Đilasovu međuratnu pripovijetku bitno je kazati i to da je njen jezik i stil bio najkruće vezan pravilima raznih redakcija. Čini se da je Đilas konstantno pokušavao da uskladi jezik pripovjedaka različitim normama, kojima su se rukovodile redakcije pojedinih časopisa. To je, kao i u kratkim pričama, rezultiralo brojnim nedosljednostima, koje su vidljive i na fonetskome i na morfološkome nivou. Otud se u tim tekstovima u istoj rečenici mogu naći i jotovani i nejotovani oblici, ili čak ekavizmi.

Tako je s njegovim pripovjetkama, ali da vidimo što se događa s Đilasovim neumjetničkim tekstovima. Krenimo od podatka da je Milovan Đilas u metajezičku zonu *stupio* već 1931. godine, kada je u *Zapisima* i *Slobodnoj misli* objavio prve prikaze knjiga. Do početka Drugog svjetskog rata Đilas je, saradujući s redakcijama časopisa različitih koncepcija i orijentacija, objavio četrdesetak prikaza, članaka, rasprava, polemika i kritičkih ogleđa. Neke od njih potpisivao je imenom i prezimenom, neke inicijalima, a neke pomenutim pseudonimima. U tome periodu u formi monografskih publikacija objavljene su i dvije Đilasove studije: *Misao Jovana Dučića* (1932) i *Slučaj Dušana Vasiljeva* (1933).

Evo o čemu je sve Đilas pisao u tim tekstovima:

- o savremenoj književnosti;
- o književnoj istoriji;
- o značajnim datumima iz prošlosti južnoslovenskih naroda;
- o oblicima vlasti;
- odnosu suprotstavljenih klasa ;
- postavkama *novog društva*;
- o položaju radnika, položaju žene u društvu i stanju pojedinih oblasti Kraljevine...

Posebno su vrijedni njegovi tekstovi koji svjedoče o *ranim (est)etičkim suđenjima*, a to su prikazi knjiga i studija o književnim djelima i piscima, te članci koji imaju drugi povod ili cilj, ali koji „usputno” saopštavaju o Đilasovim

viđenjima problema umjetnosti i književnosti. Riječ je o tekstovima koji su objavljeni u dva perioda, podijeljena intervalom Đilasovoga ropstva – prvom od 1931. do 1933. i drugom od 1936. do 1941. godine. Prvi period karakterističan je po polemički *odšućnim stavovima* i *samouvjerenom sudu*, dok su članci objavljeni od 1936. do 1941. godine (u većini potpisani pseudonimom) smirenijega tona i šireg polja asocijacija.

Najznačajnije teze tih tekstova tiču se osude građanske, intelektualističke literature i nadrealizma. On ih je kritikovao jer – ne ostvaruju osnovni zadatak umjetnosti, koji je po njemu bilo *realno slikanje odnosa u društvu*.

Međutim, ono što jeste najinteresantnije i najznačajnije za shvatanje „dijalektičkoga razvoja“ misli Milovana Đilasa jesu oni tekstovi u kojima nailazimo na polemiku i oštre note. Jedan takav javlja se već u oktobru 1931. godine, dakle tek što je Đilas stupio u jedan književni front. A onda se upoznajemo s Đilasom polemičarem, koji raspravlja s Bandovićem, Zogovićem, Štedimlijom, Krležom... Svi ti tekstovi jesu zanimljivo štivo o jednome vremenu, o piscima tog vremena i njihovim shvatanjima, o njihovim međusobnim sukobima, ali oni, prije svega, mogu poslužiti kao sredstvo za razumijevanje svih onih kasnijih polemičkih faza Milovana Đilasa i svih amplituda toga genija.

Kao što je jedino njegovo utočište bila tročlana porodica, tako je jedina njegova sloboda bila riječ. Vjerovatno iz tih razloga Đilas nije želio ničim da ukroti svoju riječ, vjerovatno je iz tih razloga slobodno govorio i pisao. Riječ je, na koncu, i sačuvala njegov um u tamnici.

O Milovanu Đilasu informisao sam se isključivo preko pomenutih tekstova i onda u Nikšiću odbranio magistarski rad, koji sam 2008. godine objavio, uz pomoć Matice crnogorske. Nakon što je ta knjiga izišla iz štampe, kontaktirao me je Milovanov sin Aleksa Đilas. Naša komunikacija i saradnja rezultirala je između ostalog i intervjuom koji je objavljen prije nekih pet-šest godina u jednome dnevnom listu. Zahvaljujući tom kontaktu, uspio sam da upotpunim sliku o predmetu svoga istraživanja, i bitnije – sliku o čovjeku Milovanu Đilasu. Na koncu, posetio sam njegovu porodicu i bio u prilici da vidim njegovu radnu sobu i listiće papira na kojima je u tamnici zapisivao redove svoga djela.

Sve to skupa, naučni rad i kontakt s njegovom porodicom, pomoglo mi je da razumijem kako je upravo taj Milovan Đilas – komunista, disident, prislušковано sumnjivo lice, robijaš povratnik – preminuo kao slobodan čovjek.

Vladimir Vojinović

Dnevnički zapis sa sahrane Milovana Đilasa **Otimanje oko velikog disidenta**

Dvadeset peti je april 1995. godine.

Ponedjeljnik. Juče je sahranjen Milovan Đilas. Oblačno, ledeno, vjetrovito. Bjelasica još pod snijegom kao i Sinjajevina. Bjelina dopire do prvih kuća u Podbišću. Jak šum cerovine sa još očuvanim, ispijenim, lišćem. Prava domaća, seoska, sahrana. Kolone pokajnica. Nekoliko stotina. Ne, u svakom slučaju nekoliko hiljada kako danas piše, prije svega, u beogradskoj štampi. Lelekači, tužbalice. Poklonio sam se nad kovčegom Milovana Đilasa. Vidio sam nekoliko pisaca iz Udruženja književnika Crne Gore, nekoliko književnika iz Beograda, jednog historičara iz Crne Gore. Pored odra stoje tri svještenika iz Beograda i pomjesni paroh. Dok prilazim odru, dva mlađa čovjeka ispred mene, prekrstiše se.

I u ovom trenu, kao i prethodnih godina, svako je u Đilasu tražio svoj dio sebe. U novonastalom balkanskom rastrojstvu, pogotovo. Komunisti su vidjeli komunistu, antikomunisti – antikomunistu, partizani – partizana, četnici – četnika. Intelektualci svih boja i nacija svog zajedničkog potajnog imenitelja, svog dvojnika koji je više od tri decenije bio oličenje građanske i intelektualne smjelosti. Poslije Titove smrti, napisao je i izdao u inostranstvu knjigu Druženje sa Titom. Ta je knjiga, u stvari, napisana još za Titovog života. Početkom 1990-ih, napisao je u koautorstvu i svoju posljednju knjigu razgovora: Bošnjak Adil Zulfikarpašić.

Crnogorci su u Milovanu Đilasu i juče, na groblju u Podbišću, vidjeli Crnogorca, Srbi – Srbina. Đilas ih je spajao i razdvajao na svoj način. Svojevrsni čas anatomije, lične i kolektivne. Čin istorije. Svako je mjerio svoje ćutanje, njegov sadržaj, svoju riječ i pogled. Oko mrtvog Milovana Đilasa bila je prikrivena, žestoko podijeljena Crna Gora. Podmukla tišina i nada. Da li danas Milovan Đilas može pomiriti one koji su došli, i one koji nijesu, na njegov odlazak. Neće, izgleda, to moći ni mrtav. Dok tužilice spominjahu Đida, primijetih kako Matija Bećković vadi bijelu maramicu dodirujući s njom podnaočarje. Podalje sam bio od kovčega.

Kada je kovčeg postavljen pored groba, zaleleka Aleksandar Krgović - Leko, postariji čovjek iz Štitarice u crnogorskom odijelu. Od jakog, povremenog, vjetra nijesam uspio da čujem ni jednu riječ ovog lelekača. Prva tužilica bila je Kosa Novaković iz Štitarice: „Milovane, grdna rano, bez prebola... Nekad glavo, Crne Gore“. Druga tužilica, Bosa Fuštić. Od njenog tuženja zapamtih: „Milovane, ljudurino, Crne Gore...“ Treću tužilicu nijesam mogao čuti, niti joj saznadoh ime. Dok je tužjela Kosa Novaković, neko je – u trenutku kada je pominjala narodne heroje – viknuo, bolje reći dreknu: „A, ćuti tu, prekini više!“ Bio je to sekretar Udruženja književnika Crne Gore. Tužilica kao da to nije ni čula. Nastavi sa svojom tečnom, lirskom, melodijom koju raznosahu udari vjetra. Malo poznatih lica. Iz crnogorskoga političkog establišmenta – niko. Ništa ni od nekih očekivanja da će govoriti neko u ime boraca Narodnooslobodilačkog rata. Govorio je onaj za kojeg se znalo da će sigurno govoriti. I s kakvom će retorikom nastupiti! I to će, svakako, biti zabilježeno i objelodanjeno. Na sahrani je rečeno da ukop uz vjerski obred „nije bila Milovanova oporuka, već želja sina mu Alekse“. Tada, kao i kad Bećković spomenu srpski jezik, ču se djelimičan aplauz od onih najbližih odru.

Umoran od dugog stajanja, odoh ka periferiji groblja i sjedoh na najniži stepenik, već odavno zapuštenog groba. Počelo je opijelo Milovanu Đilasu. Trajalo je onoliko koliko obredno traje. Isprekidan naletima vjetra slušao sam rekvijem za Milovana Đilasa. Teče Aleluja, teče Gospodi pomiluj, Vo imja Oca i Sina i Svetoga duha... Hristos voskrese... U vazduhu pojna muzika, miris kandila i tišina narušavana sve jačim vjetrom. Šuma još šumornija. Pomisao: popovi sahranjuju Milovana Đilasa. Opijelo Milovanu Đilasu. Kažu, nije njegova oporuka. Da li je to njegov Sin htio da uradi sve što je mogao za svoga Oca kao što je njegov Otac napisao svojim roditeljima da je, podižući im spomenik, sve što je mogao da uradi za njih? No, što god da jeste – ljudski je. I vasseljenski je, ako je sve to u granicama toga. Sin je Ocu, možda, otvorio mogućnost spasenja duše kao što se ta mogućnost nudi svakom smrtniku. Sin je Ocu posinio Biblijsku varijantu svijeta? Ne zbog toga što jeste ili nije bio ideološki ili neki drugi grešnik, već zbog upokojenja koje s upokojenjem traje već skoro dvije hiljade godina.

Upitah se: koliko li je samo puta Milovan Đilas – Đido u svom vijeku stajao mirno, ispršeno, uzavrelo, u prvim redovima slušajući sa ushićenjem zvuke Inter-nacionale. I bio, vjerovatno, srećan što će jednoga dana Ustajte prezreni na svijetu, vi sužnji koje mori glad...Bude se Istok i Zapad... biti odsječno, horski, otpjevani nad njegovim odrom. Uz velike počasne straže i trostruke plotune. Danas ništa od svega toga. Sjetio sam se i pjesme „Partija se zatalasa oko Tita i Đilasa“. Kao i onih koje su, takođe, bile iz glave cijelog naroda: „’Sva se Crna Gora pita, kad će Đido mjesto Tita’... ’Crna Goro, majko mila, nijesi više što si bila. / Sad si moćna

i velika Narodna si Republika'... 'Mi možemo i hoćemo, komunizam širićemo''... 'Jes, tako je. Jes tako je, Tito, zlato moje'... 'Oj, Crvena ruska gardo, proletera svijuju nado''... Slušao sam to kao dječak; možda je i pjevušio... Na jednom malom groblju, u selu koje se nekad zvalo Crvena Moskva, sažima se, evo, cijela jedna epoha. Cio dvadeseti vijek. Sa svim njegovim obrtima i beznađem koje traje.

Sjedeći još uvijek tamo će sam sjedio, čuo sam istovremeno sa opijelom i eho svih internacionala i svih aleluja ovoga svijeta. A otpjevano ih je na milione i milijarde. A i jedna i druga tekstura i melodija zarad spasenja čovjeka! Da i jedna i druga budu ljudski rod. Uspostavljanje Božje i Ljudske pravde. Evo se i danas dižu do neba te dvije melodije, tegleći svaka na svoju stranu. Ječe, ječe, prolamaju se nebesa. Da li se negdje mogu sjediniti u ovozemaljsku i onozemaljsku harmoniju u kojoj neće biti ničeg od Crvenih i Crnih Sotona. Će je sada u svemu tome ovaj znameniti pokojnik? Da li i dalje prevodi novu verziju nekog svog Izgubljenog raja?

Sjećam se da je prije nekoliko godina Milovan Đilas izjavio da ne želi da bude sahranjen u svom zavičaju. Plašio se da će mu tamo neko, od onih koji su prethodnih godina sve učestalije zborili da je ratni zločinac, preturiti kosti u grobu. Ni mrtav nije mogao biti miran. Mnogi su na njegovu sahranu došli samo da vide hoće li biti popova ili neće. Hoće li govoriti komunisti ili neće. Sahranjen je petog dana poslije smrti. Uoči sahrane saznao sam, od jednog bivšeg oficira Jugoslovenske narodne armije, da je Đilas prvi i posljednji put bio u crkvi na vjenčanju njegovog sina. Trebalo je obnoviti neko staro kumstvo. Pošto Đilasov sin, Aleksa, nije mogao da prisustvuje tom vjenčanju, zamijenio ga je Otac. U maju 1992. godine na jednom političkom, partijskom, skupu, u mjestu M. vatreni govornik bio je i jedan rudar. On je rekao da, ako već ne možemo da preduzmemo mjere protiv spoljnih neprijatelja, možemo protiv unutrašnjih. Naveo je primjer Milovana Đilasa koga bi, kako je rekao, trebalo ubiti maljem, zbog onoga što radi ovih dana po Italiji. Milovan Đilas nije, naravno, bio u Italiji, ali jeste, prije neki dan, dao intervju jednoj italijanskoj novini rekavši da bez intervencije Zapada situacija se u Jugoslaviji ne može smiriti. Izjavio je, takođe, da je za sve što se dešava na Balkanu, glavni krivac, prije svega, nacionalizam u Srbiji... Vraćajući se sa sahrane Milovana Đilasa naslućivao sam kako će jednog dana jedna ulica u Mojkovcu, ipak, nositi njegovo ime; kako će se, ne samo u mjestu M. održavati književne večeri i simpozijumi posvećeni njemu; kako će mu se dolaziti na poklonjenje. Bježao sam od komentara ubogog puka! Pomislio sam s gorčinom: jesam li prije nekoliko trenutaka, zaista, prisustvovao sahrani čovjeka kojeg je poznao cio svijet, ili, sahrani uglednijeg podbišćkog penzionera! Onda me je ugledao veliki osmijeh Milovana Đilasa sa skoro svih njegovih slika. Jedini crnogorski pisac koji se smije... Besudna zemlja!

Prekjuče je bio Vaskrs.

Potarje od juče nije što je bilo. Sad je tu grob Milovana Đilasa. Neće proći mnogo vremena kada će ovo mjesto biti hodočašće. Ovdje će se održavati književne i druge manifestacije, ustanovljavati nagrade koje će nositi Đilasovo ime. O njemu i njegovom književnom djelu pisaćće se studije, održavati simpozijumi, posvećivaće mu se pjesme. Do sada se, uglavnom, sve to svodilo na predgovore ili pogovore. Pisaćće se i drame i monodrame, romansirane i druge biografije. Otišao je Đido u legendu, ako to nije već bio i za života..

I na kraju: mislim da je Milovan Đilas bio i ostao veliki idealista. Kako dok je bio komunista, tako i kad je postao antikomunista. A najveći udar za sve što je htio i mislio bilo je jugoslovensko rasulo i krvoproliće koje je po drugi put u životu doživio... Vidim li to Đilasa kako i dalje prevodi Izgubljeni raj!

Borislav Jovanović



Priča o obnavljanju i vječnosti

Ljubav je uvijek početak znanja kao što je vatra početak svijeta.

Tom lijepom idejom škotskog historičara Tomasa Karla, umjesno je početi interpretaciju značenjskih slojeva romana „Dokleanka“ autora Dejana Vukovića.

Tipološki, to je djelo koje se ne uklapa u tradicionalne okvire historijskog romana, ponekad čak predstavlja i samu suprotnost tom tipu romana. Ipak, komponenta historijskog u tom tekstu ne smije se ignorirati, i taj narativ osjenčen je pojmovima historija i filozofija.

Klasičan historijski roman „Dokleanka“ nije jer u tekstu nema elemente relevantnih činjenica i događaja iz ljudske historije, konkretno iz perioda postojanja rimskog grada Doklea gdje je situiran jedan narativni rukavac. Ipak, ako ga hoćemo klasifikovati, upotreba termina historijski ne može se izbjeći, jer su njegovo tkivo integrisane činjenice u doticaju sa historijom i kao takve nijesu neutralne u estetskom smislu.

Dejan Vuković lucidno prepoznaje izuzetne mogućnosti historijskog romana, prvenstveno one koje proizilaze iz osobnosti da se kroz njegova tipična žanrovska rješenja sa velike vremenske udaljenosti jasno dožive i čovjek i događaji iz davno minule prošlosti. Smještajući jedan od dva narativna toka svog teksta u vrijeme rimske Doklee, profitira na činjenici da su događaji koji nas zanimaju još davno iscrpili mogućnost svog postojanja, više ne postoje u čulnom doživljaju stvarnosti, već u idealnom prostoru našeg uma, pa baš iz tog razloga dobijaju specijalne

karakteristike, za razliku od onih kojima se prikazuje sadašnje postojanje. Prošlost koju iščitavanjem priče o tragičnoj ljubavi Autarijata Ilijana i Dokleanke Ane rađa naš um – neizbježno se idealizuje. Takva idealizacija je nepromjenjiva cijena njenog očuvanja. Događaji koji su u idealnoj mjeri rađaju u našim umovima nose poseban sjaj. Zato je „Dokleanku“ tekst koji izvjesno svjedoči da je rođen u umu pisca koji prepoznaje dragocjene estetske mogućnosti istorijskog romana.

Vuković umije da široko i suptilno koristi svojstva materijala iz davno nestale kulture i epohe (istorijske reminiscencije, literaturu, kulturne arhitektonske spomenike) i da pritom ne sagriješi protiv savremenog čitalačkog ukusa i takta. Okrećući se životu iz daleke prošlosti, pokušava i uspijeva da shvati i ocijeni sa svoje tačke gledišta i neka aktuelna „bolna pitanja“. Istorijski elementi koji nose svoj stil u njegovom romanu nalaze se u složenom uzajamnom odnosu sa elementima intelektualnog. Spisateljske zamisli ovog autora ne ograničavaju se na vaskrsenju stvarnosti iz daleke prošlosti. Ideja ljubavi i figure iz daleke prošlosti – učinile su jednu važnu ideju privlačnom savremenim – korektnije je reći – svevremenim težnjama čitaoca.

„Dokleanka“ oživljava duhovnu atmosferu, uključujući i elemente mistične mitološke tradicije vremena koje je nama poznato samo po kulturnim raritetima. Zmiji je dodijeljena uloga osnovnog filozofsko-estetskog simbola. Uz pomoć tog simbola pisac rješava umjetničko kreativni problem amalgamizacije dva narativna toka i eliminiše žanrovska ograničenja čiste forme i istorijskog i ljubavnog romana.

Razmatrajući temu ljubavi koja dvoje ljudi povezuje kroz vrijeme, ljubav je instrumentalizovao kao plodotvornu mogućnost za izlazak istorijskih i filozofsko-teozofskih elemenata u živu stvarnost. U visoko estetskoj sintezi elemenata istorijskog i ljubavnog romana nastala je „Dokleanka“, istorijsko – filozofski narativ.

A gdje je tu zmija?

Sjetite se antičkog alhemijaskog simbola smotane zmije koja se konstantno obnavlja iz same sebe po sebi formirajući krug. Ta zmija je točak vremena. Ljubav dvoje ljudi koji se traže i pronalaze kroz vrijeme Vuković je izabrao da bi se, iz znatizelje koju savremeni čitatelji imaju spram ljubavi, rodila u njihovoj svijesti ideja o cikličnoj prirodi stvari i vječnom povratku.

Svoju magičnu priču ispričao je da bi skrenuo pažnju na prirodu, životnu silu, aktivne, demijurške principe božanske moći, da bi prenio znanje o vječnom prstenu, o silu koja se neprestano, ciklički rađa. Zato je „Dokleanka“ priča o obnavljanju i vječnosti. Filozofija i istorija.

Vlatko Simunović

Prikaz za roman *Dokleanka*

Na zalasku Gutenbergove galaksije, kada opšta digitalizacija i informativna prenatrpanost potiru vezu između autora i čitaoca, kada klikanje mišem zamjenjuje mišljenje, kada je *copy – paste* potpuno legitimna opcija, postavlja se pitanje: „Jesmo li ono što čitamo ili ono kako čitamo“.

U postmodernističkom svijetu u kom živimo, čini se, čitalac biva puki dekodeer informacija, što za posljedicu ima fragmentaciju prostora i vremena, gubitak čitaočeve pažnje, nestrpljivost, brzinu i površnost u čitanju, ali i nedostatak želje za sistematskim čitanjem i istraživanjem!

Autor „Dokleanke“ je svjestan upravo toga. Ovom knjigom on nesumnjivo nudi kompromis, ukoliko je to uopšte moguće. Djelo korespondira sa pravim, probirljivim čitaocem, književnim sladokuscem, ali i koketira sa modernim čitaocem naviknutim na čitanje sa ekrana.

Prvo što uočavamo je naslov djela, aktuelno, ali i svezremensko za naše prostore.

Drugo – tema je univerzalna.

Treće – kompozicija, naracija, fabuliranje jesu klasični, ali su istovremeno prisutni i postmodernistički: paralelna naracija, paralelni svjetovi i junaci, putovanje kroz vrijeme.

Četvrto – jezik djela i tako dalje.

Dozvolićete mi, dakle, da pođem sa pozicije prosječnog čitaoca.

Prijemčiva je itekako tema kojom se autor bavi. U osnovi je to ljubavna priča. Sa jedne strane ljubav Ilijana i Ane – ona čista i nikad ostvarljiva, iskonska, nasuprot Iliji i Bojani koji su povezani površnim nitima i motivima lezbosa, i moguće, ili čak ostvarene preljube na relaciji prema Petri, koja u sve to unosi samo tjelesno zadovoljstvo.

Postmodernistički manir u pripovjedanju iskače iz ustaljenog obrazca ili fragmentarizacije. Naprotiv dva narativna toka, odnosno dvije paralelne fabule djeluju vrlo pitko za savremenog čitaoca. I dok je prva fabularna nit iskaz sadašnjeg aktuelnog

pripovjednog vremena sa prepoznatljivim situacijama iz svakodnevnice, toposima i junacima, druga, pak, se potpuno odmeće u daleku prošlost.

Ta druga priča nudi jednu specifičnu poetizaciju istorije, doduše samo usputne istorije, jer čitalac naravno ne traži istorijsku građu. Zato Ilijan i Bardil, Grabos i Irija, Autarijati i Dokleati predstavljaju polazište kojim se osmišljava život nadograđuje stvarnost, uobličava fikcija, a na momente je čak i azil i bjekstvo od stvarnosti.

Dakle, paralelna naracija, paralelni svjetovi i junaci, povezivanje prošlosti i sadašnjosti kroz kontrastiranje na svim nivoima i te kako drže čitaočevu pažnju.

U razgovoru sa uglavnom mlađim čitaocima ove knjige primijetili smo da oni ističu kao dobru stvar deskripciju svedenu na minimum, a kada je ima ona je kratka i efektna pa čitanje ide lako.

Jasnim i preciznim jezikom, odbacivanjem sveg suvišnog, te sažimanjem jezičkog iskaza, poetsko-narativna reakcija na događaje iz istorijske ili sadašnje pripovjedne stvarnosti posljedica su autorove namjere da se dopadne čitaocu i napravi takve slojeve značenja da se oni samoobjašnjavaju.

Putovanje konjima i putovanje autom, simboli zmijske i one crne aveti ukazuju da ništa nije slučajno u tekstu, i da temeljit čitalac itekako može u djelu tražiti prostor i za sebe. Ovo je nadasve životna priča, psihološki dobro obrađena i motivisana kroz Iliju koji u sebi ima nešto umjetničko, nasuprot ostalima koji čvrsto stoje na zemlji.

Iako obimom mali roman koji ne iziskuje puno čitaočevog vremena, nudi obilje mogućnosti isčitavanja.

Na kraju svejedno da li će čitaočev horizont očekivanja biti iznevjeren, ili, pak, sa druge strane proširen i nadograđen, čitanje ovog teksta biće jedno lijepo iskustvo, a djelo će samo naći put do svoje publike.

Saša Rabrenović

Naracija upečatljivog artizma

Završavajući čitanje ovog rukopisa rekao sam, bez mnogo dvoumljenja: prijatno iznenađenje: dobar nagovještaj relativno mladog pisca, profesora književnosti, rođenog na obroncima Sinjajevine. Zapravo, u fokusu je moderno osmišljeno pripovijedačko rješenje. Vukovićeva proza je usredsređena na kreativnu igru kojoj imaginacija daje sve. Priča je obično tamo đe smo mislili da je, možda, nikad neće biti. Književnost uvijek traži novog čitaoca. Tamo đe je narativni tamo je semantički zaplet.

Ovaj roman, naime, iznova demantuje odomaćene stereotipe po kojim književni prvijenac mora biti s primjesama početničkog ulaska u književne vode. No, izvjesno je, što i ovaj roman potvrđuje, da se već poodavno u crnogorskoj književnosti promijenio pogled na mogućnosti literarnog pisma. Prije svega u nastojanju da literarni čin ima predznak estetskog funkcionisanja. Iza ove metamorfoze stoji nova, krajem milenijumska, paradigma ovdašnje književnosti.

Zato nam se i dešavaju knjige koje nijesu imale skoro nikakvu autorsku najavu, a imaju odlike recentnog, debitantskog, spisateljskog starta. Te knjige, poput ove o kojoj je riječ – nastavljaju trend započet krajem prošlog vijeka – kako na formalnom i tematskom, tako i na planu artističko – značenjske izgrađenosti, kondezovanosti izraza i otvorenosti recepcije. I, naročito, kada je riječ i o ovom rukopisu, o osuđenosti čovjeka na snolikost i literarno – sudbinsku žizofrenost kao potrebu da se iz izmrcvarene sadašnjosti otplovi u drevnost i tamo, pronade nešto što će biti sinonim smisla, odnosno, egzistencijalnog horizonta. Đe će se kroz fiksijsku tranziciju iskočiti iz temporalnosti i izmjestiti u neko drugo vrijeme: u dodir snova; u dah legende i mediteranskih odsjaja svijeta.

Biti, zapravo, i „sin planinskog vjetra i sive mjesečine“, sa crnim konjanikom kao znakom smrti plemena Autarijata koji žive na visovima Potarja i naći se karavanskim poslom u velelepnoj Duklji i ostati u njoj svim svojim ljubavnim bićem. Doći tamo u čizmama od volujske kože, sa dalmatikom na sebi i ugledati

mladu Dokleanku (možda, Rimljanku) pred čijom ljepotom Autarijat Ilijan (Ilija) neće nikada sklopiti svoje oči. Kako jednu žensku ljepotu zamijeniti drugom – makar i snovidbenom. Kako jedan svijet zamijeniti drugim: imati Anu (Hanu): imati sve!

Iako, manjeg obima, roman Dejana Vukovića *Dokleanka* sihronizuje prethodno rečeno, dajući funkcionalnost književnom postupku, odnosno, razuđenoj poetskoj strukturi. Njenoj misterizonoj poveznici. Graciozna *Dokleanka*, odrasla pored Di-janinog hrama, uzvraća ljubav gorštaku, plebejcu, Autarijatu i spremna je da se za njega – iako „pripadnika naroda zmija“ – izloži svim opasnostima.

Tragovi o njima naći će se mnogo vjekova kasnije (u vremenu SMS poruka) u iskopinama Duklje. Ilijan će tada ugledati sebe sa grobnim ostacima svoje Dokleanke, Ane, sresti se sa svojim dječakom – dvojnikom.

Sa okolnog uzvišenja, ponovo će – kao prije mnogo vjekova – ugledati ne-taknutu ljepotu Duklje.

Dobra strana je bila što sam imao, konačno, vremena i da se posvetim Ilirima, temi koja me intrigira. Iako nijesam istoričar, priča o narodu koji je živio upravo ovdje me zanima već izvjesno vrijeme. Narod zmija, tako su sami sebe nazivali. Sve što sam saznao nije moglo utoliti moju glad. Kadmos, Harmonija, Ilirios, Teuta, nijesu bili predmet mog interesovanja. Htio sam da saznam nešto o običnim ljudima, o ljudima koji nijesu vrijedni istorije, ljudima poput mene. Veliki nađu svoj put, njihova su slava i njihova su djela i pamćenje, i baš zato ih nikad nijesam volio. Moje simpatije su bile na strani onih običnih koje povijest naziva stočari, rudari, Autarijati, Dokleati. Na stranu onih čije su samo imenice što znače mnoštvo, hrpu, gomilu. Na žalost, njihov jezik je bio brži od slova, a oni, hrabri i gordi, koji se nijesu nikog plašili, nijesu mogli ni pomisliti da slovo može da ih ubije. Pod grčkim, rimskim i kasnije slovenskim slovima, kao pod tumulama, ležali su Iliri. Ono što je zapisano o njima, pisali su oni koji ih nijesu voljeli. Ljubavna pjesma nastala iz mržnje. Kupali su se tri puta, na rođenju, svadbi i smrti, zapisali su o njima želeći da ih ponize...

...Često žensko ime starih Ilira bilo je Hana ili Ana... Moja mladost je prošla u potrazi za Anom. Puno djevojaka je prošlo kroz moj život i čini mi se da sam u svakoj od njih tražio nju. Ni jedna nije bila kao ona. Kasnije sam se oženio Bojanom. BojANA, ime koje me je privuklo. Ime koje se sakrilo u riječi. Posljednja tri glasa njenog imena uvijek sam naglašavao kad bih joj se obratio. Ona to nije ni primijetila...

Iako ima predznak ljubavnog romana, izvjesno je da je riječ o rukopisu koji asocijativom, stilističkim i kompozicijskim transferom centralne priče, njenim izborom i ambijentiranjem, nadmašuje užu žanrovsku odrednicu. Time se u recepciji ove

proze daju različite mogućnosti. Diskursu fluidnog, dominantno doprinosi ono što bi se moglo nazvati poetika dvojništva. Ovaj paralelizam proističe iz dezorijentisanosti u sopstvenoj stvarnosti. U pitanju je faktor literarnog bjekstva. Takav koncept se, prije svega, nameće dvovremenskom projekcijom pripovijedačkog procesa: dvojstvo vremena, dvojstvo prostora, dvojstvo imena glavnih ličnosti i njihovih anagramskih varijanti.

Svojim pripovijedanjem Vuković je uspio da neutrališe vremenske granice i da, zapravo, sa lakoćom, neprimijetno, prelazi iz sebe sadašnjeg u sebe fiktivnog i da istoriografski kontekst svede na minimum. Njegova rečenica je poetske vokacije, a dijalog (često korišćen) sveden na scenski kontekst.

U bogatoj panorami zavičajno – tematski obilježene literature ovog mojčkovačkog prostora (koji kao što je poznato ima značajnih predstavnika u crnogorskoj literaturi) roman *Dokleanka* uspostavlja prvu književnu sponu između Potarja i Moracie i Zente. Između sebe i svijeta koji ima neku svoju urođenu, misterioznu, impulsivnost.

Borislav Jovanović



Tribina

VOJISLAVLJEVIĆI



govore

Ivan Jovović

Petar Lekić

Aleksandar Radoman

Marijan Mašo Miljić

Bar, Dvorac kralja Nikole
srijeda, 20. maj 2015. u 20 sati

Tribina – Vojislavljevići

Uvaženi članovi i poštovaoci Matice crnogorske, večerašnja tribina održava se u čast dinastije Vojislavljevića. Povod za organizovanje tribine jeste nedavno objavljeni Zbornik radova sa naučnog simpozijuma o dinastiji Vojislavljevića u izdanju Matice crnogorske, a ujedno i njegova večerašnja promocija ima i određenu simboliku, s obzirom na predstojeći praznik – Dan nezavisnosti. Stoga se noćas sa razlogom prisjećamo utemeljivača crnogorske državnosti, dinastije Vojislavljevića, koji predstavljaju neizostavnu kariku u državnoj vertikali Duklja – Zeta – Crna Gora.

Navedenu temu sagledaćemo iz različitih uglova, obzirom da o njoj govore referenta lica za ovu oblast: Petar Lekić, Aleksandar Radoman i Marijan Mašo Miljić.

Ovo je inače treći zbornik u ediciji izdanja Matice crnogorske koji su posvećeni srednjovjekovnim crnogorskim dinastijama. Prethodno su publikovani zbornici o Balšićima i Crnojevićima.

Neupitan je značaj objavljivanja spomenutih zbornika radova i njihova dostupnost, ne samo stručnoj, već i široj javnosti, obzirom da su još uvijek maglovita saznanja prosječnog Crnogorca o svojim srednjovjekovnim dinastijama, što je svakako posljedica školskih programa, ali i do skoro, pasivnog odnosa državnih organa i institucija prema vlastitoj baštini, odnosno najdubljim slojevima crnogorskog identiteta. Sve prethodno pobrojane dinastije čine zajedničku baštinu

ne samo nacionalnih Crnogoraca, nego i svih crnogorskih građana koji Crnu Goru doživljavaju kao matičnu državu.

Moj osvrt tiče se odnosa Vojislavljevića i Katoličke crkve, odnosno njihovog zalaganja da se Barska biskupija uzdigne na rang nadbiskupije i mitropolije, što je potvrđeno papskom bulom 8. januara 1089. godine. Upravo prošle godine, tj. 2014., obilježen je jubilej 925 – godišnjica utemeljenja nadbiskupije u Baru, što je najvažniji datum u istorijatu najstarije „žive“ crnogorske duhovne institucije. To je bio povod da Matica crnogorska i Barska nadbiskupija u suizdavaštvu objave knjigu pod naslovom „Tri studije o Dukljansko – barskoj nadbiskupiji“, koja u svojoj osnovi predstavlja reprint izdanje knjiga i studija s početka XX vijeka, a koje zbog određenih razloga nijesu bile u posjedu ustanova nauke i kulture u Crnoj Gori, pa samim tim i zainteresovane javnosti.

Prostim iščitavanjem istorijata Dukljansko – barske nadbiskupije prepoznajemo slavnu, ali istovremeno i njenu burnu i tešku prošlost. Najslavniji njeni trenuci vežu se za dinastiju Vojislavljevića, odnosno Dukljansku kraljevinu. Ovom prilikom treba napomenuti da je u naslovu barskog nadbiskupa sadržana i titula primaša, što znači da je od rimske kurije bio ovlašten da kruniše kraljeve. Krunisanje dukljanskih kraljeva obavljalo se u prvostolnoj crkvi, nekadašnjoj katedrali Sv. Đorđa u Starom Baru, tj. na mjestu na kome su se od davnima, kako pripovijeda Pop Dukljanin, održavali narodni zborovi i crkveni sabori. Ujedno je barska katedrala bila i memorijalna crkva u kojoj su sahranjeni brojni crkveni velikodostojnici, ali i dukljanski kralj Grubeša Vojislavljević. Ostali dukljanski kraljevi sahranjeni su u opatiji Sv. Srđa i Vakha na Bojani, čije impozantne zidine i danas svjedoče o mauzoleju dukljanskih vladara. Centar dukljanske države bila je župa Prapatna, po jednim autorima, današnji Mrkojevići, po drugim Crmnica, u kojoj se nalazio dvor i dvorska kancelarija rođonačelnika ove dinastije kneza Dobroslava, koji je poslije čuvene bitke i pobjede na Tuđemilu 1042. godine, biti od naroda prozvan Vojislav, a po njemu i cijela dinastija. Zahvaljujući pokroviteljstvu dinastije Vojislavljevića Barska nadbiskupija će biti najznačajnija institucija u Duklji, odnosno Zeti, pa samim tim će i u narednim stoljećima značajno uticati na društvene procese na ovom području.

Najvažnije pisano svjedočanstvo o predmetnom razdoblju crnogorske istorije jeste Ljetopis Popa Dukljanina, odnosno Kraljevstvo Slovena Grgura barskog, koje nauka svrstava u najznačajnija srednjevjekovna ostvarenja ne samo južnoslovenske, već i evropske književnosti i istorije, o čemu govore uvijek aktuelne i raznovrsne studije, kao i prevodi na strane jezike tog djela. Bez zastavštine Popa Dukljanina ne bi razumjeli feudalno ustrojstvo Dukljanske kraljevine.

Uprkos minulim vjekovima, bivajući katkad na ivici gašenja, Barska nadbiskupija je opstala, tj. obnovljena je zahvaljujući posljednjem crnogorskom suverenu knjazu Nikoli, za čije vladavine je zaključen Konkordat između Crne Gore i Svete Stolice, i time je 1886. godine vraćena nadbiskupska katedra u Bar. Da je knjaz Nikola prvi politički promovisao ideju o državnoj vertikali Duklja – Zeta – Crna Gora svjedoči njegov proglas crnogorskom narodu 1910. godine. U toj proklamaciji se objašnjavaju historijski razlozi o potrebi uzdizanja Knjaževine na rang Kraljevine Crne Gore, gdje se, između ostalog, kaže da naši korijeni sežu duboko u prošlost do kraljeva Mihaila i Bodina. Ove riječi crnogorskog kralja saopštene povodom tako bitnog političkog događaja jasna su potvrda da je dukljanska tradicija neizostavni dio crnogorskog duhovnog i državnog identiteta.

Ivan Jovović

Riječ Petra Lekića

Toponomastika je naučna disciplina koja se bavi porijeklom, nastankom i formom naziva mjesta. Analizom toponima može se doći do određene istorijske spoznaje, odnosno utvrđivanja mjesta gdje se zbio određeni istorijski događaj. Za period dinastije Vojislavljevića, tačnost i preciznost spominjanja geografskih naziva koje je dao pop Dukljanin u svom Ljetopisu je neosporna.

Od toponima iz XI vijeka izdvaja se crkva Sv. Gavrila na ostrvu Stratioti odnosno Sv. Marko u Boki, gdje je okončao život Dragomir, vladar Travunije. Mjesto postojanja nekadašnje crkve je brdo Gabrio, koje je dobilo naziv po svecu kome je crkva bila posvećena (Sava Nakićenović, *Boka*, CID, Podgorica, 1999). Drugo brdo na ostrvu je bilo mjesto postojanja crkve Sv. Marka, po kojoj je ostrvo dobilo ime. Za razliku od ovog toponima, naziv mjesta Božja milost, nastao u bici vojske arhonta Vojislava sa Vizantincima 1042. godine nije pronađen. Isti je slučaj i sa kapelom Sv. Andrije u župi Prapatni, u kojoj je arhont Vojislav sahranjen, jer do sada nije pronađena na terenu.

U promatranju toponomastičkog nasljeđa iz epohe kneza ili kralja Vladimira s kraja X i početka XI vijeka, uglavnom se utvrđivanje naziva mjesta iz njegovog života u Duklji vezuje za crkvu Sv. Marije u Krajini, odnosno za mjesto na kojem se nalaze ostaci manastira Prečiste Krajinske i na njegov dvor u Krajini, koji se može pretpostaviti da se nalazio na lokalitetu Kraljić kod naselja Koštanjica. Međutim, najviše nepoznanica u dosadašnjim radovima je izazivalo ubiciranje planine Oblik, gdje se Vladimir sa stanovništvom sklonio pred naletom vojske cara Samuila krajem X vijeka. Na ovoj planini Vladimir je, prema njegovom žitiju, izvršio jedno čudo, pomolivši se da više zmije ne budu otrovne na toj planini.

Utvrđivanje kulta Sv. Vladimira može ponuditi odgovor na pitanje gdje se nalazi planina Oblik. Prvi sačuvani podatak o crkvi Sv. Vladimira pronalazi se u jednom dokumentu iz 1406. godine (Š. Ljubić, *Listine o odnosajih između južnog slavenstva i Mletačke republike*, knjiga V, od godine 1403. do 1409, Jugoslovenska

akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1875.) U dokumentu iz 1426. godine takođe se spominje ista crkva Sv. Vladimira (Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog slavenstva i Mletačke republike*, knjiga IX, od 1423. do 1452, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1890). Na osnovu sadržaja dva dokumenta crkva se ubicira u predjelu sjeverno od Ulcinja, ali se detaljnije sa sigurnošću ne može utvrditi njena lokacija.

Ipak, od posebnog je značaja opis skadarskog biskupa Franja Krute iz 1641. prilikom obilaska svoje crkvene oblasti. U ovom opisu, skadarski biskup u selu Mide na vrhu planine navodi kapelu Sv. Nikole navodeći dalje u tekstu: „extat alia Capella ad honorem S(ancti) Vladimiri Mart(iri)“ (M. Jačov, *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, 1622–1644*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1986.) U zapisu barskog nadbiskupa Vicka Zmajevića iz 1703. godine može se pročitati: „U Sumi je crkva Sv. Kralja Vladimira, čije tijelo, kaže se, da hodočaste u Elbasanu. Crkva je osrednje veličine, ali je bez krova, pa bi se mogla popraviti za 25 škuda“ (I. Jovović, *Prilozi za istoriju Barske nadbiskupije*, Matica crnogorska, Bar, 2012). Naselje Suma nalazi se u blizini grada Svača. Iznad samog naselja Suma nalazi se brdo Vladimir, koje je pod tim imenom zabilježio Andija Jovićević u svom djelu „Crnogorsko primorje i Krajina“, izdatom 1922. godine u Beogradu u časopisu *Naselja i poreklo stanovništva II*, Srpske kraljevske akademije, ali i pod nazivom na albanskom jeziku Mal Sums. U istom djelu Jovićević je zabilježio da je prema predanju Vladimir na ovom brdu bio zarobljen od vojske cara Samuila, kako je napisano u žitiju Sv. Vladimira za planinu Oblik. Priča o crkvi Sv. Vladimira na brdu Vladimir se pronalazi u radu Marijane Gušić u jednom hrvatskom časopisu (M. Gušić, „Na brdu Vladimiru i na Šaskom jezeru“, *Naše planine*, br. 3-4, Hrvatski planinarski savez, Zagreb, 1960.; <http://www.hps.hr/hp-arhiva/196003.pdf>) Prilikom posjete selu u podnožju brda, starica od 97 godina je slušaocima, prema pisanju autorke, kazala sljedeće: „Sine Đerđ, blagoslovi me staru! O Brdu Vladimiru hoćeš znati? Mali Vladimirit, Mali Sums, tamo je i sad još kiša e kraljit, kraljeva crkva. Da, s oba imena mi zovemo ovo brdo. Znam, pamtim, moj mi je đever o tom pričao. Polazio je narod gore na to brdo. Ima tamo dvadestčetiri vrela, dvadestčetiri živih voda, a na samom je vrhu glavna voda. Živa voda, kažu da se i sad pozna jama od te vode. Išlo se tamo svake godine jednom, u utorak poslije Duhova. Ne znam zašto baš na taj dan, ali tako je bilo, kažu. Išlo je mlado i staro. I bolni su polazili, tada je vodio put ravno do kraljeve crkve, tamo na vrhu. Narod je išao sam bez popa, da, svagda bez popa. Djevojke okićene cvijećem, a žene nosile su hranu, i svijeće i mnogo cvijeća. Bolesni su pili onu vodu, zatim su bacali u nju pare“.

Arheolog Đorđe Janković je u svom djelu *Srpsko pomorje od 7. do 10. stoljeća*, koje je izdalo u Beogradu Srpsko arheološko društvo 2007. godine u odjeljku o brdu Vladimiru napisao: „Na brdu Vladimir, kod istoimenog sela, uz raskrsluicu puteva za Skadar, Bar i Ulcinj, a u blizini Svača nalaze se ostaci utvrđenja i crkve. U pozadini je selo Bojki. Od pokretnih nalaza, zabilježeni su antički ulomci grnčarije. Utvrđenje je dugo oko 50 m i najveće širine do 15-20 m. Nepri-stupačnost ovog utvrđenja sagrađenog na oštrim stenama brijega koji se uzdiže nad okolnom ravnicom oko 300 m, ukazuje da se ovde nalazio Oblik iz *Ljetopisa*. Današnja naselja Gornji i Donji Oblik, oko 15 km istočno, lako su pristupačna mesta, nepogodna za podizanje prirodno branjenih utvrđenja“. Đorđe Janković je u daljem dijelu teksta takođe napisao: „Brdo Vladimir je moglo dobiti ime po crkvi posvećenoj Svetom Vladimiru, odnosno po vladaru koji je tu zarobljen“.

Na osnovu navedenih činjenica utvrđuje se postojanje crkve Sv. Vladimira na brdu Vladimir. Današnji nazivi Katerkollle i Vladimir za isto naselje ispod brda Vladimir imaju svoje objašnjenje. Katerkollle i drugi oblik Kodrkollle kako bilježi Andrija Jovičević, da se i tako naziva naselje, nazivi su na albanskom jeziku. Kollle je izvedenica na albanskom jeziku od Nikola, odnosno potiče u ovom slučaju, po pretpostavci, od naziva crkve Sv. Nikola koja se spominje u izvještaju Franja Krute. Varijanta Kater na albanskom jeziku znači četiri, ali će oblik kodr prije biti izvorni oblik, jer potiče od albanskog kodra – brijeg, odnosno brdo na kojem je, po pretpostavci, bila crkva Sv. Nikole. Naziv Vladimir je nastao od imena Vladimir, naziva za vladara, sveca i crkvu njemu posvećenoj na uzvišenju Vladimir.

Postojanje kulnog mjesta na brdu Vladimir, odnosno crkve njemu posvećene i usmena tradicija o zarobljivanju Vladimira jak su argument da se planina Oblik locira na ovom mjestu. Tvrdnja da je brdo Vladimir planina Oblik pronalazi utemeljenje u mikrotoponimu Oblika u podnožju samog brda.

Imajući u vidu navedene činjenice, otvara se prostor za dalja istraživanja.

Riječ Aleksandra Radomana

Povod za održavanje večerašnje tribine je publikovanje zbornika radova s naučnoga skupa *Vojislavljevići* u izdanju Matice crnogorske. Kao prvo, moram zahvaliti organizatoru na pozivu da učestvujem na tribini što je posebna privilegija u gradu koji je ogledalo one bolje Crne Gore i u kojem se, kao i svaki Crmničanin uostalom, ošjećam kao kod kuće.

To što se prvi zbornik o prvoj crnogorskoj dinastiji iz štampe pojavio 2015. godine, samo je posljedica poznatog fakticiteta da Crna Gora uveliko kasni u oblikovanju vlastitoga identiteta. Narrative o identitetu koje su evropski narodi, pa i oni nama sušedni, produkovali tokom 19. vijeka, mi uobličavamo tek danas. I to čini se bez jasne vizije i konsenzusa o tome ko smo, odakle dolazimo i đe stremimo.

Kao mnogo puta dosad upravo je Matica crnogorska inicirala otvaranje jedne od važnih tema naše historiografije i kulturologije organizujući naučni skup, a potom i štampajući zbornik radova o najstarijoj crnogorskoj dinastiji. Zbornik koji je večeras pred nama, osim što dokumentuje to naše stoljetno kašnjenje u oblikovanju nacionalnoga i državnoga identiteta, vrijedan je doprinos ubrzanome sazrijevanju i pouzdan presek savremenoga naučnoga nivoa crnogorske medievistike. Interdisciplinarno zasnovan, on donosi sinteze saznanja iz političke, vojne, pravne, crkvene, kulturne, književne istorije, lingvistike, istorije umjetnosti, heraldike, sigilografije i drugih disciplina, ali i naznake novih analiza, preispitivanje ustaljenih shvatanja i modele novoga čitanja crnogorskoga ranog srednjovjekovlja.

No moje će se izlaganje ticati samo jednoga segmenta te bogate tradicije, onog književnog. A tu je temu iscrpno u ovome zborniku obradio naš potonji polihistor akademik Radoslav Rotković. Stoga će moje izlaganje biti samo kratak osvrt na ono što je Rotković, na osnovu višedecenijskoga istraživanja te problematike, napisao o književnoj zaostavštini epohe Vojislavljevića.

Postavlja se, u prvome redu, pitanje – što sve čini crnogorsku srednjovjekovnu književnost, a time i književnost epohe Vojislavljevića. I, s tim u vezi, da li je riječ

o jednojezičnoj i jednokonfesionalnoj književnosti ili u njen sastav ulazi polilingvalno literarno iskustvo jedne države i naroda. U slovenskim književnim historiografijama počeci nacionalnih književnosti vezuju se za djelatnost *očeva slovenske pismenosti*, učenih Solunjana, Ćirila i Metodija. Misija kodifikacije nacionalnoga pisma, stvaranja prvoga slovenskog književnog jezika te uvođenja Slovena u prostor kanonske crkve od prekretničke je važnosti za cjelokupnu slovensku istoriju. No u sjenci toga krupnog istorijskoga postignuća otvara se pitanje – da li slovenskim nacionalnim književnostima pripada i nasljeđe koje se formira izvan kruga ćirilo-metodijevske tradicije!? Konkretno, i letimičan uvid u literarno stvaralaštvo dukljanske države, od IX do kraja XII stoljeća, koje ćemo, slijedeći terminologiju prof. Vojislava P. Nikčevića, imenovati *dukljanskim periodom*, pokazaće nam tek posredne nagovještaje njenoga prisustva. S druge strane, prisustvo latinske, a u manjoj mjeri i grčke, pismenosti, u rasponu od sigilografskih i epigrafskih nalaza, pa do sačuvanih manuskripta ili njihovih poznijih prijepisa, nesumnjivo je. Na latinskome jeziku, mahom u skriptorijima brojnih benediktinskih manastira, pišu se i prepisuju žitija, liturgijske knjige i hronike, nastaju epitafi i pravni spomenici, dok je grčki zastupljen na pečatima vladara, u hagiografskim spisima, a kroz djelatnost kotorskih skriptorija i u žanru srednjovjekovnih romana. Da je trilingvizam bitno obilježje toga perioda, posredno nam svjedoče i pisma pape Aleksandra II iz 1067. godine, antipape Klimenta III iz 1089. godine, te Kaliksta II iz 1124. godine, upućena dukljansko-barskim nadbiskupima, u kojima se pominju manastiri „latinske, grčke i slovenske kurije“.

Svu kompleksnost kulturnih prilika dukljanskoga perioda na poseban način reflektuje ćirilski spis kojim, kao graničnim spomenikom, počinje nova etapa – *Miroslavljevo jevanđelje*. Pisano po narudžbi humskoga kneza Miroslava, savremenika posljednjeg dukljanskog vladara iz dinastije Vojislavljević, velikoga kneza Mihaila, da označi početak procesa uvođenja iliričkih Slovena u okrilje kanonske crkve, taj neprocjenjivi jevanđelistar odaje jedinstvenu kulturološku simbiozu lokalne tradicije. Još je Dimitrije Bogdanović primijetio da jevanđelje „sadrži više od sto dvadeset čitanja koja se ne slažu sa službenim čitanjima istočne crkve niti s čitanjima drugih slovenskih, mlađih aprakosa“, dok Vojislav D. Nikčević naglašava da je „po indiktima i kompoziciji vezano za jevanđelja pisana na teritoriji pod vlašću patrijarhata u Antiohiji“. Jevanđelistar odaje različite pravopisne tradicije dvojice pisara: stariju, zetsku, koja se nadovezuje na ortografiju staroslovenskih spomenika, i mlađu, u nastajanju, rašku redakciju, okrenutu tradiciji istoka i ruske pismenosti. Prisustvo elemenata latinskoga beneventanskog uglas-toga pisma u rukopisu glavnoga pisara Varsameleona, te tragovi glagoljske tradicije i simbioza romansko-vizantijskog uticaja u iluminaciji, precizno dokumentuju

kulturnu specifičnost dukljanskoga perioda crnogorske srednjovjekovne književnosti. Nemanjino osvajanje, oko 1185. godine, označice krupnu političku i civilizacijsku prekretnicu u crnogorskoj istoriji srednjega vijeka. Tim činom otpočinje drugi, *zetski period* crnogorske srednjovjekovne književnosti.

Prema tome, u sastav crnogorske srednjovjekovne književnosti *dukljanskoga perioda*, odnosno perioda Vojislavljevića, trebalo bi uvrstiti cjelokupno literarno nasljeđe Crne Gore, nastalo na prostoru dukljanske države ili za potrebe njene crkve, od X do kraja XII stoljeća, na latinskome, grčkome i slovenskome, starocrnogorskome jeziku.

Imajući u vidu osobeni, žanrovski ustrojen sistem srednjovjekovne poetike, njen društveni funkcionalizam i nadnacionalni, univerzalni karakter, pitanje originalnosti književne zaostavštine te epohe ne treba posebno razmatrati. Slovenska, ćirilometodijevska, pismenost izgrađuje se kroz prijevode kanonskih spisa vizantijske provenijencije, dok književnost latiniteta čak i kad, preko historiografskih spisa, donosi povijest lokalnih vladara i dinastija, to čini u striktno određenim žanrovskim koordinatama i u prepoznatljivome ideološkom ključu. Ako bismo pokušali uspostaviti jednu žanrovsko-tipološku klasifikaciju crnogorskoga srednjovjekovnog književnoga nasljeđa, onda bismo taj korpus mogli podijeliti na: *biblijsku, hagiografsku i apokrifnu, liturgijsku, teološku, dramsku, historiografsku, juridičku, epigrafsku* te prijevodnu, *narativnu književnost (srednjovjekovni roman)*.

Najznačajnija djela te epohe svakako su *Žitije Svetoga Vladimira* iz XI i hronika *Kraljevstvo Slovena* Popa Dukljanina iz sredine XII vijeka. Premda u nauci ne javaju sporovi oko ta dva fundamentalna teksta crnogorske srednjovjekovne istorije i kulture, izvjesno je da ni sva ideološka mašinerija susjednih centara moći ne može tim tekstovima osporiti kapitalni značaj u kontekstu južnoslovenske pismenosti i kulture. Pred istraživačima našega medievalnog nasljeđa stoje brojni izazovi, ne samo kad su u pitanju pomenuta djela, već i brojna druga. Tako, recimo, za literarnu zaostavštinu dukljanskoga arhiepiskopa Jovana, s kraja X vijeka, koja čini same početke crnogorskoga dramskoga stvaralaštva, znamo tek iz posrednih izvora. Nijesu učinjeni ni značajniji naponi da se odgonetne što je to „slovenska knjiga“ *Methodius*, na koju se poziva Pop Dukljanin. *Hronika Duklje* iz X i *Ep o Duklji* iz XI vijeka poznati su samo po naslovu u anotacijama francuskih medievista. Oskudna su saznanja i o hagiografskome tekstu *Čuda Blaženog Mikule*, čija se glagoljska redakcija nalazi u Oksfordu, a po mišljenju autoritativnih istraživača može se vezati za Bar i XI vijek. Iako je u nauci odavno iznešen stav da je i manuskript glagoljskoga *Marijinskog jevanđelja*, a riječ je o jednome od spomenika koji pripadaju kanonu staroslovenske pismenosti, nastao na teritoriji Duklje, to se pitanje i dalje smatra otvorenim i zahtijeva podrobniju filološku analizu. *Lekcionar*

i pontifikal Kotorske biskupije s kraja XI i početka XII stoljeća otkriven je u Petrogradu, ali do dana današnjega nije publikovan. Ni o barskim epitafima iz Katedrale Sv. Đorđa u Starome Baru, uništenim u eksploziji 1881. godine, koji su svjedočanstvo visokoga stepena razvoja književnosti dukljanskoga perioda, nauka još nije dala posljednju riječ. A o spisu *Cronica de Antivari* koji je kao literaturu koristio dubrovački hroničar Jakov Lukarević početkom XVII vijeka, ne zna se ništa. Netragom je nestala i srednjovjekovna arhiva Barske nadbiskupije, koja bi nam danas bila od neprocjenjivoga značaja za rekonstrukciju kulturnoga ambijenta epohe Vojislavljevića...

Zbornik koji je povod večerašnje tribine sumirao je dosadašnja saznanja i donio nove interpretacije brojnih pitanja vezanih za nasljeđe epohe Vojislavljevića. Pred novom generacijom istraživača, rasterećenom ideoloških regula i kalupa, i s jasnom sviješću o vlastitome nacionalnom i državnom identitetu stoje izazovi novih preispitivanja i otkrivanja bogatih slojeva crnogorskoga srednjovjekovlja.

Riječ Marijana Maša Miljića

U crnogorskoj prošlosti u rasponu od skoro jednoga milenijuma uz kraće ili duže prekide, smijenile su se četiri domaće dinastije: Vojislavljevići, Balšići, Crnojevići i Petrovići.

Međutim, kako Crna Gora iz više razloga nije na vrijeme zasnovala svoje autentične institucije nauke, kulture i obrazovanja, i sama robujući nametnutim stereotipima još iz doba nemanjićke dominacije i novovjekovnog političkog, nacionalnog i ideološkog balkanskog imperijalizma, naročito iz srpskog okruženja, institucionizovala se tuđa, naučno-ideološka, slika njene istorijske prošlosti koja je postala osnova kasnije tradicionalističke historiografije, domaće i strane. Odsustvo domaćih institucija skupo je plaćano crnogorskim zabludama i iluzijama i potiranjem autentičnih slojeva narodne svijesti i samosvijesti, „dobrovoljnom“ asimilacijom, političkim i ideološkim velikodržavnim i velikonacionalnim projektima, s jedne strane, dok je populaciono mala i ekonomski nejaka Crna Gora s druge, doživjela tužnu i ponižavajuću sudbinu da drugi po svome ćefu i interesima, navodno oslanjajući se na istorijske izvore, samovlasno i samovoljno stvaraju sliku njene istorijske prošlosti.

Istoričari iz okruženja, služeći se raznim krivotvorenjima i falsifikatima, posvajajući i prisvajajući sve što je bilo autohtono i autentično pod imenom Duklje, Zete i Crne Gore, a služeći se alhemičarskom metodom pretvaranja tuđega u svoje, inkorporirali su sve to, pod vidom navodne naučne istine, u svoje velikonacionalne i velikodržavne korpuse.

Iako ni kritička historiografija, čak ni crnogorska, nije još uvijek jasno osvijetlila i rekonstruisala prostor današnje Crne Gore od Prevalitane (IV vijek) do kraja postojanja Dukljanske kraljevine (1186. ili 1189), kojom je bez prekida vladala dinastija Vojislavljević, nesumnjivo je da su taj prostor naseljavala slovenska plemena koja su se po teritoriji koju su naselila nazivali Dukljanima kao

narodnosnim, zajedničkim imenom. Iz saveza tih plemena nastala je sklavinija Duklja, ili Dioklitija, koja je oslobodivši se vizantijske vlasti, nakon nekoliko ustanaka, postala samostalna država.

Znači, pretke današnjih Crnogoraca o čijoj je postojbini i doseljavanju u potonje vrijeme pisano nešto više, okolni narodi nazivali su Dukljanima, kasnije Zećanima, a od polovine 15. vijeka sve se više širilo i ustaljivalo ime crnogorsko.

U historiografiji prvi pomen o jednome dukljanskom vladaru je iz X vijeka na novčiću na kome stoji ime arhonta Petra.

Većina istoričara misli da se radi o Petrislavu, ocu kneza Vladimira. Knez Vladimir je kasnije, nakon tragične pogibije (1016), ubrzo proglašen za svetitelja (1020)¹, čiji oreol objedinjuje cijelu dinastiju Voislavljević, uprkos nekim malicioznim pokušajima da se njegovo ime i kult odvoje od Vojislavljevića i njihove države, od naroda koji čini ontološku osnovu današnjih Crnogoraca.

Knez (arhont) Stefan Vojislav (ili Dobroslav) oslobodivši svoju zemlju od vizantijske vlasti (1043), postao je rodonačelnik slavne dinastije Vojislavljevića, osnivač i utemeljitelj prve samostalne države Dukljanskih Slovena. Njegov sin Mihailo Vojislavljević (oko 1050–1082), uzdigao je državu na rang kraljevstva (1077), a dotadašnju (arhi)episkopiju, nakon dugoga spora s Dubrovnikom, njegov sin Bodin je uspio da osamostali kao Dukljansko-barsku nadbiskupiju. To je naša najstarija institucija koja je preživjela hiljadudugogodišnja iskušenja. Mihailo Vojislavljević je Dukljansku kraljevinu učvrstio i proširio, a njegov sin i nasljednik, kralj Konstantin Bodin (oko 1082–1101), državu je doveo do vrhunca. Čak su ga makedonski, po nekima bugarski, Sloveni proglasili za cara.

Bodin je osvajanjima zamašno uvećao državu. Nakon njega smijenilo se još deset vladara iz te dinastije (osam s kraljevskom krunom). Međutim, Dukljansku državu Vojislavljevića, razdiranu unutrašnjim političkim borbama oko nasljedstva i prijestola, u kojoj su jačale provizantijska i „zla raška struja“ u odnosu na vlastelu i narod odane svojoj zemlji, oslabljenu i smanjenu, konačno je osvojio 1189. veliki raški župan Nemanja.

Međutim, u srpskoj državi Nemanjića, i nakon njene centralizacije, Zeta je kao „kraljevstvo ot prva“ imala izvjesnu autonomiju. U posljednja dva vijeka o dinastiji Vojislavljevića akumulirana su značajna saznanja, hijatusi se popunjavaju i polako, uprkos upornim krivotvorenjima o njoj, popunjava se mozaik objektivne, kritičke istorijske istine.

U crnogorskoj historiografiji uporedo egzistiraju dva pristupa crnogorskoj prošlosti, pa i Vojislavljevićima: tradicionalno prosrpski i onaj drugi, kritički, koji

¹ Dr Čedomir Marjanović, *Sveti Jovan Vladimir*, Beograd, 1925, str. 37–39.

nastoji da rekonstruiše autentičnu, nepatvorenu sliku crnogorske istorijske prošlosti, pa tako i istorijsku istinu o dinastiji Vojislavljević. Neki crnogorski istoričari, intelektualci, književnici su vremenom uvideli sopstvene zablude o navodnom srpskom, hrvatskom ili neslovenskom etničkom porijeklu Crnogoraca, dok neki na tome i danas uporno istrajavaju kao akademici, profesori, misionari ili u nekim drugim, ne baš časnim, ulogama.

Cilj svih negatora jeste da se Crnogorcima ospori autohtona etnička osnova, narodna i nacionalna, kao i državna vertikala Duklja – Zeta – Crna Gora. Čak su takva osporavanja i krivotvorenja državno i naučno institucionalizovana u našem okruženju, pa se uporno plasiraju kroz udžbenike, školske programe i razne druge vidove edukacije.

Iako su uveliko pomjerene granice dosadašnjih saznanja o najstarijoj crnogorskoj prošlosti i utvrđene nesporne činjenice o Vojislavljevićima do kojih su došle savremena kritička istorijska nauka, arheologija, etnologija, antropologija, lingvistika, sociologija, istorija umjetnosti i pomoćne istorijske nauke, uporno se negira očita istorijska realnost, a afirmišu falsifikatori koji neumorno podmeću kukavičja jaja u ontološko gnijezdo istine o Crnoj Gori i Crnogorcima.

Tako se i danas, projektujući sadašnjost u prošlost, za aktuelne državne potrebe i aspiracije iz okruženja, uz neke filijale u samoj Crnoj Gori, preko politike, ideologije, nauke i crkve, permanentno prisvajaju crnogorska prošlost, teritorije, kultura i kulturno nasljeđe, nacionalni i državni identitet, uz nečinjenje države i većine njenih institucija da se tome odupru.

Takav je slučaj i sa dinastijom Vojislavljevića i njihovom državom. Srpska nauka je ozvaničila da je Duklja – Zeta prva srpska država, da su Vojislavljevići prva srpska dinastija, što naravno nije, ali da kralj Mihailo Vojislavljević (gle čuda!) nije prvi krunisani „srpski“ kralj jer je to mjesto rezervisano za Stefana Prvovenčanog. Čak je i Vukan Nemanjić kao kralj Duklje i Dalmacije na neki način omrznut i oklevetan u srpskoj istoriji i tradiciji pogotovo zato što je priznao katoličanstvo kao zvanično hrišćanstvo u državi kojom je upravljao.

U ovom tekstu, mada je dominantno baziran na tretman i istorijsku sliku dinastije Vojislavljevića u crnogorskoj historiografiji, daćemo osvrt na odnos srpske i hrvatske prema periodu vladavine Vojislavljevića, kao i na gledanja pojedinih autora i glavne akcente njihovih radova.

Naš *pregled*, uz usputne osvrtne, opaske i komentare obuhvata samo djela monografskog karaktera i forme, njihov veći dio. Svjesni smo da izvan predmetnog okvira ovoga rada ostaje veliki broj naučnih radova i sličnih tekstova u periodičnim publikacijama (časopisima, novinama, revijama itd.) a koji se odnose na dukljanski period crnogorske prošlosti, posebno na dinastiju Vojislavljevića i

njihovu vladavinu, što može da bude predmet posebnoga rada. Time bi pregled istoriografije o Vojislavljevićima i njihovoj vladavini bio cjelovit i potpun.

Obično se *Istorija o Crnoj Gori* vladike *Vasilija Petrovića* (1754) smatra prvom sintezom crnogorske prošlosti, a njen autor radonačelnikom crnogorske (romantičarske) istoriografije.

Međutim, kad se radi o ranosrednjovjekovnoj crnogorskoj prošlosti, čini mi se da bi bilo realno i pravedno smatrati *Ljetopis popa Dukljanina* (u latinskom izvoru *Regnum Sclavorum*), rodonačelnom knjigom ukupne crnogorske istoriografije, iako ona obuhvata i nešto šire okruženje, mada je u njoj teško odvojiti legendu od istorije. Istorija Dukljanske kraljevine odnosno dinastije Vojislavljevića je nukleus cijeloga spisa, koji se završava osvajanjima srpskog velikaša Dese polovinom 12. vijeka.

Do sada je publikovano više izdanja, nekoliko i kritičkih, ovoga izuzetno značajnog djela kako za našu prošlost tako i za neposredno okruženje.

Dinastija Vojislavljević, osim u kritičkoj crnogorskoj istoriografiji, uglavnom je obrađivana kao dio srpske prošlosti, čak i u istorijama naroda Jugoslavije. Do skoro se ovoj temi pristupalo tradicionalistički, uz prateće stereotipe. Osim *Istorije crnogorskog naroda* Dragoja Živkovića, zamašnog opusa akademika Radoslava Rotkovića i anatomskih oglada akademika Danila Radojevića, te *Istorije Crne Gore* prof. dr Živka Andrijaševića i akademika Šerba Rastodera i drugih radova, koji dinastiju Vojislavljevića i njihovo doba obrađuju zasebno, do sada nije bilo nekih većih pregnuća na tome planu.

Međutim, u posljednje vrijeme vrlo je koristan, misaono dubok i problemski izazovan cijeli istoriografski korpus knjiga Sretena Čena Zekovića, posebno tom koji se odnosi na Duklju – Zetu, kao i radovi Vojislava P. Nikčevića, jezički, etnografski i istoriografski. Ipak, prva, prava i preglednija knjiga o prvoj crnogorskoj dinastiji je monografija akademika Božidara Šekularca *Crna Gora u doba Vojislavljevića*. U njoj su pored opšteg vremenskog i društvenog okvira prvi put izdvojene i personalizovane vladajuće ličnosti Vojislavljevića.

Naravno, ne mogu se mimoći istorijski (vizantijski, latinski i slovenski) i drugi izvori. Dragocjene podatke za doba Vojislavljevića ostavili su K. Jireček, L. Taloci i M. Šufalj u korpusu *Acta et diplomata res Albanie mediae aetatis illustrantia*, I, 1913.

Posebno je važno djelo (skoro prevedeno na crnogorski jezik) vizantijskog cara Konstantina Porfirogentia *De administrando imperio* iz sredine X stoljeća, u kome se govori o Dukljanskim Slovenima kao o posebnom etnosu između Srba i Hrvata.

Zaista su brojni izvori i literatura o periodu vladavine Vojislavljevića, što bi najbolje pokazala neka relativno iscrpna i sveobuhvatna bibliografija.

Poslije *Ljetopisa Popa Dukljanina*, četiri i po stoljeća kasnije, naznačajnije ime u historiografiji o Vojislavljevićima je Mavro Orbin s djelom *Kraljevstvo Slovena*.

Orbin, Mavro (Orbin, Mavro 1563–1611) dubrovački sveštenik, pisac i historičar. Na osnovu brojnih izvora, od kojih znatan dio nije sačuvan, on je u Pesaru, u Italiji, 1601. godine objavio svoje obimno djelo *Il Regno degli Slavi (Kraljevstvo Slovena)* na italijanskom jeziku. Naručilac i mecena toga spisa je dubrovački plemić Marin Bobaljević.

Orbin je svoje djelo naslovio po spisu Popa Dukljanina *Regnum Sclavorum*, koji je unio na početak knjige. Pisac je pokušao da prikaže dugu istoriju svih Slovena, naročito onih na Iliriku – Južnih Slovena. Orbinovo djelo je 7. avgusta 1603. godine stavljeno u Rimu na *Index librorum prohibitorum*², jer se autor „često pozivao na pisce koje je katolička crkva osuđivala kao jeretike“.

Srednjovjekovna prošlost Crne Gore obuhvaćena je *drugim* poglavljem Orbinova djela (p. 205–239) i nosi naslov „Istorija Kraljevstva Dalmacije i ostalih susjednih zemalja Ilirika, od 495. do 1161. godine“. U uvodnoj napomeni Orbin kaže da se anonimni pisac „Istorije“ zove Dukljanin (Docleate), da potiče iz Bara a ne iz Duklje. Dukljaninova „Istorija“ je prvobitno bila napisana na slovenskom pa je kasnije prevedena na latinski jezik. Italijanski prijevod njegove *Istorije* Orbin završava spisom vladara koji se u njoj pominju (p. 240–243).

No da se pripovratimo vladici Vasiliju Petroviću (1709–1766) i njegovoj *Istoriji o Crnoj Gori*.³ Crnogorski vladika, nakon višestoljetnog brisanja dukljanske tradicije Vojislavljevića, o ranofeudalnoj prethodnici svoje države i precima Crnogoraca skoro ne zna ništa, iako se u to vrijeme još uvijek čuvao krst Svetoga Vladimira u Krajini, a on u svom dostojanstvu vladličanskom imao nominaciju i intitulaciju i „skenderijski“. Vasilije se o tome periodu mogao obavijestiti jedino iz prijevoda knjige dubrovačkog sveštenika Mavra Orbina, objavljene u ruskom prijevodu sa italijanskog 1722. godine, kojega on navodi u obliku Mavrourbin, spojivši ujedno ime i prezime.

U svojoj *Istoriji* Vasilije je dao geografski opis Zete i razur grada Dioklitije. I to je sve što je napisao o prvoj državnoj prethodnici Crne Gore, nakon 716 godina otkada je knez Vojislav utemeljio samostalnu državu dukljanskih Slovena – Dukljana.

² *Popis zabranjenih knjiga*. Rimokatolička crkva već od IV stoljeća zabranjuje čitanje određenih knjiga za koje se smatralo da su jeres. Na Tridentskom koncilu 1563. tačno je utvrđeno koje se knjige zabranjuju. Tako je nastao *Indeks librorum prohibitorum*, koji se kasnije dopunjavao.

³ Prvo izdanje na ruskom jeziku je objavljeno u Moskvi 10. marta 1854. – Crnogorsko izdanje: Vasilije Petrović, *Istorija o Crnoj Gori*, Cetinje – Titograd, Leksikografski zavod Crne Gore, 1985. (preveo Radmilo Marojević).

U *Kratkom opisu o Zeti i Crnoj Gori*⁴, spisu nastalom u gubernadurskom krugu Radonjića, napisanom 1774. na ruskom jeziku, a koji je na naš jezik preveo i priredio dr Božidar Šekularac, ponavlja se ista „orbinovska priča“ o Zeti ili Zenti koja je u starim istorijama nazivana Dioklitija (Duklja). Dr B. Šekularac autorstvo toga spisa pripisuje Katarini Radonjić (udata Šarović), tetki crnogorskoga gubernadura Jovana Radonjića, argumentujući te svoje tvrdnje upoređivanjem autografa njenih sačuvanih pisama s autografom rukopisa toga spisa. Skoro ista priča, u sličnoj varijanti, ponavlja se u istorijama Petra I Petrovića Njegoša (1747-1830)⁵, Sima Milutinovića Sarajlije (1791-1847)⁶ i Milorada Medakovića (1824–1897)⁷.

U nizu povjesnica Crne Gore iz 19. vijeka naučnu pažnju zaslužuje i često citirana, naročito u inostranstvu, *Istorija Crne Gore*⁸ novosadskog historičara Aleksandra Andrića, objavljena u Beču na njemačkom jeziku: *Geschichte des Fürstenthums Montenegro* (Wien 1853), ali, nažalost, nije prevedena ni poslije sto šezdeset godina. Ta istorija Crne Gore ne obuhvata dukljansko-zetski period crnogorske prošlosti. Ona, osim kratkog geografskog prikaza Crne Gore, otpočinje kazivanjem o Stefanu Nemanji i Nemanjićima i Zeti u okviru nemanjičke države, a završava se sa 1852. godinom.

U tom pogledu skoro da nema ništa novo ni u *Istoriji Crne Gore* Dimitrija Milakovića⁹ (1805–1858), Njegoševog sekretara i kaznačaja, koji je u odnosu na svoje prethodnike bio znatno obrazovaniji, koristio naučni aparat, relevantne izvore i literaturu. On Duklju – Zetu ubraja u „srpske zemlje“, a od Vojislavljevića pominje samo kneza Vojislava i kraljeve Mihaila i Bodina, uz brojne stereotipe i krivotvorenja.

Među romantičarskim istorijama Crne Gore XIX vijeka *Istorija Crne Gore* Đorđa Popovića¹⁰ (1832–1914), objavljena u Beogradu 1896, posebno poglavlje, na desetak strana, posvećuje Duklji, mada je u tradicionalnom duhu i nacionalnom ruhu svrstava u „srpske zemlje“.

⁴ *Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori* (preveo i priredio Božidar Šekularac), Podgorica: CID 1998; Prethodno je objavljen faksimil Rukopisa uz propratnu studiju: *Kratki opis Zete i Crne Gore* /za štampu pripremio Slobodan Radovanović, Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, 1970, 211 str.

⁵ Petar I Petrović Njegoš, *Kratka istorija Crne Gore*, Grlica, Cetinje, 1830.

⁶ Sima Milutinović Sarajlija, *Istorija Crne Gore od iskona do novijega vremena*, Beograd, 1835.

⁷ Milorad Medaković, *Povjestnica Crne Gore od najstarijeg vremena do 1830*, Zemun, 1850.

⁸ *Geschichte des Fürstenthums Montenegro, von der ältesten Zeit bis Jahre 1852. Nach serbischen Aktenstücken von A. Andrić. Mit... Gnadenbriefen, Ukasen... nebst einem Anhang, enthaltend die Regententafel der Balšiden und der Familie Čarnojevic, Wien 1853.*

⁹ Dimitrije Milaković, *Istorija Crne Gore*, Zadar, 1856.

¹⁰ Đorđe Popović, *Istorija Crne Gore*, Beograd, 1896.



Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na promociju knjige

Željka Milović
CRNOGORSKA
POP-ROCK MUZIKA
1954-1991

govore
Ivan Jovović
Petar Janjatović
Živko M. Andrijašević
Mirsad Serhatlić
Snežana Burzan i
autor

moderator večeri
Nebojša Vujović

Multimedijalna sala KIC-a „Budo Tomović“
petak, 10. jul 2015. u 20 sati
PODGORICA

Crnogorska pop-rock muzika 1954–1991

U ime Matice crnogorske, kao i u svoje lično ime, želim da na večerašnjoj, a ujedno centralnoj promociji ove knjige izrazim zadovoljstvo što se pred crnogorskom javnošću pojavila ova vrsta publikacije autora Željka Milovića, a koja svjedoči ne samo o nastanku i razvoju crnogorske pop rock muzike, već i o ukupnom društvenom preobražaju Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka. U osnovi, ona predstavlja specifično štivo, s obzirom da njena tematika obrađuje savremenu crnogorsku kulturu, odnosno njenu urbanu muzičku scenu. Autor je ne samo riječju, već i brojnim fotografijama, približio, odnosno ilustrovao refleks jednog vremena koje je za većinu stanovništva prilična nepoznanica.

Pojava Matice crnogorske kao izdavača ove knjige izazvala je kod nekih, pa i kod medija, određene nedoumice, postavljajući nam pitanje „odakle Matica u ovom projektu“. Vjerovatno zbog nedovoljnog poznavanja izdavačke produkcije Matice crnogorske mogao bi se steći utisak da ona predstavlja neku konzervativnu organizaciju, što svakako nije slučaj. Upravo i ova publikacija potvrđuje našu otvorenost za saradnju u svim oblastima u kojima se afirmišu vrijednosti crnogorskog prostora. Dakle, naša izdanja posvećena su proučavanju i prezentovanju ukupnog identiteta crnogorskog društva, odnosno crnogorskog naroda. U Katalogu izdanja Matice crnogorske, pored neizostavnih tema istoriografije, književnosti, arheologije, memoaristike, iseljeničtva i sl., mogu se istovremeno pronaći

publikacije u kojima se sagledavaju i tumače neka savremena obilježja crnogorskog društva, a koja su prvjenstveno namijenjene široj čitalačkoj publici. Takva je i monografija o crnogorskoj pop rock muzici. Kao izdavaču nama je jedini kriterijum kvalitet projekta, koji mora biti u skladu sa programskim opredjeljenjima Matice crnogorske.

Kandidovanje i prihvatanje projekta Željka Milovića od strane barskog Ogranka Matice crnogorske bio je logičan slijed događaja, s obzirom da se radi o jedinoj referentnoj ličnosti u Crnoj Gori koja ima potrebna znanja da izvrši neophodnu sintezu tako difuznog materijala o ovim oblicima savremene muzike u nas, što je inače Milović i do sada pokazao preko čitavog niza članaka u crnogorskoj štampi. Uostalom, u *Matici*, časopisu za društvena pitanja, nauku i kulturu, Milović je objektivno prikazao sve političke refleksije oko učešća crnogorskih predstavnika na Eurosongu, sada već davne 2005. godine, dokazujući da je muzika u tom slučaju bila u drugom planu, odnosno da je muzika podložna raznim upotrebama, ali i zloupotrebama. To potvrđuje i ova knjiga, u kojoj se nalazi veći broj fotografija u kojima se očituje povezanost pop rock muzike i zvanične ideologije.

Kao što je poznato ne postoji do sada nijedna objavljena studija o crnogorskoj pop rock muzici u zadnjih pola stoljeća, zbog čega je taj segment naše kulturne baštine predmet raznovrsnih prisvajanja od strane okolnih naroda i država. Svakako da se crnogorski pop rock ne može izmjestiti iz ukupnog jugoslovenskog konteksta do 1991. godine, ali je evidentno da je ovdašnja muzička scena imala određene karakteristike, koje je autor posebno naznačio u predgovoru ove knjige.

Za razliku od drugih izdanja posvećenih pop-rock muzici na ex – jugoslovenskom prostoru, u navedenoj publikaciji prikazan je i širi društveni kontekst u kome se Crna Gora nalazila u drugoj polovini XX vijeka, odnosno faktori koji su uticali na nastanak i razvoj ove muzike. Zato je ova knjiga poseban priručnik za razumijevanje socijalne istorije crnogorskog društva, tj. njene pop-rock (sub)kulture. Preko ove publikacije dobijamo još jednu potvrdu da Crna Gora prati stremljena modernih evropskih društava, a ujedno se demistifikuje onaj nametnuti kompleks Crnogorcima o muzičkom stvaralaštvu i tradiciji. Nepotrebno je apostrofirati značaj muzike u savremenim uslovima, jer je ona bila i ostala nezaobilazno identitetsko obilježje svake nacije.

Sadržinski, najveća vrijednost ove monografije ogleda se u činjenici, što je upućena širokoj čitalačkoj publici, pogotovo značajnoj kategoriji mladih ljudi, koji po prvi put, na jednom mjestu, mogu da prepoznaju tekovine moderne muzičke kulture u Crnoj Gori. Istovremeno ova publikacija ostavlja mogućnost za veći broj promocija i izvan Crne Gore, a znatan broj ličnosti iz ovdašnjeg javnog života, koji se spominju u knjizi, daju joj još više na ekskluzivitetu.

Izlaskom iz štampe ove studije napravljen je diskontinuitet u sagledavanju muzičke tradicije, jer je autor ovom radnjom jasno ukazao kako su obrasci zapadnoevropske kulture, preko pop rock muzike, postali dio svakodnevice ondašnje crnogorske omladine. Dovoljno je pročitati samo pojedina poglavlja knjige, pa se uvjeriti u aktuelnost one Platonove izreke, koja glasi: „Kakva je muzika, takva je i država“. Zato se ne treba čuditi sve brojnijoj grupaciji jugonostalgičara, među kojima ima čak i onih koji nijesu bili rođeni u avnojevske Jugoslaviji, a ova knjiga za njih, svakako, predstavlja poželjnu, ako ne i obaveznu literaturu. Na prednjoj korici knjige data je fotografija bezbrižnih mladića na instrumentima, u čijoj pozadini se nalazi crvena petokraka, što u simboličnom smislu upućuje na jugoslovenski socijalizam sa ljudskim likom, koji je u razmatranom periodu u svim oblastima generisao progres. Raspad ove zemlje ostavio je teške posljedice, ali je pop-rock muzika, uprkos svemu, još uvijek vezivno tkivo južnoslovenskog prostora.

Smatramo da je prezentirani projekat Matice crnogorske ozbiljan izdavački poduhvat, jer se njime kvalitativno afirmiše crnogorski kulturni proizvod, za koji već sada postoje značajna interesovanja izvan okvira Crne Gore.

Na kraju, moram da napomenem, da se autor ovom knjigom legitimisao kao odličan hroničar jednog vremena, dokumentujući ljude i događaje, koji su zahvaljujući njegovom djelu postali dio naše kolektivne memorije.

Ivan Jović

Riječ autora

Moja priča će se oslanjati na tri važne tačke, tri slučajne tačke, mada uopšte ne vjerujem u slučajnosti, već ima neka kosmička matematika koja nam nije jasna kako funkcioniše, ali funkcioniše.

Prije tačno 15 godina, prijatelj Živko Andrijašević donio mi je na poklon knjigu Aleksandra Žikića „Fatalni ringišpil“ o nastanku rock muzike u Beogradu, i kao posvetu napisao: „Željku Miloviću, sa željom da napravi CG verziju ove knjige“. Od srca sam se nasmijao i rekao da nema šanse, jer niko nije toliko lud da se prihvati nemogućeg posla.

I drugi razgovor je sticajem okolnosti vezan za istu osobu, i vođen je jeseni 2012. godine, kada sam mu rekao da imam namjeru objaviti zbirku eseja o CG pop-rocku koje sam pisao za pojedine medije i časopise. Bili su to tematski i prigodni tekstovi, mini eseji, i bio sam vrlo ponosan što će to biti prva knjiga koja tretira CG pop rock, na šta je on odgovorio da izdavanje ne dolazi u obzir, jer “ne možeš pisati romane ako ne postoji bukvar”, i da moj zadatak mora biti da napišem taj bukvar. Ubjedljiv kao što zna biti, Živko je razgovorom prelomio situaciju, i nakon obilja materijala koji sam skupljao godinama, odlučio sam da uđem u taj rudnik, pa će izađem. Ako izađem.

Treba li reći da nisam imao ništa u rukama? Niko nikad nije pisao o tome, što se knjiga i publikacija tiče, apsolutna nula, pa sam počeo da kopam po člancima iz novina, pročitao sve brojeve „Pobjede“ od 1954. do 1991, samo što nisam spavao u onom podrumu biblioteke „Radosav Ljumović“, pa sam se uputio za Beograd u Narodnu biblioteku Srbije, jer su tamošnji mediji, paradoksalno, ali istinito, više obraćali pažnju na naše muzičare nego mi sami. Pa, zamislite kad „Pobjeda“ nijednom rečenicom nije propratila nastup „Makadama“ s „Balerinom“ na Jugoviziji, a to je ostala najljepša i najpoznatija pjesma koju smo imali. Lagano sam tokom rada počeo dobijati, ne mogu reći pomoćnike, već dragocjene saborce, iz raznih gradova države koji su se uključili u nastanak djela.

Prije svih, to je bio Milan Mandić, precizni sakupljač informacija o CG pop rocku, Ado Softić koji mi je prepustio svoje fotografije i znanja o ivangradskom rokenrolu, Anton Krstović iz Herceg Novog, Mikan Kovačević i Duka Martinović iz Kotora, Novak Puškić iz Beča, Momir Matović titogradski režiser... bilo ih je stvarno puno. Ljudi su odlazili na tavane, vadili stare albume i članke, davali mi da ih nosim za Bar, to je dio njihovog života, otvarali mi širom vrata đe god da sam bio, prekidali svoju rabotu da pričaju sa mnom, na šta sam im neizmjereno zahvalan, bilo je po staroj maksimi: „Upoznaj domovinu da bi je više volio“... Izašao sam iz ovog posla bogatiji za ogromno znanje, ali i zato jer sam upoznao mnogo dobrih ljudi. Dobro, bilo je malo i onih drugih.

U tom obilaženju arhiva, biblioteka, gradova i aktivnom pisanju proveo sam dvije godine, do 30. novembra 2014, kada sam predao rukopis u štampu, ali smo i bukvalno do zadnjeg dana preloma nešto ubacivali, jer su se ljudi javljali i slali fotografije ili neke podatke. Čitavim tokom rada neizmjernu pomoć imao sam upravo od ljudi koji su na promociji: dr Živko Andrijašević je savjetima čitavim tokom usmjeravao knjigu do svoje konačnice, mr Ivan Jovović bio kopča sa Maticom i institucijama, a Petar Janjatović stručnim opservacijama doprinio da sve monografske jedinice budu „po propisu“.

Knjiga je u ozbiljnom tonu, sa mnoštvom funsota i podataka, ali sam se trudio da u nju ubacim i izjave aktera o nekim događajima i anegdote, kojih je bilo u nevjerovatnom broju, anegdote koje samo r'n'r može da iznjedri. Većinu izjava koje sam dobio od autora provjeravao sam iz nekoliko izvora, znajući naš narod, i manifestacije tipa 'gitarijada' ili slično, đe su svi bili prvi, ili bar do njih, nikad treći ili ispod ne daj Bože, pa ono što se kod svih poklapalo, to je valjda istinito. Djelo sam omeđio 1954. godinom jer je tada nastao Zabavni orkestar Radio Titograd, što je uzrokovalo proboj drugačije vrste muzike u nas, a kraj je 1991. godina, kraj države, kraj jednog načina mišljenja i ponašanja, i kraj pop-rock muzike kakvu smo je do tada znali.

Tokom rada na knjizi primijetio sam na djelu onu staru našu crnogorsku izreku da ovđe svako svakog poznaje, ili ako ne poznaje, poznaje nekoga ko ga poznaje. Prezimena su se ponavljala iz generacije u generaciju, a ljudi koji su se bavili muzikom ostali su nekako povezani. Tako je najvažniji basista Tivta otac pjevačice Nine Petković, pjevačica „Fantoma“ Stanka Božović je tetka pjevačice Marije Božović, otac Popaja i Nikole Radunovića je bio pjevač VIS „Cetinjani“, majka voditeljke Milene Đergović vođa prvog i jedinog ženskog rock benda, mlađi bubnjar Ćoso je sin starijeg bubnjara Ćosa, o generacijama Kneževića da ne govorimo...

Sve to bjelodano dokazuje da smo mala sredina, i da smo za sve uspjehe i neuspjehe sami krivi, pa i za to što niko za 60 godina muzike nije pisao o toj istoj muzici,

i za to što smo ignorisali svoje nauštrb onih izvana, odakle god da dolaze. I nije čudo što su ljudi iz ostatka Jugoslavije, ali i oni iz Crne Gore, zaprepašteni što prvi tom istorije CG pop rock muzike ima 620 strana – mi sami nijesmo nikada obraćali pažnju na to što smo imali, i nijesmo mu davali važnosti, za razliku od svih država koje drže do sebe, gdje je r'n'r dio opšte nacionalne kulutre. Odnosno, jer je dio kulture, to je bitno.

Posebno sam ponosan i zadovoljan što je iza ove knjige stala država, jer je Matica crnogorska ugledna državna institucija, što takođe govori o tome da je neko prepoznao vrijednost ovog djela. Moram napomenuti da je istraživanja po CG i regionu finansiralo Ministarstvo nauke, i bez njihove pomoći knjiga ne bi bila gotova.

Naslovnica knjige je izazvala najviše komentara ovih dana. Iako su mnogi očekivali da na njoj bude neki poznati izvođač, „Makadam“, Šobić, Danijel, ja nisam želio takvu naslovnu stranicu, želio sam da „to“ bude „to“. I našao ga. Na Facebook profilu Ada Softića vidio sam ovu sliku i pitao ga šta je na slici. On je rekao da su se njih trojica drugara okupili na nekoj igranci i svirali puni entuzijazma i poleta, sve što su znali, dvije tri pjesme od „Yu grupe“ i Santane. I odmah sam znao da je „to“ „to“. Trobojka sa zvijezdom, entuzijazam i igranke, to je bio CG pop rock, to je ta simbolika. U legendi fotke piše: „Bubnjevi u Budimlji, 21 febr. 1979“. Nema imena benda jer to i nije bio bend, to je bio taj donkihотовski entuzijazam.

Pitali su me novinari da li će izlazak knjige značiti da će se deca više okrenuti rocku, a bataliti turbo folk. Naravno da neće, to i nije bio realni cilj ove knjige. Realni cilj je ako uspijemo njom da natjeramo urednike dnevnih i ostalih listova da pop-rock muziku ne smještaju više u rubriku „zabava“ već „kultura“. I mislim da sam im ovom knjigom omogućio opravdanje da odrade jedan takav civilizacijski čin.

I za kraj, treći razgovor, tačnije hronološki drugi. Neposredno pred beogradski „Eurosong“ sam u hotelu „Crna Gora“ sjedio sa pokojnim Bojanom Bajramovićem. Davao mi je podatke o slučaju „No Name“ za jednu dansku agenciju za koju sam pisao opsežni esej o zloupotrebi Eurosonga u političke svrhe. Svi koji su ga poznavali znaju da je Bojan bio vrlo posvećen ako je osjetio da nešto ima opštu korist za Crnu Goru, pa je tačno i pedantno odgovarao na moja pitanja. U jednom trenutku prekinuo je razgovor i rekao mi: „Viđi, sve ti je ovo lijepo, i sve što pišeš o CG rock muzici, ali moraš da sjedneš i napišeš istoriju te iste muzike“. Odgovorio sam mu isto što i Živku, da je to nemoguće i da ne postoji ludak koji bi to odradio. Ali, eto, nisam bio u pravu, ludak ipak postoji, i nadam se da je i Bojan sada zadovoljan. U stvari, znam da jeste.



O nekim specifičnostima razvitka NOP-a u Bjelopoljskom srezu 1941–1945.

(Povodom jubilarne 70. godišnjice pobjede nad fašizmom)

Od 11. oktobra 1912. godine, dakle od početka Prvog balkanskog rata protiv Osmanske carevine (Turske), Bijelo Polje je ušlo u sastav države Crne Gore, gotovo istovremeno kad i Pljevlja, Mojkovac, Berane, Rožaje, Plav, Gusinje i Metohija sa gradovima Peć, Istok i Đakovica.

Na osnovu Mirovnog ugovora u Bukureštu, 1913. godine, izvršeno je razgraničenje između Kraljevine Srbije i Kraljevine Crne Gore i te granice i danas važe, sem u pogledu Metohije, koja je nakon završetka Drugog svjetskog rata ušla u sastav Republike Srbije kao posebna autonomna oblast, zajedno sa Kosovom.

Od 1922. godine Bijelo Polje, kao i Pljevlja, bili su u sastavu Zetske oblasti (Crna Gora kao posebna administrativna jedinica nije postojala), a od vremena Šestojanuarske diktature kao Zetska banovina, koja je bila duplo veća od današnje Crne Gore.

Prema partijskoj nomenklaturi, Sandžak je od kraja 1934. godine (od IV zemaljske konferencije KPJ) ušao u sastav Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju.

Od oktobra 1941. godine Sandžak je vezan u partijskom pogledu za CK KPJ, a u vojnom za Vrhovni štab NOV i POJ.

Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja za Sandžak (AVNOS) formirano je 20. novembra 1943. godine, a ne ZAVNOS, kako ponegdje u literaturi piše.

Određnicu „zemaljski“ imala su samo ona vijeća koja su imala status nacionalne ili državne autonomije, kao ZAVNO Slovenije, ZAVNOH (ZAVNO Hrvatske), ZAVNO BiH (Bosne i Hercegovine), ZAVNO Crne Gore i Boke Kotorske, ZAVNOS (Srbije), ZAVNOM (Makedonije).

AVNO Sandžaka bilo je privremeno rješenje, zbog toga se i nije zvalo ZAVNO Sandžaka, ne bar zvanično, a neki pojedinci su na svoju ruku pisali ZAVNOS.

Početak 1945. godine AVNOS je završio svoju misiju, pa je Sandžak ponovo podijeljen, onako kako je to urađeno 1913, prema Bukureštanskom ugovoru, pa su Pljevlja i Bijelo Polje ponovo pripali Crnoj Gori, a ostali krajevi – Priboj, Prijepolje, Nova Varoš, Sjenica, Tutin i Novi Pazar – Srbiji.

Situacija u Sandžaku, između dva svjetska rata, bila je vrlo složena, ali se time nećemo ovom prilikom baviti.

Stanovništvo je bilo sastavljeno od muslimanskog i srpskog življa, dok je crnogorskog bilo vrlo malo. Crnogorci su se uglavnom počeli naseljavati između dva svjetska rata.

Državne vlasti su podsticale Muslimane na iseljavanje u Tursku, a ponegdje, kao u Šahovićima 1924. godine, izvršeno je brutalno istrebljenje muslimanskog stanovništva. Građanske partije nijesu uspjele da nametnu ravnopravne međunacionalne odnose. Programi građanskih partija bili su uglavnom nacionalni i velikodržavni. Kao da se čekala neka nova politička snaga, koja bi zastupala internacionalni program tj. ravnopravnost naroda, odnosno nacija. Kao da se čekalo da to pitanje riješi Komunistička partija. A KPJ je bila van zakona, a do 1935. u Bijelom Polju nije bilo ni jedne partijske organizacije. Te godine je Aleksa Bećo Đilas formirao prvu partijsku ćeliju od tri člana, ali ni ta ćelija nije bila duga vijeka (članovi Bećo, Branko Popović i Vukić Dobričanin). Njen osnivač zog partijske provale prešao je u duboku ilegalnost, drugi je pošao na studije, a treći na odluzenje vojnog roka. Tek od 1936. godine počele su da se formiraju partijske organizacije, na nivou ćelija. Prvu ćeliju formirao je Milutin Popović, student prava, a imala je pet članova (tri intelektualca i dva radnika (284) (mjesto Pećarska). Popović je primljen u Partiju 1935. u Beogradu.

Prelom u formiranju partijskih organizacija desio se 1937, kada je Dušan Korać dobio ovlašćenje od PK KPJ za Crnu Goru da kao povjerenik PK posveti se tom poslu. Tako su počele sistematskije da se formiraju nove partijske organizacije:

- u Loznoj, 1937. (Radomir Luković, pa Velimir Bogavac),

- u Bijelom Polju, 1937. (Milutin Popović) i druga, takođe 1937. (Đorđe Stanić). Ove dvije organizacije su spojene 1938. Inicijator spajanja – Dušan Korać.
- Bijelo Polje, 1940. (Munib Kučević, stud. agronomije)
- Zaton, 1938. (Vlajko Ščekić)
- Nedakusi, 1938. (Vojin Vukićević)
- Pripčići, 1939. (Neđeljko Merdović)
- Mojkovac, 1938. (Velimir Bogavac, prvi sekretar Vukosav Bošković)
- Tutići (Mojkovac) (1938).

Ove posljednje organizacije bile su brojne – po 19 članova, odnosno 20 članova. (Dušan Korać, učitelj, primljen u KPJ u Učiteljskoj školi u Cetinju.)

Godine 1939. u Bijelom Polju je formiran Mjesni komitet (Sreski) KPJ, koji je istovremeno obavljao funkciju i Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak. Sekretar oba komiteta postao je Dušan Korać. On je učestvovao u radu Šeste, Sedme i Osme konferencije KPJ za Crnu Goru, čak i Pete zemaljske konferencije KPJ u Zagrebu.

Osim D. Koraća, članovi tog prvog MK Bijelo Polje bili su Velimir Bogavac, org. sekretar i Neđeljko Merdović. Zadužen za rad SKOJ-a, čije su organizacije počele sa radom baš tada.

U vrijeme formiranja MK KPJ u Bjelopoljskom srezu djelovalo je 7 partijskih organizacija.

Osim članova KPJ koji su to postali u periodu od 1936. do 1941. godine, veliku pomoć u radu partijske organizacije na svim sektorima pružili su Bjelopoljci, studenti Beogradskog univerziteta. Prema partijskoj evidenciji, u Beogradu se školovalo 75 studenata. Da pomenemo makar neka imena:

Rifat Burdžović – Tršo, student prava

Milutin Popović, „ „

Živko Žižić, „ „

Milovan Jelić, „ „

Vuko Bulatović, „ „

Velimir Bogavac, „ „

Branko Popović, „ „

Ćamil Sijarić, „ „

Branko Popović, „ „

Ratimir Popović, „ „

Milivoje Đilas, „ „

Milosav Jaćimović, „ „

Đorđe Stanić, „ „

Zarija Jušković, „ „

Munib Kučević, student agronomije

Šukrija Međedović, „ filozofije
Tomaš Žižić, student agronomije
Neđeljko Merdović,
Rade Bajčetić,
Junus Međedović,
Veselin Bulatović,
Muhamed Musić,
Smajo Idrizović,
Lutvo Hajdaragić,
Milan Ašanin,
Sulejman Mehović.

Veliki broj među njima bili su komunisti. Međutim, svi su učestvovali u naprednom studentskom pokretu, uključeni u USO (Ujedinjenu studentsku omladinu), kojom je rukovodila KPJ. Njihova uloga doći će do punog izražaja u NOB.

Među ugledne komuniste treba pomenuti i Branka Radičevića iz Zete.

Među uglednim intelektualcima sa ovog prostora treba pomenuti i Milovana Đilasa, ali njegova aktivnost nije vezana za ovo područje.

Među radnicima, zemljičarima i studentima pomenuo bih Ljubomira Bakoča, Špira Dacića, Vukosava Boškovića, Radomira Rakočevića, Hivza Čindraka, Muha Dizdarevića, Radomira Lala Drobunjaka, Radovana Karaličića, Rada Bajčetića...

U prvim organizacijama KPJ zapažene su bile: Vukosava Popović, Zagorka Bakoč, Vukosava Popović, Lenka Jurišević, Koviljka Bulatović Zeka, Savka Drobnjak, Milena i Ruža Obradović, Bojana Žurić, Zorka i Milka Šaković, Milica Vidaković, Milunka Braunović, Milomira Đalović.

SKOJ u Bjelopoljskom srezu formiran je 1939. godine. Organizovao ga je Neđeljko Merdović.

Do rata bilo je organizovano pet aktiva SKOJ-a.

U aprilu 1940. formiran je MK SKOJ-a u sastavu: Đorđe Stanić, sek., Rade Vojinović, Muhamed Musić, Čedomir Vuksanović i Matija Čujović.

U toku 1940. godine evidentirano je oko 180 omladinaca.

Tako bi izgledala djelimična slika naprednih snaga u Bjelopoljskom srezu uoči Drugog svjetskog rata.

Hitlerovim Privremenim smjernicama za podjelu Jugoslavije, od 12. aprila 1941. godine, Crna gora se dodjeljuje fašističkoj Italiji, kojoj se prepušta i njeno političko uobličjenje. Dolazilo je u obzir i ponovno uspostavljanje samostalne države Crne

Gore. To je potvrđeno i na sastanku ministara inostranih poslova fon Ribentropa i Galeaca Čana u Beču, 21. i 22. aprila iste godine.

Sredinom maja njemačka i italijanska vrhovna komanda utvrdile su demarkacionu liniju između njemačke i italijanske okupacione zone u Jugoslaviji, koja je išla iz Karavanki, u Sloveniji, do Prespanskog jezera, u Makedoniji. Tom linijom podijeljen je i Sandžak na dva dijela. Priboj, Prijepolje, Nova Varoš, Sjenica i Novi Pazar pripali su Njemačkoj, a Pljevlja, Bijelo Polje i Tutin – italijanskoj okupacionoj zoni.

Jedanaest dana poslije primirja, tj. 28. aprila u Bijelo Polje je stiglo oko 180 italijanskih vojnika, karabinijera i finansa i u Bijelom Polju uspostavili vojni garnizon, a u Mojkovcu, Šahovićima, Bistrici i Sutivanu karabinijerske stanice. U ovim mjestima uspostavljene su i domaće žandarmerijske stanice. Žandarmerijske stanice uspostavljene su i u mjestima: Potrk, Nedakusi, Mioče, Gubavče, Lozna i Zaton.

U početku, nešto više od mjesec dana, okupacione trupe se nijesu trudile da primjenjuju vlast. To vrijeme bi se moglo okarakterisati kao doba bezvlašća. Takvo stanje bilo je pogodno raznim reakcionarnim strukturama iz sva tri naroda (Muslimana, Srba i Crnogoraca) da prave kombinacije „kojem će se privoljeti carstvu“. Najmaštovitiji je bio jedan dio muslimanske elite. Međutim, to je bio „račun bez krčmara“. Odluke su bile donešene, sem jedna. A ta je bila – kako organizovati borbu protiv okupatora, borbu za slobodu. Kraj ovim velikodržavnim, a u stvari malograđanskim kombinacijama, a ne projektima, označilo je inspeksijsko putovanje visokog italijanskog civilnog komesara za Crnu Goru, grofa Serafina Macalinija, koji je sredinom juna posjetio Podgoricu, Nikšić, Šavnik, Žabljak, Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, što je označilo kraj tzv. mirne okupacije i prelazak na rigorozne mjere okupacionog režima.

Rukovodstvo pokreta otpora u Crnoj Gori, predvođeno Pokrajinskim komitetom KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak, nije se mnogo obaziralo na planove okupatora, ni njegovih saradnika, a ni drugih „kombinatora“, već je od prvih dana okupacije preduzimalo mjere za oružani otpor okupatoru.

Već 24. aprila u selu Velje Brdo kod Podgorice održano je prošireno pokrajinsko savjetovanje KPJ, na kome je formirana Vojna komisija, na čelu sa organizacionim sekretarom PK KPJ (Blažo Jovanović), koja je imala zadatak da naoružanje građana i komunista uskladišti u tajnim skladištima i da rukovodi i drugim pripremama za borbu, a to je formiranje oružanih (gerilskih) grupa i učvršćivanje partijskih organizacija. Naredba se odnosila i na sve organizacione sekretare KPJ u svim srezovima.

Pripreme za ustanak u Bjelopoljskom srezu zavisile su prije svega od snalažljivosti i umijeća Mjesnog i Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, koji je takođe imao sjedište u Bijelom Polju. Uoči rata Mjesni komitet KPJ za Bijelo Polje (srez):

Munib Kučević, politički i Vuko Bulatović, organizacioni sekretar i članovi Aleksandar Lale Vuksanović, Čedo Vuksanović, Živko Žižić, Ilija Bulatović i Novica Perović. Od oktobra 1940. godine Oblasni komitet sačinjavali su Dušan Korać, politički i Nedeljko Merdović, organizacioni sekretar i članovi Munib Kučević i Vukosav Bošković. U ovom Komitetu bilo je izvjesnih nesuglasica tako da je uoči ustanka došlo do izvjesne njegove reorganizacije. Za političkog sekretara imenovan je Rifat Burdžović, Nedeljko Merdović je ostao kao org. sek., a Vukosav Bošković kao član, a za prve članove OK postavljeni su Đorđije Stanić i Ljubiša Miodragović iz Prijepolja. Dolazak Rifata Burdžovića za političkog sekretara OK Sandžak značilo je ogromno poboljšanje za djelovanje ovog foruma. Rifat Burdžović je stekao veliko političko iskustvo u radu među studentima Beogradskog univerziteta. On je tamo postao veliki masovik, pravi politički tribun. To je doprinijelo da bude biran za političkog sekretara Univerzitetskog komiteta KPJ BU. Njegov povratak u Bijelo Polje značio je mnogo za potpunije osmišljavanje djelatnosti ne samo komunističke organizacije nego i čitavog revolucionarnog pokreta ne samo Bijelog Polja i Sandžaka nego i šire.

Neposredno uoči ustanka došlo je do izvjesne promjene u Mjesnom komitetu. Za političkog sekretara došao je Živko Žižić, dok je Munib Kučević preuzeo dužnost organizacionog sekretara MK KPJ. (Đ. Vujović, Org. razvoj KPJ u CG 1941–1945, 12-21.)

Povratak studenata sa Beogradskog univerziteta i radnika i službenika iz drugih mjesta predstavljali su značajnu pomoć u pripremama oružane borbe protiv okupatora.

Najvažniji zadatak u pripremama za ustanak uspješno je završen. To je formiranje oružanih (gerilskih) grupa. Do početka ustanka u Bjelopoljskom srezu formirano je 15 takvih grupa, sa oko 400 boraca. Za rukovodioce odreda postavljeni su iskusni komunisti – kao Ljubo Bakoč, Miro Krušić, Petar Jokić, Radisav Jušković, Radomir Rakočević, Milovan Rakočević, Panto Bogavac, Filip Žurić, Milutin Popović, Vuko Bulatović, Velimir Pešić, Dragoje Kujović.

Gotovo u svim opštinama (sem u Kanjskoj) postojale su partijske organizacije (ćelije). Procjenjuje se da je uoči ustanka bilo oko 60 članova Partije i oko 150 članova SKOJ-a. Nailazio sam na podatak da je bilo 92 člana KPJ.

Uoči ustanka održana je i Sreska partijska konferencija (u blizini Šahovića), na kojoj je izvršena analiza priprema. Sekretar Oblasnog komiteta KPJ Rifat Burdžović dobio je vijest 13. jula o Odluci PK KPJ za CG o početku oružane borbe (u selu Drijenak kod Kolašina). Već sutradan (14. jula) održane su sjednice Oblasnog i Mjesnog komiteta (u rejonu Mojkovca), na kojima je donesena odluka da se odmah pristupi razoružavanju karabinijerskih i žandarmerijskih stanica. Već 15. jula

oslobođen je Mojkovac, a sutradan Šahovići. Karabinijeri iz Pećarske i Gubavča nijesu ni čekali napad gerilaca već su u noći 15/16. juna pobjegli u Bijelo Polje. Žandarmi su takođe sami napustili svoje kasarne, a neki su se stavili na raspolaganje ustanicima. Tako je 17. jula čitav srez bio oslobođen, osim Bijelog Polja. Izvršeno je i nekoliko diverzantskih akcija. Prekinute su telefonske linije i onesposobljeni putevi Šahovići – Bijelo Polje, Mojkovac – Bijelo Polje i Slijepač Most – Šahovići, Bijelo Polje – Prijepolje. Porušeno je i nekoliko mostova. U gotovo svim opštinskim centrima održani su masovni narodni zborovi, na kojima je iskazano oduševljenje započetim akcijama i data inicijativa da se krene na Bijelo Polje.

Uviđajući opštenarodno raspoloženje, Oblasni komitet je odlučio da se formiraju veće ustaničke jedinice i da se izvrši napad na italijanski garnizon u Bijelom Polju. Mjesni komitet je odmah pristupio realizaciji te odluke. MK je izdao naređenje gerilcima i ustanicima da se ne smije upadati u trgovačke radnje i pljačkati tuđu imovinu, niti ispoljavati bilo kakav vid samovolje pojedinaca. Posebno se zabranjuju nacionalistički i šovinistički ispadi.

Grad su opkolili ustanički bataljoni i čete, jačine oko 1.500 ustanika, naoružano lakim pješadijskim naoružanjem: puškama, puškomitraljezima i ručnim bombama.

Napad na italijanski garnizon planiran je za 20. juli. Upravo u vrijeme kad su grad opkolile ustaničke jedinice, direktiva delegata CK KPJ Milovana Đilasa – da se ne napadaju gradovi – prenesena je Tršu, neposredno uoči zakazanog napada. Sa tim su upoznati članovi Oblasnog i Mjesnog komiteta i rukovodstvo ustaničkih jedinica. Đilasovu direktivu su prihvatili članovi oba komiteta i ustaničke jedinice iz mojковаčke, šahovičke, savinopoljske, ravnorječke i poljske opštine, ali rukovodstva ostalih opština to nijesu prihvatila.

Nedakuski i zatonski bataljon i Grančarevska, Čeočka, Bistrička i Rasovska četa i Okladski odred izvršili su napad na italijanski garnizon. Vođene su žestoke borbe. Posljednja tačka otpora bila je Gimnazija. Oko 17 časova 20. jula i na zgradi Gimnazije zaviorila se bijela zastava u znak predaje. Okupator je imao dva mrtva i desetak ranjenih, a ustanici tri ranjena borca. Zarobljeno je preko 120 italijanskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 120 pušaka, šest puškomitraljeza, tri mitraljeza i nekoliko minobacača. Zaplijenjeno je oko 50 vagona hrane.

Sutradan, 21. jula, u Bijelom Polju je održan veliki zbor naroda i ustanika. Na zboru su Rifat Burdžović i Miloje Dobrašinović govorili o ciljevima Narodnooslobodilačke borbe i pozvali Srbe, Crnogorce i Muslimane na zajedničku borbu protiv fašističkih okupatora.

O ustaničkim bataljonima (oko 3.000 boraca), o ustaničkim ustanovama i ustaničkim frontovima, o drugim borbama i neprijateljskoj ofanzivi ovom prilikom neće biti govora.

Nastala su teška vremena – ponovna okupacija sreza, velika okupatorska vojska, hapšenja, internacije, raspad ustaničkih bataljona, pojava saradnika okupatora – tzv. antikomunističke milicije, muslimanske milicije, četničkih odreda.

Narodnooslobodilačke snage svele su se uglavnom samo na bivše pripadnike gerilskih odreda. Za duže vremena od pripadnika NOP-a u čitavom Bjelopoljskom srezu postojala je samo jedna partizanska četa („Nedeljko Merdović“).

Partizanska taktika i strategija bitno se promijenila. Došlo je do formiranja partizanskih odreda širom Crne Gore i Jugoslavije. Već u novembru 1941. od crnogorskih partizana formirano je šest krupnih partizanskih odreda, sa oko 20.000 partizana. Njih predvodi Glavni štab NOPO za Crnu Goru.

Sandžak se i u vojnom i u političkom pogledu osamostaljuje. Već u oktobru 1941. formira se Glavni štab NOPO za Sandžak, koji se vezuje za Vrhovni štab, a Oblasni komitet nije više u sastavu PK KPJ za Crnu Goru, nego je u direktnoj vezi sa CK KPJ. Time saradnja crnogorskih i sandžačkih partizana nije prekinuta. Ona je na izvjestan način i pojačana zajedničkim akcijama.

Prvog decembra dolazi do napada crnogorskih partizana na utvrđeni italijanski garnizon u Pljevljima. Crnogorski partizani su u napadu na Pljevlja pretrpjeli ogromne gubitke – oko 500 boraca izbačeno iz stroja. Ali, Italijani su bili iznenađeni silinom partizanskog udara. Na talijanski garnizon je napadalo preko 3.700 boraca. Italijansko komandovanje je svjesno da nove partizanske udare neće moći izdržati pa povlače svoje garnizone iz Rudog, Nove Varoši i još nekoliko manjih garnizona. Oko 700 crnogorskih partizana dvadesetak dana ostaje u Sandžaku, a onda oko 300 stupa u Prvu proletersku brigadu. Od ostatka stvara se zajednički crnogorsko-sandžački odred. To daje silan zamah razvitku NOP-a u Sandžaku. U bjelopoljskom i pljevaljskom kraju formira se po pet partizanskih bataljona. Formiraju se Bjelopoljski i Pljevaljski NOP odred. Od ovih odreda formira se početkom juna 1942. Treća proleterska brigada, koja je u svom sastavu imala 960 boraca, od čega 290 Bjelopoljaca. U to vrijeme se od crnogorskih partizana formiraju Četvrta i Peta proleterska brigada. Ove brigade čine glavninu Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, koju osim ove tri čine Prva i Druga proleterska brigada i Hercegovački partizanski odred. Od 25 bataljona, 14 bataljona čine partizani iz Crne Gore i Bjelopoljskog i Pljevaljskog sreza. Godinu dana Operativna grupa VŠ širi plamen ustanka širom zapadne Bosne i Dalmacije.

Za to vrijeme u Crnoj Gori i Sandžaku djeluju manje gerilske grupe i partijska rukovodstva, ukupno oko 700 boraca. Oni protiv sebe imaju osam italijanskih divizija i oko 20.000 četnika. Sva je Crna Gora prekrivena okupatorskim logorima i zatvorima. U takvim uslovima gerila nije imala nikakvu šansu. Više od polovine svoga sastava izgubila je u neravnopravnoj borbi.

Najviše zla građanima Crne Gore, Sandžaka i Istočne Bosne počinili su limsko-sandžacki četnički odredi Pavla Đurišića, koji su u svom sastavu imali oko 15.000 ljudi.

Nakon što je 7. decembra 1941. od jugoslovenske emigrantske vlade u Londonu unaprijeđen u čin brigadnog generala, Draža Mihailović je već sutradan pozvao u svoj štab Pavla Đurišića, kojega je još 15. oktobra 1941. postavio za komandanta četničkih odreda u sjeveroistočnom dijelu Crne Gore i dijelu Sandžaka. Mihailović je Đurišiću 20. decembra 1941. godine uručio Instrukcije za četnička rukovodstva Crne Gore i nekoliko drugih dokumenata, kao što su, u ime Jugoslovenske vlade, oglas o mobilizaciji vojnih obveznika i drugih pisanih i usmenih naređenja. Instrukcije od 20. decembra 1941. godine predstavljaju četnički politički program sa potpisom Draže Mihailovića, u kojem se kaže da su četnici nastavak kraljevske Jugoslovenske vojske, koji imaju cilj:

- stvaranje velike Jugoslavije i u njoj velike Srbije, etnički čiste, u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne, Hercergovine, Srema, Banata i Bačke,
- čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i anacionalnih elemenata,
- stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od albanskog i muslimanskog i Bosne od hrvatskog i muslimanskog stanovništva.

Pavle Đurišić se iz štaba Draže Mihailovića vratio u Crnu Goru 30. decembra 1941, a već 3. januara 1942. stiže u Štab italijanske divizije „Venecija“ u Beranama, đe je sa komandantom i načelnikom štaba divizije postigao sporazum o saradnji između Italijana i četnika u zoni odgovornosti divizije „Venecija“, a to su srezovi: Berane, Andrijevića, Kolašin i Bijelo Polje.

O tome nije poznat ni jedan dokument kojim Draža Mihailović ovlašćuje Đurišića za saradnju sa italijanskim okupatorom. Možda takvog dokumenta i nema, jer je, po svojoj prilici, Mihailović Đurišiću dao usmeno ovlašćenje da o tome ne bi ostavio pisani trag. Ne može se ni zamisliti da bi Đurišić tako nešto uradio bez Dražine saglasnosti. Uostalom, Draža je u junu 1942. svoju rezidenciju iz Srbije preselio u Gornje Lipovo kod Kolašina, u zonu odgovornosti divizije Venecija i odatle osam mjeseci upravljao četničkom organizacijom, korespondirao sa emigrantskom vladom i primao britanske članove misije. U lipovskom periodu, na Dražin prijedlog, Jugoslovenska izbjeglička vlada je unaprijedila brojne četničke oficire, naravno i one koji su sarađivali sa okupatorima, čak i Đurišića u čin majora i odlikovala visokim odlikovanjem (Bijelog orla sa mačevima) i to objavila preko Radio Londona, sem za Đurišića jer je bio suviše ogrezao u saradnji s okupatorom i u zločinima, pa je njemu ukaz lično uručen, bez pompe i publiciteta.

Poslije dolaska u Mihailovićev štab britanskog pukovnika Bejlja (decembra 1942), za pripreme terena u slučaju savezničkog iskrcavanja četnici su ubrzali pripreme za realizaciju genocidnog programa o uništenju Muslimana i drugih anacionalnih elemenata. U Šahovićima je početkom januara održana konferencija četničkih komandanata, kojoj su prisustvovali Dražin zamjenik Zaharije Ostojčić i Pavle Đurišić i Vojislav Lukačević, na kojoj je razrađen plan za uništenje muslimanskog stanovništva u Bjelopoljskom srezu, na desnoj obali Lima. Plan je predviđao da se muslimansko stanovništvo sa te teritorije, koje ne bude ubijeno, protjera u pravcu Bijelog Polja i Berana, na lijevu obalu Lima. Događaj se desio 5. i 6. januara 1943. (na Badnji dan). Napad je izvršen sa dvije grupacije, svaka sa po 1.500 četnika. Komandant lijeve kolone bio je Vojislav Lukačević, a desne Miraš Savić. Lukačevićevu grupaciju sačinjavali su: Jurišni bataljon (Miloš Pavićević), Leteći bataljon (Ratko Krivokapić) i dalje – Mojkovački, Nedakuski i Đalovički bataljon i četnički odred Rada Korde. Nijesam utvrdio koje su jedinice sačinjavale grupu Miraša Savića, ali jesam njihove komandante. To su: Dragiša Bajić, Milivoje Obradović, Vukašin Bojović, Aleksandar Šoškić, Branko Šćekić, Radovan Tomović, Miro Šoškić, Radojko Femić, Mirko Tomović i Jovan Popović. (Podaci o ovome uzeti su prema kazivanju Vojislava Lukačevića na saslušanju 27. marta 1945. godine.) U ovoj akciji su četnici „tačno prema utvrđenom planu“ uništili 33 muslimanska sela. Popis ovih sela nalazi se u više publikacija. Poginulo je oko 400 naoružanih Muslimana, a ubijeno je oko 1.000 žena i djece. Četnici su imali 14 mrtvih i 26 ranjenih. Ovo su podaci koje je saopštio Pavle Đurišić u izvještaju Draži Mihailoviću pov. br. 23 od 10. januara 1943. Ostatak muslimanskog življa protjeran je na lijevu obalu Lima. Nigdje u ozbiljnoj literaturi nijesam našao da su ovi podaci demantovani.

Prije dvije godine dospio mi je do ruku rukopis o Bijelom Polju jednog mog kolege u kome piše da je ovaj izvještaj Pavla Đurišića pun hvalisanja i da ne odgovara činjeničnom stanju na terenu. Dalje moj kolega nastavlja da na osnovu izvršenih istraživanja na terenu i na osnovu popisa iz 1945/46. i popisa iz 1964. godine u januaru 1943. godine ubijeno je 248 civila, a u borbama sa četnicima poginulo je ne više od 20 pripadnika muslimanske milicije.

Ima li ikakve logike da Đurišić digne tako silnu vojsku (3.000 jurišlija i drugih elitnih četnika protiv 400 naoružanih Muslimana, makar bili i pripadnici muslimanske milicije i da kod obije strane pogine po manje od 20 boraca. A šta je sa ostalim naoružanim Muslimanima.

Nijesam imao uvid u rezultate tih popisa iz 1945/46. i 1964. godine, ali teško da ti naknadni popisi mogu biti vjerodostojni iz više razloga. Prvo, na to utiče protok vremena, drugo, u kojoj mjeri možemo da se oslonimo na polupismene naratore, treće, koliko su za tu vrstu posla osposobljeni popisivači i, četvrto, ali ne četvrto po značaju, nego čak i prvo – koliko je takvih porodica uništeno da od njih nije ostao niko da

kaže kako je uistinu bilo. Čak da su ispunjeni svi ovi uslovi, istoričar je osuđen da najviše povjeruje autentičnim izvorima. To piše čovjek, ne samo akter, nego i organizator i izvođač te sramne operacije. Đurišić ne piše propagandni tekst za nekog trećeg, koga bi htio da obmane, već obavezni izvještaj svom vrhovnom komandantu, uz to ministru vojnom. Za netačne, zapravo lažne izvještaje moglo bi izvještača da košta života. Rat je to, đe vladaju surovi zakoni. Osim toga, Mihailović i Đurišić su se izuzetno uvažavali u to vrijeme. Toliko je Mihailović imao povjerenje u Đurišića da je došao na njegovu teritoriju i povjerio mu svoj život i sudbinu čitavog pokreta.

Mihailović je bio iskusan obavještajni oficir. Đurišić mu se revanširao beskradnom odanošću.

Ne sumnjam u poštene namjere moga kolege, ali se o ovakvim problemima mora baratati sa pouzdanim i provjerenim podacima.

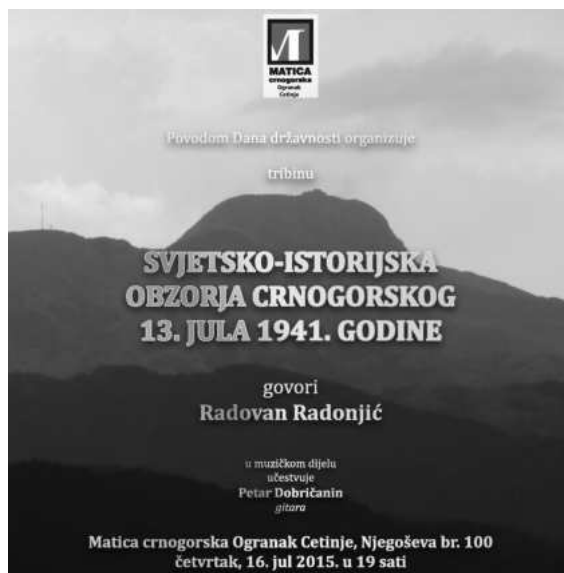
Mene iznenađuje odnos društva u cjelini prema muslimanskim žrtvama u Bihoru, januara 1943. godine. Njih nema u spisku žrtava fašističkog terora, u voluminoznoj monografiji „Bijelo Polje“, (strana 978), objavljenoj 1987. godine, čiji je izdavač Skupština opštine Bijelo Polje, a autori dr Vujadin Rudić, dr Žarko Šćepanović, Milutin Popović, dr Novica Rakočević, Emin Dobardžić i dr Petar Vlahović. U njoj je objavljen spisak od 829 palih boraca NOR-a, 23 poginula borca u aprilskom ratu i 173 žrtve terora fašističkog okupatora i domaćih izdajnika. Među ovim žrtvama nalaze se imena 13 građana poginulih od savezničkog bombardovanja. Čudan neki kriterijum. A još čudniji da u tim spiskovima nema žrtava četničkog terora od 5. i 6. januara 1943. godine. A riječ je o oko hiljadu nevinih civilnih žrtava muslimanske nejači. U ovom spisku nalazi se ime samo jednog Muslimana koga su četnici ubili. Njegovo ime je Murat Ramović iz Potkrajaca. Kakva ironija. Njih nema ni u Spisku knjige „Spomenica crnogorskim antifašistima“, u izdanju SUBNOR-a i antifašista Crne Gore (2001), a prema podacima opštinskih odbora.

Kad ćemo mijenjati naš odnos prema ovim nevinim žrtvama četničkog terora?

Pripremajući ovaj osvrt naišao sam na još jedan čudan podatak. Među palim borcima iz Bjelopoljskog sreza nalazi se svega šest narodnih heroja! Ne sjećam se ni jednog preživjelog narodnog heroja iz Bjelopoljskog sreza. Ovaj kraj je dao Trećoj proleterskoj brigadi 290 boraca, prvoboraca, i nekoliko desetina gerilaca, preko 70 aktivista članova naprednog studentskog pokreta, na desetine uglednih službenika, radnika, zemljoradnika, na desetine žena, sve pripadnika revolucionarnog NOP 1941-1945, a samo šest narodnih heroja. Nevjerovatno.

Ovim završavam moju današnju priču o bjelopoljskim specifičnostima 1941-1945. godine.

Radoje Pajović



Svjetsko-istorijska obzorja crnogorskog 13. jula 1941.

Matica crnogorska Ogranak Cetinje, povodom Dana državnosti, u četvrtak 16. jula u 19 sati, u svojim prostorijama organizovala je tribinu prof. dr Radovana Radonjića na temu: *Svjetsko-istorijska obzorja crnogorskog 13. jula 1941. godine*. Nakon muzičke numere koju je izveo crnogorski gitarista Petar Dobričanin i pozdravne riječi Luke Lagatora, akademik Radonjić je veoma nadahnuto govorio o 13 julu kao datumu bez presedana u cjelokupnoj crnogorskoj, odnosno evropskoj istoriji 20. vijeka:

Tog dana, Crna Gora – koju su mnogi do tada, uz svo poštovanje njene slavne istorije, smatrali nekom vrstom prostorne, demografske, ekonomske i vojne „statističke greške“ – postala je postojbinom Big Benga spram kojeg se cjelokupno njeno evropsko okruženje, i ne samo ono, doima kao greška istorije. Jer iz nje, tog momenta, počinju snažno i uvjerljivo da se šire – jednako prema evropskim fašističkim velesilama kao i prema evropskim zemljama koje pregažene njihovom čizmom stenju u etičkoj i političkoj nemoći da im pruže makar i najmanji otpor – dva koncentrična kruga ispunjena vanjskopolitičkim i unutrašnjepolitičkim sredstvima i sadržajima kojima se, u obje te ravni, jedino može preći Rubikon pogromaške čovjekove ugroženosti. Mala zemlja je velikim silama, koje su joj 13. jula 1878. godine, Berlinskom kongresu, s ne baš prevelikim entuzijazmom, „priznale“ zasluženo stečeni međunarodnopravni subjektivitet – da bi je nepune četiri

decenije nakon toga, međusobno i same duboko podijeljene i ratno zavađene, združeno i zdušno grubo ponizile i obezdržavile – Trinaestog jula 1941. godine uzvratila onako kako jedino ona zna i umije: legendarnim junaštvom svog naroda, za koje Đuzepe Garibaldi kaže da „čini čast čovječanstvu“, što znači da je bilo ljepše i uvjerljivije čak i od onoga zbog kojeg su Francuzi Crnu Goru, nakon čuvenog rata s Otomanskom imperijom 1862. godine, nazvali domovinom junaka „koji čine čast svim slobodoljubivim narodima“. Radilo se ujedno i o viteštvu utemeljenom na osebnom etičkom poretku, dovoljno moćnom da u tet a tet suočavanju sa fašizmom, od čije je sile drhtala čitava Planeta, pokaže ko je zapravo velik, kako se to postaje i ostaje, te kome svijet u tom pogledu duguje prvu počast i najviše priznanje...

V. Pejović



Riječ Aleksandra Radomana

Čast mi je pred probranom publikom kakva je danilovgradska večeras u ime izdavača reći nekoliko riječi o knjizi koja je ove godine ovjenčana najznačajnijim crnogorskim državnim priznanjem – Trinaestojulskom nagradom.

U obimnome korpusu koji tvori njegošologiju, a koji čini na desetine hiljada bibliografskih jedinica, posebno mjesto pripada proučavanju Njegoševa odnosa prema drugim državama i kulturama i recepciji Njegoševa djela izvan Crne Gore. Vrijedne priloge u tom domenu dali su brojni njegošolozi, pa je prilika da pomenemo neke od njih – odnosom Njegoša i Francuza detaljno se bavio Krunoslav Spasić, recepciju Njegoševa djela u anglo-američkoj kulturi istraživali su Svetozar Koljević i Bojka Đukanović, antičke uticaje proučavali su Anica Savić-Rebac i Miron Flašar, njemačkim uticajima na Njegoša bavio se Jevto Milović, Njegošu u hrvatskoj kulturi posebnu pažnju posvetili su Krsto Pižurica, Radoslav Rotković i Milorad Nikčević, dok je znameniti crnogorski kulturolog, Bjelopavlić, Ratko Đurović istražio i enciklopedijski obradio Njegošev odnos prema nekoliko velikih i značajnih kultura, od austrijske i ruske do poljske, srpske, češke i slovačke. Međutim, po širini interesovanja za raznorodne fenomene složenoga odnosa Njegoša i drugih kultura te po sveobuhvatnosti uvida, angažman Vesne Kilibarde na osvjetljenju Njegoševih veza i odnosa s Italijom bez pandana je u njegošologiji. Višedecenijsko pasionirano bavljenje tom problematikom krunisano je dvjema

monografijama – *Njegoš i Trst* iz 2000. god. i knjigom koju večeras promoviramo – *Njegoš i Italija*.

Monografija *Njegoš i Italija*, objavljena kao osma knjiga prestižne Biblioteke Njegoš Fakulteta za crnogorski jezik i književnost, tematski je koncipirana u dvije cjeline. Prva cjelina posvećena je Njegoševu poznavanju italijanskoga jezika, njegovoj italijanskoj lektiri, odnosu prema Danteu, potom njegovim boravcima u raznim krajevima Italije te refleksijama italijanskih motiva u njegovu djelu. U okviru druge tematske cjeline obrađena je recepcija Njegoševa lika i djela u italijanskoj kulturnoj sredini u vremenskome rasponu od oko 180 godina, kako prijevodi njegova djela na italijanski tako i raznovrsni napisi o Njegošu, potom putopisna proza te mistifikacije italijanskih romantičara u kojima se Njegoš javlja ne samo kao historijska ličnost već i kao književni lik.

U formalnome pogledu, knjigu čini pet iscrpnih multidisciplinarno zasnovanih studija u kojima autorka odnos Njegoša i Italije propituje koristeći se iskustvima historiografije, književne historije te kulturne historije i antropologije.

Uvodna studija „Njegoš i italijanski jezik, literatura, književni uticaji“ podijeljena je na tri cjeline, pri čemu je prva posvećena Njegoševu poznavanju italijanskoga jezika, druga Njegoševoj italijanskoj lektiri, a treća odnosu Njegoša i Dantea. Detaljnom analizom raspoloživih izvora, kako narativnih tako i dokumentarnih, kao i okolnosti Njegoševa intelektualnoga sazrijevanja, autorka dolazi do nedvosmislenih zaključaka da je Njegoš pred kraj života italijanski govorio tečno, ali da je ostavio i pisane tragove poznavanja italijanskoga jezika. U segmentu o italijanskoj lektiri u fokusu istraživanja su italijanska djela u Njegoševoj biblioteci pa Kilibarda obogaćuje nješkoologiju ne samo dosad najkompletnijim popisom italijanskih izdanja Nješkoeve biblioteke već i iscrpnim anotacijama, kojima čitalac može steći potpuniji uvid u kulturni i duhovni ambijent Nješkoeva doba, što pruža nove mogućnosti tumačenja i vrednovanja uticaja italijanske literature na njegovo književno djelo. U cjelini „Njegoš i Dante“ Kilibarda sumira relativno obimnu literaturu vezanu za problem uticaja Dantea na Nješkoša, odnosno, u prvome redu, *Božanstvene komedije na Luču mikrokozma*.

Drugom studijom naslovljenom „Njegoš u Italiji, italijanske teme u Nješkoevom djelu“ Kilibarda u okviru četiri zasebne cjeline pažljivo rekonstruiše Nješkoševo putovanje Italijom i iscrpno analizira njegova iskustva vezana za boravak u italijanskim krajevima, počev od Trsta i Venecije, preko Rima i Napulja, sve do Livorna, Pize i Firence. Posebno zanimljiva su lucidna zapažanja o utiscima koje je Nješkoš ponio s tih putovanja, zasvjedočenim kako u opisima savremenika, tako i u Nješkoševoj prepisci, *Bilježnici* i njegovim književnim djelima.

U studiji „Njegoš u italijanskom putopisu“ Kilibarda rekonstruiše okolnosti boravka italijanskoga botaničara Bartolomea Bjazoleta, u pratnji saksonskega kralja Fridriha Avgusta II, 1838. godine u Crnoj Gori i analizira putopis koji je ostavio o tom boravku. Autorka primjećuje: „Italijanski botaničar opisao je putovanje u Crnu Goru s nadahnućem pjesnika i preciznošću prirodnjaka, prikazujući s iskrenom simpatijom ali i s razumljivom začuđenošću obrazovanoga zapadnjaka prizore iz ovoga malo poznatoga svijeta.“

Studijom „Italijanski prevodi Njegoševe poezije i napisi o pjesniku i vladici na italijanskom jeziku“ Kilibarda je ponudila cjelovit pregled recepcije Njegoša u italijanskoj kulturi još od prvih prijevoda i napisa iz tridesetih godina XIX vijeka sve do današnjih dana. Riječ je o iscrpnoj analitičkoj studiji koja bi obuhvatom materije i prodornošću zaključaka mogla funkcionisati i kao samostalna monografska cjelina. Studija je koncipirana kao hronološki pregled s posebnim cjelinama o prvim prijevodima, doprinosu Jakova Ćudine, tekstovima nastalim povodom Njegoševe smrti, napisima s kraja XIX vijeka, između dva svjetska rata, zatim o prijevodima *Gorskoga vijenca*, Urbanijevom i Kasandrićevom, novijim prijevodima Njegoševe poezije, Lodiđanijevom prijevodu *Luče mikrokozma* a u završnoj cjelini nudi temeljiti pregled književnoistorijskih priloga italijanskih slavista o Njegošu.

Posebno zanimljiva je završna studija „Njegoš u italijanskim romantičarskim mistifikacijama“ u okviru koje Kilibarda skreće pažnju na manje poznati korpus literature na italijanskome jeziku, koja za predmet ima Crnu Goru i Crnogorce, ukazujući na to da je riječ o dijelu veće cjeline romantičarskih tekstova južnoslovenske inspiracije koji su nastajali u Italiji od druge polovine XVIII vijeka nadahnuti Fortisovim „morlakizmom“, prijevodima i komentarima južnoslovenske narodne poezije Nikole Tomazea i stavom prema Slovenima Đuzepea Manconija. Notirajući gotovo sasvim nepoznate literarne tekstove čija su inspiracija Crne Gora i Crnogorci, Kilibarda posebnu pažnju poklanja proznim tekstovima Pjetra L. Đenerinija i Frančeska Dal Ongara u kojima se kao lik javlja Petar II Petrović Njegoš. Minucioznom analizom odlomka iz pseudoputopisnoga romana Pjetra Lorenca Đenerinija *Pero i Vilka, ili Crna Gora, njen način života i običaji* iz 1853, autorka je obogatila njegošologiju vrijednim prilogom o tekstu o kojem se u literaturi malo znalo, a čiji je kulturnoistorijski značaj nesumnjiv, kako s imagološkoga aspekta, budući da je bremenit etnografskim zapažanjima prelomljenim kroz vizuru zapadnoevropskoga intelektualca, tako i s aspekta geneze Njegoša kao književnoga lika. Njegoš se kao književni lik, a ovog puta i narator, javlja 5 godina kasnije i u pripovijeci „Jela, crnogorska đevojka“ Frančeska Dal Ongara, pa završni segment studije Kilibarda posvećuje toj zanimljivoj romantičarskoj

mistifikaciji „crnogorske tematike“, interpretirajući narativne slojeve teksta, književnoistorijski ga kontekstualizujući i argumentovano otklanjajući zablude dijela starije književne istoriografije koja je u toj pripovijeci videla Njegoševo prozno djelo.

Pored uobičajenih pratećih sadržaja, poput rezimea na crnogorskome, italijanskome i engleskome jeziku, popisa izvora i literature, imenskoga registra i bilješke o autorki, knjiga sadrži i dragocjeni bibliografski dodatak – popis prijevoda i napisa o Njegošu na italijanskome jeziku.

Monografija Vesne Kilibarde *Njegoš i Italija* značajan je doprinos njegošologiji i komparatistici kako s aspekta analize Njegoševa odnosa i prisustva u jednoj velikoj evropskoj kulturi i njegova situiranja u mediteranski kulturni kontekst, tako i s aspekta postavljanja čvrstih metodoloških koordinata za nova proučavanja i kontekstualizacije Njegoševa djela.

Riječ Dragana Radulovića

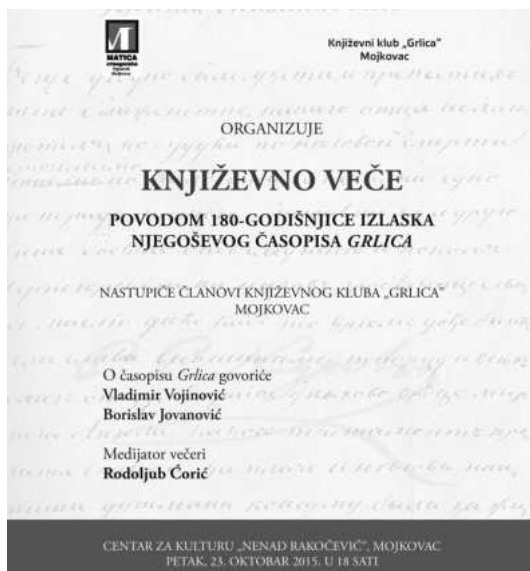
Knjiga profesorice Vesne Kilibarde „Njegoš i Italija“ predstavlja značajan doprinos razumijevanju interkulturnih veza koje su postojale između Crne Gore i Italije, i to upravo prepletene kroz sudbinu Njegoševog djela. Ciljevi koje je autorica postavila pred sopstvenu knjigu, u formi pitanja na koja namjerava pružiti odgovore, istovremeno su i smjernice koje su određivale njen naučno-istraživački napor: „U kojoj mjeri je Njegoš poznao italijanski jezik i kako ga je sve učio? S kakvom je italijanskom literaturom na Cetinju raspolagao? Da li je Dante uticao na Njegoša? Kad je, đe, s kim i kojim sve povodima Njegoš u Italiji boravio? Kako se ošeo, kakvog je raspoloženja bio, šta je govorio i pisao? Kakvi su odjeci u Njegoševom djelu njegovog neposrednog i knjiškog poznavanja Italije? Kako su u italijanskom putopisu opisani Njegoševa Crna Gora i sâm vladika-pjesnik? Ko su bili prevodioci a ko autori italijanskih napisa o Njegošu i kom kulturnom i idejnom kontekstu su pripadali? Otkuda Njegoš kao književni lik u italijanskim romantičarskim mistifikacijama?“ Odgovarajući na navedena pitanja, profesorica Kilibarda je napisala knjigu koja zadovoljava naučno zanimanje, ne samo stručnjaka komparativista i nje-gošologa koji se profesionalno bave Njegoševim životom i književnim djelom, nego i onih čitalaca koji iz razloga sopstvene intelektualne radoznalosti žele da se obavijeste o ovoj temi. Iako je riječ o naučnoj studiji, u kojoj autorica konzistentno razvija argumentaciju i čvrsto se pridržava postavljenih metodoloških uzansi, tekst, srećom, nije lišen strasti, a neka poglavlja se čitaju poput dobro napisanog trilera. Najzad, kada god je u tekstu prisutna iskrena želja autora da sazna i otkrije istinu, elementi detektivske priče lako se mogu pojaviti.

Ono što je meni posebno bilo zanimljivo i podsticajno za razmišljanje u knjizi profesorice Kilibarde jesu njene minuciozne imagološke analize koje se odvijaju na tri uporedna nivoa: tekstualni koji se bavi analizom originalnog Njegoševog teksta (umjetničkog književnog djela, putopisa, pisama, intimnih zabilješki...), potom intertekstualni nivo koji tematizuje najrazličitije poetičke i retoričke forme uticaja kojima je Njegošev tekst bio izložen, i na kraju kontekstualni nivo koji

analizira odnos Njegoševog teksta prema kulturnim, političkim i umjetničkim praksama njegovog vremena. Imagologija je interdisciplinarni smjer u okviru nauke o književnosti koji puno toga teorijski duguje poststrukturalizmu, a bavi se interpretativnom analizom diskurzivnih konstrukcija i načina na koji se kolektivni identiteti predstavljaju i samorazumijevaju unutar književnosti. U prvom redu etnički i nacionalni identiteti, ali i konfesionalni, klasni, rodni, kao i sve ono što obitava u sferi alterniteta i alijeniteta... Imagologija u osnovi ima posla sa tri vrste predstava: predstavama koje jedan kolektiv ima o sebi, zatim o drugome, kao i predstavama koje mi imamo o predstavama drugih o nama (tzv. metapredstave)... Autorica je u svojoj knjizi istraživala Njegoševe predstave o Italiji, i to pomoću onoga što je sâm Njegoš primijetio i izdvojio kao bitno, jer ono što čovjek sâm primijeti i izdvoji kao bitno u susretu sa drugim i različitim najviše govori o njemu, potom tekstove u tadašnjim časopisima o Njegošu i Crnoj Gori, kojih je bilo različitih, a kao najznačajnije: na koje je sve načine Njegoš vlastito iskustvo Italije koristio za potrebe književno-umjetničkog stvaralaštva.

Jedan primjer je signifikantan i svima dobro poznat: izvještaj vojvode Draška iz Mletaka, koji savršeno ilustruje prethodnu priču o plodnosti primjene savremenih imagoloških analiza. Ta književna minijatura je jedan od najduhovitijih i najsubverzivnijih djelova spjeva, u kojoj se lako mogu prepoznati stereotipi Crnogoraca o sebi i o drugima. U toj epizodi se prepoznaju stereotipi koje drugi imaju o Crnogorcima i njihovim susjedima, kao što je pitanje mletačkog Dužda o kanibalizmu. Stereotipi o ishrani su razmijenjeni: Crnogorci se smiju hrani kod Mletaka – jaja i kokoške, a Dužd se interesuje za zmije i ljude, jede li se to kod nas. Da je cilj ove epizode u spjevu bio samo humor koji treba da relaksira dramsku napetost uoči pokolja, Njegoš je mogao tu i da stane. Naivni i komični Draško opisuje što je vidio, dok Crnogorci koji ga slušaju kako pripovijeda, i sami uključuju dodajući zanimljivosti, na kraju zadovoljno jedu ovnujsko pečenje i grude sira, presrećni što ne jedu bilo jaja i kokošku, bilo zmiju ili ljude. Međutim, Njegošev Draško iz Mletaka uopšte nije naivan. U trenutku kada prestane da se podsmijeva i šali na račun izgleda ljudi, odjeće i hrane u Mlecima, i pomene nepravdu: težake, galiote, žbire i tamnice prepune zatvorenika... on postaje politički subverzivan. „Što, pogani, od ljudi činite? / Što junački ljude ne smaknete, / što im takve muke udarate? /.../ Oni straha drugoga nemahu / do od žbirah i do od špijunah; / od njih svako u Mletke drhtaše.“

Odgovara Njegoš veoma precizno ne na pitanje čiji su stereotipi smješniji, već na pitanje koje su to, u suštini, civilizacijske odlike u službi očuvanja ljudskog dostojanstva. Njegovu poruku smo kao civilizacija naučili tek u XX vijeku, totalitarizma i progona, po veoma visokoj cijeni, to su: sloboda, zakoni i moral. Pokazalo se da nam je zaludu sve, ako toga nema.



Grlica kao vjesnik reformi (povodom 180 godina od pojave časopisa)

Još jednom odazvao sam se na poziv Mojkovčana, mojih dragih kolega Bora Jovanovića i Rodoljuba Čorića, ali sad napokon više nije riječ o Milovanu Đilas. Drugi lijep povod okupio nas je večeras. Riječ je, kao što smo čuli o proslavi skromnoga jubileja kluba čitalaca našega ogranka u Mojkovcu, *Grlice*, i o obilježavanju jednoga od najznačajnijih događaja crnogorske kulture, objavljivanju prvog broja prvog crnogorskog časopisa za kulturu, slavne *Grlice*.

Ko god da je kumovao imenu kluba čitalaca teško da je mogao naći bolje rješenje. Imenica grlica vezuje se pticu selicu iz porodice golubova, koja uglavnom nastanjuje crnogorske šume, i koja može sviti gnijezdo i u vrtu. Ali, za nas je ovo, primarno značenje od manjega značaja u odnosu na ono koje se odomaćilo u crnogorskoj bibliografiji i istoriji crnogorske književnosti. *Grlica* je naziv prvog crnogorskog časopisa za književnost. I bio je posvećen omladini, odnosno: *Mladeži crnogorskoj, najvećoj nadeždi, unapredašnjeg štita, slobode, svoga otečevstva.*

I prije nego što se pozabavimo razlozima za pokretanje *Grlice*, društveno-političkim i kulturnim okolnostima u kojima je časopis nastao, odnosno idejama i ciljevima koje je to glasilo ostvarilo, ajte da skupa pogledamo sadržinu i strukturu *Grlice*.

I Struktura *Grlice*

Grlica je štampana na predvukovskoj ćirilici a objavljeno je pet brojeva, za godine 1835, 1836, 1837, 1838 i 1839. Sadržina je bila štampana na papiru formata 21 cm, i na količini od 120 do 150 stranica. Dr Lazar Tomanović poželio je da nastavi s ovim projektom i 1889. godine i pokrenuo *Grlicu sa šematizmom*, koja je izlazila do 1897. godine. Naravno da je za nas višestruko zanimljivija prva serija *Grlice*, pa, na koncu i zbog toga što je u njoj objavljivao sam Njegoš.

Grlica je zapravo u svojoj osnovi bila kalendar. Ali, ona je bila strukturirana tako da čitaocima ponudi širok spektar informacija, od crkveno-službenih, kalendarskih, preko istoriografskih i geografskih, nudila je informacije o članovima dinastija na dvorovima širom Evrope i svijeta, a prenosila je umjetničke sadržaje, kakvi su bili prijevodi s njemačkoga i ruskoga jezika, poezija, proza, drama i epska poezija. Čak je donosila i neke prijevode književnoteorijskih tekstova u alegorijskome ruhu.

Pa da vidimo čiji su radovi u tome časopisu objavljivani.

II Sadržaj *Grlice*

Prirodno, najveći dio posla u priređivanju tekstova pripao je narodnome sekretaru i uredniku časopisa Dimitriju Milakoviću.

1) On je u *Grlici* objavio tri svoja teksta, i to: u prvome broju „Kratka pogled na geografičko-statističko opisanije Crne Gore“ (s detaljnim opisima svih karakteristička crnogorske teritorije, crnogorskoga žiteljstva i državnoga aparata), u četvrtome broju „Kratko geografičko-statističko opisanije Boke Kotorske“ i u petome „Kratko geografičko-statističko opisanije dubrovačkoga okružija“.

2) Dalje, Milaković je u četiri nastavka priredio Kratku istoriju Crne Gore, koju je započeo tekstom mitropolita Petra I, a nastavio svojim (o Milakovićevoj istoriji diskutovali su putem pisama Gagić i Njegoš, a Gagić preporučivao da se pošalje na uvid Vuku Karadžiću) i Lujanovićevim radovima (na taj način *Grlica* je uspjela da obuhvati istorijski period od punoga vijeka, od 1717. do 1820. godine).

3) Potom, objavljeni su i neki prijevodi, i to: *Topografičko opisanije carstva Poezije* i umjetnički prozni tekstovi koje je s njemačkog preveo mitropolit dabrobosanski i prijatelj Njegošev Grigorije (Đorđije) Nikolajević, kao i prijevod Puškinove poezije, čuvene pjesme Bonaparta i Crnogorci.

4) Dalje, objavljene su i pjesme na narodnu Petra I, potom prigodna, moralna i poezija refleksivnoga usmjerenja Petra II, pa i njegove pjesme na narodnu (sve to skupa pripada fazi mladoga pjesnika Njegoša), kao i pjesme Sima Milutinovića Sarajlije.

5) Objavljen je odlomak Milutinovićeve drame *Dika crnogorska*.

6) Objavljene su i četiri klasične epske pjesme.

7) I, na kraju, objavljena je i ona slavna Njegoševa pripovijetka *Žitije Mrđena Nesretnjikovića*.

Kad s ove vremenske udaljenosti sagledamo opisani sadržaj, lako možemo zaključiti da ni *Grlica*, ni ono što je donijela nije nešto previše veliko i revolucionarno u kulturi. I da je to pojava koja je bila redovna u mnogim južnoslovenskim zemljama. Kada se polazi od uopštavanja, da, lako se mogu izvući takvi zaključci, naročito ako se shvati da su istoriografski i geografski tekstovi donijeli brojne nepreciznosti, da su umjetnički autorski tekstovi sad već uveliko anahroni i da ne predstavljaju najviše umjetničke domete zastupljenih autora (nijesu to najbolji tekstovi ni Petra I, ni Petra II, ni Sarajlije, ni Puškina...). Dalje, ni u pogledu ortografije nemamo ujednačenoga pristupa. Naime jezik je dvojako tretiran. Njegov zvanični dio, kalendarski, dat je u strogoj formi predvukovske ćirilice, a onaj drugi dio časopisa, umjetnički, na momente se oslobađa krutih crkvenih stega.

Šta je onda po srijedi? Zašto nam je taj časopis bitan? I da li se, eventualno, nešto krije iza ideje da bude baš takve strukture i da se baš ti tekstove objave? I kako sve to uopšte možemo razumjeti?

III Crna Gora i novi Vladika

Da bismo odgovorili na sva ova pitanja neophodno je da razumijemo ko je taj časopis stvorio i u koje vrijeme. Crna Gora mladoga Njegoša to je mala, zaostala zemlja, plemenski podijeljena, izmrcvarena povremenim međusobnim i sukobima i bitkama s osmanskom vojskom. Veoma siromašne seljake jedva je ukrotio Petar I, za koga su se vezivali brojni mitovi i legende. I kad je nestala ta velika hladovina hrasta koji je čuvao crnogorska plemena, kad je nestao studen riječi kojom je vladika Petar I hladio uzavrele plemenske strasti, nastupilo je vrijeme podijeljenosti i grabeži, i kao da su se zaboravile slavne pobjede na Martinićima i Krusima. Tih dana Crna Gora teško se navikavala na mladoga Vladiku. Zapravo u tome loncu pomiješanih političkih i materijalnih interesa, ponajmanje sigurnosti bilo je upravo za mladoga Njegoša. Nad glavom su mu visili i Rusi i Austrijanci i Turci, ali i Radonjići i Ivanovići. Znamo da ni sam početak vladavine Njegoševe nije protekao bez insinucija i kleveta. Išlo se do toga da se zamjeralo Simu Milutinoviću zbog toga što je navodno podmetnuo krivotvoreni testament u koji je sam dopisao da Rade Tomov treba da naslijedi strica.

Čim je zasio na prijesto, mladi Vladika namah se uhvatio u koštac s brojnim unutrašnjim i spoljnim problemima. Uza sve to imao je i umjetničke aspiracije. Imao je čula podešena na umjetničke frekvencije. Naučnici pak nijesu saglasni u

tome ko je izvršio glavni umjetnički uticaj na Njegoša. Jedni kažu da je to bio Milutinović, drugi kažu da je i prije njegova dolaska umio da gusla i sam stvara pjesme po uzoru na narodnu, i da se i u tome poslu ugledao na strica. No kako god bilo, mladi Vladika razumijevao je da umjetnost nije samo puki ukras, već da itekako može poslužiti za ostvarenje političkih ciljeva. Zato je, kao Vladika, i nastavio proces koji je u umjetnosti započeo njegov stric – nastavio je proces degradacije klasičnih vrijednosti usmene književnosti. To njegovo činjenje podudariće se i s onim što su aspiracije Vuka Stefanovića Karadžića i evropskih romantičara. Naime, u stručni, naučni i umjetnički fokus romantičari dovode narodno, kolektivno stvaralaštvo; potom se iz onoga što je sakupljeno vade karakteristike etnosa; da bi se, na koncu, uz pomoć obrade tih karakteristika u autorskim djelima dosegli viši ciljevi – formiranje nacionalnoga ošućanja i sticanje nacionalne slobode.

Ako ste umjetnik i vladar, ako vodite nepismeni ali duhom bogati narod koji ima brojne neprijatelje, ako je vaša zemlja pod stalnom okupatorskom prijetnjom, ne preostaje vam ništa drugo da učinite sve da narod homogenizujete, tj. ujedinite ga, i date mu nadu da može opstati. Upravo to je bio jedan od Njegoševih ciljeva kad je pokretao *Grlicu*. *Grlica* je zapravo nastala kao posljedica unutrašnjih prilika, izražene podijeljenosti i kulturološke zaostalosti. I nije slučajno to da je za taj posao odredio svoga sekretara Dimitrija Milakovića.

IV Milaković kao sekretar i urednik

A ko je bio Milaković?

Vuk Vrčević je pisao, ne bez žaljenja, kako je arhimandrit najprije njemu uputio poziv da bude sekretar na dvoru, ali da Vuk nije dobio blagoslov od svoga oca da taj posao obavlja, pa se arhimandrit obratio za pomoć Jeremiji Gagiću. Ovaj mu je pronašao i poslao Dimitrija Milakovića, obrazovanoga mladića, da bude sekretar na dvoru. To je jedan od značajnijih detalja iz naše istorije, a posebno važan podatak za filologiju, budući da će Milaković najdirektnije podstaći jezičku reformu i uticati na izgled pojedinih Vladičinih pjesama. Milaković, koji je bio filolog, i autor *Srbske gramatike sastavljene za crnogorsku mladež*, imao je blagonaklon odnos prema svojstvima jezika kojim su govorili Crnogorci. Osim toga, nauka je primjetila da su se i Vukova reforma i jezičke tendencije bolje primale u Crnoj Gori, đe nije bilo krutih klerikalnih cenzura poput onih u vojvođanskoj ravnici. Milaković je u tome smislu odigrao zapaženu ulogu. Otud ona jezička dihotomija u *Grlici*: Milaković je umjetnički iskaz oslobađao od „jata“. Ta je dihotomija na kratko bila prisutna i u Njegoševu djelu. Recimo, ni Njegoš u pismima iz 1833. i 1834. ne koristi jat a čak piše glasove lj, nj i j. Ali se 1837. godine vratio starom

načinu pisanja i više ga nije napuštao jer se, kako je smatrao i Nikola Banašević, te godine branio od svakojakih napada ruskih vlasti, pa je mislio da ne treba sam da daje povoda za nove optužbe. Naročito zato što je, po naredbi ruskih vlasti, na njega motrio upravo Gagić. Ali je zato, tvrdi Banašević, uz Njegošev blagoslov, štampan po Vukovome pravopisu „Lažni car Šćepan mali“, što je bila najbolja podrška Vuku.

V *Grlica* kao političko sredstvo

Njegošu i Milakoviću su, da stvore nacionalni temelj, poslužili oni istorijski tekstovi, pa i geografski. Njima treba dodati i izvještaje o evropskim dvorovima i dinastijama, kao i tekst proglašenja Petra I za sveca. Treba li reći kako je redakcija *Grlice* šćela da time učvrsti i Crnu Goru kao zemlju, i Petroviće kao crnogorsku dinastiju s dugačkim korijenom.

Dalje, autorski tekstovi objavljeni u *Grlici* od manjega su značaja za ovu ideološku pozadinu, ali su i oni u njenoj službi. Zato je u središtu strukture *Grlice* epska pjesma, bilo autorska (ona čiji su autori Petar I ili Petar II), ili klasična usmena epska pjesma. Zašto? Pa jasno je, epska pjesma je medij koji kod nepismenoga naroda najbolje može da posluži za ostvarivanje političkih ciljeva. Ona informiše, onda podučava, ona usmjerava i nadahnjuje mlađe naraštaje za nove pobjede u borbi protiv okupatora. Analizirajući epsku poeziju objavljenju u *Grlici*, mi dolazimo do zaključka da su oba Petrovića težili da uspostave kult dinastije, da su težili da ujedine plemena u borbi protiv Turaka i da su zato sve predstavnike Osmanske imperije u crno-bijelome koloritu prikazivali kao vjesnike zla. Zato mi danas kažemo da su Petrovići zloupotrijebili domete klasične epske pjesme i povelu ka njenom nestanku.

I da zaključimo.

Časopis *Grlica* jedan je od najvrijednijih spomenika crnogorske kulture. Ne samo zato što se pojavio u vrijeme sveopšte nepismenosti, ne samo zato što je značio za Crnu Goru hvatanje romantičarskoga voza, ne samo zato što je afirmisao umjetnost i kulturu. *Grlica* je pvela ka učvršćivanju države Crne Gore i dinastije Petrović. Ka razvijanju svijesti o sopstvenome izrazu, pa i jezičkom, tj. ka nacionalnome osvješćivanju i ujedinjenju crnogorskih plemena.

I, s tim u vezi, članovima kluba čitalaca čestitam godišnjicu, a svima vama, dragi prijatelji, ovaj veliki jubilej, 180 godina od pojave *Grlice*.

Vladimir Vojinović

Njegoševa *Grlica* u ratničkom taboru

U lijepoj smo prilici da večeras obilježavajući imendan Književnog kluba *Grlica* pri Ogranku Matice crnogorske u Mojkovcu – osnovanog prije dvije godine povodom obilježavanja dvjestogodišnjice Njegoševog rođenja – podsjetimo na 180 godina od izlaska prvog crnogorskog časopisa za književnost (kalendara, almanaha) čiji je idejni tvorac i pokretač Petar II Petrović Njegoš, vladika, gospodar Crne Gore, pjesnik filozofije i filozof pjesništva. Časopis *Grlica* označava prethodnicu, dakle, početak crnogorske književne i druge periodike što je značajan datumu u crnogorskoj ne samo kulturografiji. Ona je, dakle, rodonačelnik časopisne kulture u Crnoj Gori, kao što je Njegoš rodonačelnik neprolaznih vrijednosti crnogorske književnosti. Kroz podsjećanje na časopis *Grlica* koji je izašao 1835. i izlazio do 1839. godine prilika je da se i iz tog konteksta ukaže na Njegoševu istorijsku i državničku vidiku, na značaj stvaranja i čuvanja sopstvene kulturne baštine, i kretanja Crne Gore ka obzorima evropskog, civilizacijskog i nacionalnog.

Kao što se može postaviti pitanje otkud ingeniozni Njegoš na Cetinju, otkud ta državna i pjesničko – filozofska energija kod nekadašnjeg lovcenskog čobančeta, (kao, naravno, i niz drugih pitanja kada je riječ o ovoj ličnosti), tako se može postaviti i pitanje otkuda takav književni, odnosno, žanrovski raznovrsni časopis - kakav je *Grlica* – na Cetinju. Na Cetinju sa Manastirom i nekoliko kuća - slamnjača i sa tek započetom Njegoševom zagledanošću u svijet knjige i željom da pod svojim krovom ima i svoj bibliotečki kosmos. Otkud *Grlica*, *tako odmah*, u Njegoševom naručju, u Njegoševom duhovnom oku i u državničkom horizontu? Otkud, za ovu priliku, prije svega, naziv časopisa po jednoj pjevnoj, ptici u tom ortodoksno epsko – ratničkom svijetu kakva je bila Crna Gora. Otkuda *Grlica* (*časopis*) ispod Orlova Krša, Vrtijeljke i Lovćena. Ima u tome znakovitosti kroz koju se mogu prelomiti i vizije Mladog Njegoša – naglašavam Mladog Njegoša – i baciti nova svjetlost na vječita crnogorska tumananja u borbi za opstanak. Ideja

za izlazak jednog časopisa, nije bila ništa manje značajna za Vladiku Rada od neke pobjede na bojnopolju.

Grlica i vidici

Kada sam prvi put čuo za ime ovog časopisa, začudio sam se kao kad se u pustinji neočekivano naiđe na oazu. Prenula me neka lijepa antipodnost svemu što sam imao kao monolitnu predstavu o glasovitoj crnogorskoj historiji. *Grlica* (naziv časopisa) mi je, naime, zazvučao iznenadno, nestvarno, nenaviknuto, neistorijski, da ne kažem, neusmenjački, paradoksalno, skoro prezentski. Otkud ovaj časopis u u tom vremenu, opšte i, posebno, otkud ovaj lirski, skoro ljubavni, idilični, č a s o p i s o n i m umjesto očekivanog poput *Orao, Soko, Grifon, Obod, Carev Laz, Orlov Krš* ili nekog drugog gorštačkijeg, bojovnijeg, oporijeg, siloviti-
tijeg, odnosno, vremenu njegove pojave sličnog naslovlja. Otkud *Grlica* na sred Crne Gore, zemlje stiješnjene sa svakoje strane, u arhiepiskopskim, vladarskim i mladićkim rukama koji je za sebe govorio: *Ja sam vladar među varvarima, a varvarin među vladarima.*

Što je podstaklo Njegoša da u svojoj dvadesetdrugoj godini, kao vjerovatno, najmlađi arhiepiskop u pravoslavnoj vaskrsnici, pokrene – paralelno sa pisanjem svojih mladalačkih knjiga i preuzimanja svojih teških vladarskih obaveza, i svoje borbe neprestane, svoje oslobodilačke i nacionalne nesanice – pokrene almanah/časopisnu knjigu sa tako pitoresknim imenom. Sa nježnolikom, idiličnim, asocijacijama. Umjesto glasovitih struna, melodija grlice. Podsjećamo, grlica ili gugutka je jedna vrsta goluba, sivo – smeđe boje, crvenih očiju okruženih bijelim prstenovima, sa crveno obojenom ogrlicom i oko vrata, lako je pripitomljiva i slijeće bez straha na svaki dlan koji joj ponudi dobru namjeru. Očigledno, Njegoš je u ovoj neobičnoj, znakovitoj, blagorodnoj ptici, vidio jedan od simbola ljepote, lijepe pjesme i mira, nekog drugog svijeta, ne imajući pri tom nikakvih donkihotovskih primjesa o svojoj i sudbini svoga naroda. Ali imajući u vidu mladi naraštaj: ono *mlado žito savijaj klasove pređe roka došla ti je žnjetva.*

Niko od svih crnogorskih vladara iz dinastije Petrovića nije bio tako prepušten samom sebi, svom neiskustvu, teretnosti i vladarskim i duhovnim obavezama kao što je bio Njegoš. Svi su, čak i najrođeniji bili za njega, ali i protiv njega. Glavarske sujete i vlastoljublje u odnosu na mladog Njegoša bile su, iz raznih pobuda i raznih strategija, uperene na Mladog Vladiku Rada Tomova. Dvorske nesuglasice, odnosno, dvostrujne prestolonasljedničke pretenzije kod smjene vlasti u dinastiji Petrovića dostizale su u nekim situacijama dramatičan tok. To nije mimoišlo ni Njegoševo nasljedstvo. Tim prije, Mladi Njegoš je bio zadešen sa svim što se svalilo na njega. Iako živi mučenik, bio je stojak kao Lovćen.

Kao da je je sa *Grlicom* već na početku svoje vladavine, htio označiti viziju svijeta za kojim je čeznuo. Kao da je htio podsjetiti na Hegelovu teoriju – poslije Napoleonovog neslavnog pohoda na Evropu – o neophodnosti stvaranja vječitog svjetskog mira i dolaska, konačnog, kraja istorije. Možda je u ime toga i sam hranio grlice na svom dlanu i rado ih slušao pored prozora svoje manastirske sobe, odnosno, u Manastirskoj bašti, čineći makar kratko bjekstvo od svakodnevnih leleka i tužbalica.

Umjesto odgovora na mnoga pitanja, i mnoge Njegoševe tajne, izvjesno je sve više da se Njegoš može proučavati samo pomoću Njegoševog doba, pomoću njega u njemu, istraživanja njegovih ideja i na makro i na mikro planu; njegovih sokolova u njemu i oko njega, ali i njegovih grlica koje su bile znak nekog drugog svijeta i potrebe za bjekstvom od krvavog stanja ljudske svijesti i svog i svakog doba; od užasa u kojem je živio i vladao. A živio je zajedno sa svojim precima i potomcima u ratničkom taboru, kako su mnogi nazivali Crnu Goru. I nije li možda u toj malenoj grlici čije je grlenice slušao mladi i uvijek zamišljeni Njegoš vidio, u svom romantičarskom i realističkom sudaru, metaforu raskoročene Crne Gore. Nije li simbolika *Grlice* snoviđenje Vladike Rada projektovano na svoju domovinu i svoj narod, želeći njen izlazak iz “adskih sila koje put nje zijevaju”. Poetske refleksije grlice i njene simbolike kao da prepoznajemo mnogo kasnije u *Gorskom vijencu* – u *Snu Vuka Mandušića* – i, pogotovo, u pjesmi *Noć skuplja vijeka*. Nešto ranije i u pjesmama *Mladost* i *Ljetnje kupanje u Perčanju*.

Mladeži crnogorskoj

Njegoševa osame bile su velike kao i svih ljudi koji su iznad svog vremena. U tim crnogorskim i kosmičkim osamama, u čitalačkim i ratničkim pauzama, dugim šetnjama po pustom Cetinjskom polju, nalazio je, makar, privremeno bjekstvo od vječite crnogorske drame. Tada bi se, budila nada o nekom mirnijem, oljuđenijem, milozvučnijem, slobodonosnijem vremenu. Vremenu u kojoj se neće Crnoj Gori tako bzo smrkavati kao što je svikla.

Nije li, upravo, u nekim od tih monologa, u susretu sa grličinim pojem, našao prvu svoju *izvištru*, onu s kojom je mislio nasloviti *Gorski vijenac*. Svoj programski cilj ovog časopisa označen je Njegoševom jasnom napomenom uz prvi broj *Grlice* će se kaže da se ovaj časopis posvećuje *mladeži crnogorskoj najvećoj nadeždi slobode svoga otečestva*. Eto, *Grličine*, izvorne misije, eto i razloga za njen naziv.

Grlica je bila bljesak u Mladom Njegošu, u njegovim zemaljskim i nebeskim promislima razdiranoj duši. Nije Njegoš u pustošnom Cetinju pokrenuo ovaj časopis da bi tamo objavljivao svoje rukopise, već je glavni razlog bio što je u

izlaženju jednog ovakvog časopisa vidio brže kretanje svog naroda naprijed, njegovo oslobođenje u svakom pogledu. Žurio je ka prosvjetiteljstvu i oslobađanju ne samo od zavojevača već i od nepismenosti i vjekovnog zaostajanja svog naroda za tokovima evropskim. Časopis je koncipiran tako da čitaocu ponudi raznorodne tekstove: od literarnih, preko istorijskih, etnografskih, teoloških, geografsko-statističkih, te priloga stranih autora. Nije izostalo ni objavljivanje upustava za mnoge oblasti svakodnevnog života. Ono što je posebno značajno jeste da je u *Grlici* objavljena, po prvi put, *Kratka istorija Crne Gore* koju je napisao Petar Prvi, odnosno, Sveti Petar Cetinjski. Takva hibridna struktura *Grlice* imala je svoju, uspješnu, čitalačku i publicističku misiju. Da je Njegoš ovaj časopis pokrenuo desetak godina kasnije opravdanje za to moglo bi se naći u onom što je vidio kako je on volio da kaže putujući po Evropi u prosviještenom svijetu razmišljajući kada će njegov jadni narod imati ono što drugi imaju. On je Časopis pokrenuo u trenutku koji se nije mogao odlagati: jer onaj ko odlaže knjigu, odlaže i svoju budućnost.

Od *Grlice* do *Arsa*

Vladika Rade, iako tek nekoliko godina odmakao od punoljetstva, imao je veliku ne samo pjesničku, već i državničku intuiciju, odnosno evropski senzibilitet u traženju korjenitih, renesansnih, rješenja za svoj crnogorski narod. Shvatio je da se mora počinjati od nulte tačke. Bez džeferdara se nije moglo, ali se nije smjelo zaboraviti ni na pero. Na knjigu, na luču i snagu znanja. U svojoj dvadesetoj godini (1833) kada je rukopoložen u Petrogradu za mitropolita i stavio bijelu kamilavku na glavu, Njegoš je nabavio Štampariju u kojoj će se, na Cetinju, štampati prve crnogorske knjige poslije skoro tri i po vijeka knjigopečatne bijele mrlje, odnosno, od nestanka Štamparije Crnojevića. Bila je to kao i ona sa kraja petnaestog vijeka, takođe, sada druga crnogorska državna štamparija. Godinu dana kasnije (1834) Njegoš će otvoriti prvu svjetovnu, osnovnu školu, u crnogorskoj istoriji koja će biti izvan manstirske zgrade. Učitelji neće biti sveštenici, već učitelji koje je zbog sudbine svog naroda morao prizvati sa strane, tzv. izvanjci. Tako se moralo počinjati sa opismenjavanjem crnogorske mladeži. Na žalost, to će imati i svoju drugu, dalekosežnu, ne baš svijetlu stranu medalje, jer će to označiti početak tuđemilskog, preinačavanja Crne Gore i njene prošlosti. No, to je druga, i danas aktuelna tema.

Zanimljivo je podsjetiti kakva je bila sudbina književne, časopisne, periodike kasnije, poslije prestanka izlaženja *Grlice* do kraja devetnaestog vijeka. Ona će imati svoj povremeni i iznad svega uočljivo simbolični kontinuitet. Prvi nasljednik *Grlice*, biće, naime, književni časopis *Orlić* pokrenut za vrijeme vladavine knjaza

Nikole. Bilo je to 1865. godine a izlaženje ovog časopisa trajaće do 1870. Njegov nasljednik biće *Crnogorka*, književni list, koji će se pojaviti 1871. A pod istim imenom obnovljen 1884. Izlaziće jedanput neđeljno do kraja jula 1885. godine. Zanimljiva je, zapravo, sa hronološkog i etimološkog aspekta ta vertikalna nit, vertikalna rodoslovnost u nazivu ova tri književna glasila: Krenulo je 1835. *Grlicom*, nastavilo sa *Orlicem* i stiglo do *Crnogorke* 1873. Izašla je i prva crnogorska novina *Glas Crnogorca*. *Grlica* je očigledno imala dobar uzlet i nagovještavala dobre vijesti tokom druge polovine devetnaestog vijeka za crnogorsku kulturu i istoriju.

Izdvajamo neke od časopisa koji su tokom dvadesetog vijeka nastavili tradiciju *Grlice*: *Luča*, *Zeta*, *Nova Zeta*, *Lovćenski odjek*, *Nova luča*, *Granit*, *Razvršje*, *Stvaranje*, *Susreti*, *Bibliografski vjesnik*, *Ovdje*, *Mostovi*, *Tokovi*, *Odzivi*, *Ars*, *Doklea*, *Plima plus*.

Radujemo se što je Njegoševa *Grlica* stigla i ovđe, prešla preko Tare, s vjerom da će nam donijeti neke nove pjesničke, odnosno, književne grlice, ili ne samo orlice, kako bi se na najbolji način nastavljala bogata književna tradicija Potarja, a i ne samo njega.

Borislav Jovanović



Riječ Tihomile, kćeri Andrije Krstulovića

Još mi je pred očima slika, kada su ručnom pilom za kamen dvoje meštara- klesara uklanjali veliku granitnu ploču s monolita, kako to ne bi trebali dljetima raditi. Dok su pilali, treći je klesar odozgor lijevao vodu u procijep, kako se čelična pila ne bi pregrijala.

Sjećam se i kovačije i kovača Rađana. Posebno me fasciniralo, kako je nogom pokretao mijeh da raspali vatru. U užarenom koksu vidim zabijene špice, kako su meštri nazivali dljetja, koja su se tako brzo tupila, da je Radan stalno morao kovati. Tata mi je kazao da su s tim dljetima, za prvu grubu obradu granita, mogli raditi ne dulje od 3 minute. Tatu sam pitala i on mi je točno objasnio, kako se obrađuje granit. Pokušat ću vam to sada, po sjećanju, ispričati:

Nakon što su otpilili dva velika komada s granitnog monolita, prvo već spomenutu veliku granitnu ploču i još jedan veliki blok, uslijedila je prva, gruba obrada dljetima-špicama, koje je Radan neprekidno kovao i šiljio; bilo je 7 vrsta dljetja, neka tanja i špicasta i nekoliko vrsta „gradina“, t.j. zubastih dljetja; zatim nekoliko vrsta zubača, ili, kako su ih tata i meštri nazivali, „sikirica“, grubljih i finijih; zubača izgleda kao zubasti čekić, donijela sam nekoliko primjeraka. Nakon obrade dljetima i sikiricama, uslijedilo je brušenje kamena, brusevima različite finoće i na kraju poliranje.

Postojala su i dva dljetja izrađena od specijalnog, tzv. Wiediahl čelika, s kojima je radio samo moj otac. To dljetje izgleda kao debela čelična olovka puntarica.

Ima umetak iz Wiediahl čelika, a ostali dio je obični čelik. To se dljeto ne može kovati, već samo brusiti i služilo je za izvlačenje finih crta lica, ruku i drugih finih detalja.

U atelieru je bilo mnoštvo punktir-mašina za prenošenje točaka s gipsanog modela na granitni kip. Prema tim točkama meštri su znali koliko kamena trebaju otklesati s granita. Ni do dana današnjeg, iako mi je to tata pokušao objasniti, ne razumijem, kako su to meštri-klesari znali, baš koliko kamena moraju skinuti s kipa. To je, vjerojatno, tajna zanata. Sve u svemu, otklesali su oko 15 tona „škaje“ s monolita.

Tihomila Krstulović Becker

Kipar Andrija Krstulović – klesar figure Njegoša i karijatida Mauzoleja na Lovćenu

Poštovana g-đo Tihomila Krstulović Becker, g-đo Branka Bezić-Filipović, poštovani ljubitelji umjetnosti, dragi Kotorani. Uvažanim gošćama prenosim pozdrav Matice crnogorske Ogranak Kotor i u svoje lično ime najsrdačnije vas pozdravljam, želeći vam prijatan boravak u Crnoj Gori i Kotoru.

Čast mi je što mogu biti dio ove večeri posvećene velikom umjetniku i velikom čovjeku Andriji Krstuloviću, posebno uz prisustvo njegove uvažene kćerke.

Veliki ljudi obično su i skromni pa ta vrlina zapravo potvrđuje njihovu ljudsku veličinu. Skromnost i veličina duha Andrije Krstulovića ogleda se i u činjenici, da, iako i sam vrhunski umjetnik prihvata da kleše monumentalna djela drugog velikana, svog učitelja Ivana Meštrovića. Iz te činjenice nameće se i jedno pitanje:

Da li bi, na primjer, muzički genije Mocart bio i ostao to što jeste da su njegova djela poslije njega ostala samo zapisana na notnom papiru a da nije bilo stoljećima, i dan danas, vrhunskih interpretatora njegove muzike koji su doprinijeli da ona traje i opstaje za vječnost? To jest, da li bi vrhunski umjetnik Ivan Meštrović bio u cjelosti to što jeste da su mnoga njegova monumentalna djela i među njima i naš Muzolej sa figurom Njegoša i figurama dviju Crnogorki isklesanih u granitu kao karijatide, ostali samo u formi skica i modela?

Vjerujemo da je odgovor i za prvi i za drugi slučaj negativan.

Maestro Krstulović „majstor dlita“ kako kažu njegovi Splićani, i sam vrhunski kreator, ovdje je samo vrhunski interpretator – izvođač, koji je maestralno isklesao zamisao drugog maestra, ugrađujući u taj rad svu svoju kreativnost, i potvrđujući time za vječnost umjetničku veličinu i Ivana Meštrovića i svoju.

I ta nesporna činjenica trebala bi biti osnova koja bi potencirala konstataciju – kako u umjetničkim krugovima, tako i u široj javnosti – da su za remek djelo na Lovćenu, zaslužni umjetnici Ivan Meštrović i Andrija Krstulović, i da se u tom kontekstu njihova imena ne odvajaju.

Pa shodno tome slijedi i druga konstatacija:

Kipar Andrija Krstulović jedan je među najznačajnijim Hrvatima koji su dali ogroman doprinos cjelokupnom crnogorskom kulturno-društvenom miljeu XIX i XX stoljeća. Dakle, po mom mišljenju, on ravnopravno stoji u društvu pjesnika Ivana Mažuranića, kojemu je nedavno postavljena bista ispred Nacionalne biblioteke „Đurđe Crnojević“ na Cetinju, u društvu pravnika Valtazara Bogišića čija statua je ispred Pravnog fakulteta u Podgorici, u društvu kipara Ivana Meštrovića, u društvu inženjera Josipa Šilovića Sladea. Djela svih njih opšte su poznata, priznata i visoko valorizovana u Crnoj Gori, o čemu svjedoče brojne historiografske jedinice, postavljena bista i statua, naziv ulice, naučni skupovi, obilježavanje njihovih značajnih godišnjica, i dr.

A ovo veče, posvećeno kiparu Andriji Krstuloviću samo je prvi korak u podsećanju kotorske i crnogorske kulturne javnosti na ovog velikog umjetnika i na njegov doprinos monumetalnom Njegoševom Mauzoleju na Lovćenu.

Rečeno je da su spomenici Andrije Krstulovca u Splitu tačke po kojima *se može* orijentisati, posebno imajući u vidu monumentalni spomenik „Palom pomorc“ na Katalinića brigu. A u Crnoj Gori, po monumentalnom spomeniku na Lovćenu koji je on klesao, *ne – možemo*, nego mi se orijentišemo. I to se orijentišemo daleko više od prostorne orijentacije. Lovćen je crnogorski simbol identiteta, državnosti, slobode i nezavisnosti, a s Njegoševim Muzolejom na njemu sve to, i još mnogo više.

Vrlo je bogata i složena istorija spomenika na Lovćenu. Sama hronologija, u najkraćem, tekla je ovako:

– Njegoš je 1845. god. odlučio da sagradi malu kamenu kapelu na Jezerskom vrhu Lovćena koju je posvetio Sv. Petru Cetinjskom, svom stricu i prethodniku. U literaturi, dvije su interpretacije Njegoševe želje da bude sahranjen na Lovćenu: jedna, da je prije izgradnje Kapele dok je bio jednom prilikom na Lovćenu saopštio želju da bude tu sahranjen i druga, da je neposredno pred smrt rekao je da to bude „kod nove crkve“, tj. kod Kapele koju je izgradio.

– Tek 1855. (četiri godine poslije smrti) Njegoševi posmrtni ostaci svečano su premješteni iz Cetinjskog manastira na Lovćen, *unutar kapele*.

– U Prvom svjetskom ratu, prilikom osvajanja Lovćena od strane austrougarske vojske, krajem 1915. i početkom 1916. Kapela je oštećena topničkom granatom;

– 1916. na prijedlog okupacionih vlasti izmještaju se posmrtni ostaci Njegoša iz oštećene Kapele na Cetinje, a

– 1918. u želji da pridobiju naklonost stanovništva, austrijske vlasti izdaju proglas o obnovi postojeće kapele i njeno vraćanje u prvobitno stanje.

Ta zamisao nije ostvarena. Uskoro je Austrougarska monarhija nestala a ostala su samo arhivska dokumenta kao svjedoci te namjere.

– Poslije Prvog svjetskog rata nestala je i država Crna Gora i njena samostalnost. Duboko privrženi Lovćenu i Njegošu, Crnogorci su intenzivno razmišljali i planirali rekonstrukciju oštećene Kapele, njeno vraćanje u prvobitno stanje i ponovni prenos Njegoša. Međutim, tadašnji suveren Srba, Hrvata i Slovenaca, kralj Aleksandar, prvo je imao namjeru da tu izgradi mauzolej. Njegovu izradu 1924. god. ponudio je Ivanu Meštroviću koji je to prihvatio i ubrzo je dokumentacija sa skicama za velelepni mauzolej bila izložena u njujorškom Bruklin muzeju i dostavljena kralju Aleksandru. Navodno, zbog ogromnih potrebnih finansijskih sredstava, uz zahvalnost Meštroviću, od toga se odustalo.

Poslije toga, tadašnja vlada i kralj, umjesto mauzoleja, odlučuju, ne da originalnu, oštećenu Njegoševu Kapelu rekonstruiru, već je *ruše* i na njenom mjestu, u, uglavnom istom tlocrtu, podižu sasvim novu Kapelu čiji je ktitor Kralj, eksterijeru se dodaju neki vizantijski elementi, enterijer je u potpunosti izmijenjen, a njenu izgradnju Kralj vezuje za rođenje svog sina prestolonasljednika Petra II, a samu Kapelu, posvećuje Sv. Đorđu, porodičnom svecu Karađorđevića. Svečanost povodom novoizgrađene kapele i prenosa posmrtnih ostataka Njegoša, obavljena je 21. septembra 1925.

- Poslije Drugog svjetskog rata, u novoj Jugoslaviji, 1952. god. crnogorska vlada razmišlja o izradi spomenika Njegošu i obraća se Ivanu Meštroviću, koji živi u Americi, koji prijedlog rado prihvata.

Iz sačuvane prepiske zaključuje se da su dogovori bili plodni i uspješni i iste 1952. godine Vlada donosi odluku o izgradnji Mauzoleja na Lovćenu koji je trebalo završiti do 1963. godine.

Tehničku stranu projekta Meštrović povjerava čuvenom hrvatskom arhitekti Haroldu Biliniću, a klesanje figure Njegoša i dvije figure Crnogorki u formi karijatida, Andriji Krstuloviću. U literaturi je zabilježeno da su makete-modeli u gipsu stigli brodom iz Amerike, kasnije bili smješteni u improvizovanim prostorijama na Cetinju, đe su nažalost, vremenom propali. Ostalo je zabilježeno da je bio spektakl u Splitu 1954. kada je stigao golemi granitni monolit od 50 tona, o čemu su sačuvane i brojne fotografije Maestra Krstulovića sa saradnicima, kao i samog transporta. U svom ateljeu u Splitu, kojeg je dobio na doživotno korišćenje od Meštrovića, Krstulović je sa svojim saradnicima za četiri godine, od 1954. do 1958. isklesao u jablaničkom granitu figuru Njegoša i karijatide.

Dok su, pored ovih obavljenih poslova, tekli po planu užurbano i poslovi na pripremi tehničke dokumentacije i izvođenja teških pripremnih prethodnih radova na terenu na Lovćenu, u crnogorskoj i jugoslovenskoj javnosti razbuktavale su se debate pro et contra Mauzoleja koje su uzburkale tadašnju društvenu i političku scenu ondašnje Jugoslavije, posebno Crne Gore. Obimna literatura svjedoči o

tome. Najsazetije rečeno, suština argumentacije protiv izgradnje Mauzoleja bila je osporavanje crnogorskog identiteta i onemogućavanje Crne Gore da sama odlučuje o svojim planovima i idejama, i njihovoj realizaciji. Došlo je do zastoja u radovima na Muzoleju.

- Pored svih problema i vremenskog zastoja, u cilju realizacije planiranog, 9. januara 1968. vijećnici Opštine Cetinje donose proglas o nastavku izgradnje Mauzoleja.

- Srpska pravoslavna crkva 23. aprila 1970, uz opširnu argumentaciju protiv izgradnje Mauzoleja, tuži Ustavnom sudu Jugoslavije SR Crnu Goru i Opštinu Cetinje.

- Cetinjski opštinski odbornici 2. novembra 1970. predaju Ustavnom sudu opširni elaborat u kojemu sa svih aspekata, istorijskih, nacionalnih, tradicionalnih, savremenih, stručnih, umjetničkih..., potvrđuju neophodnost završetka Mauzoleja, posebno obrazlažući snagu i ljepotu figure Njegoša i snagu i ljepotu crnogorske žene kroz istoriju datih u formi karijatida, kao i mauzoleja u cjelini, navodeći, između ostalog, da:„Meštovićev rad ingeniozno uklopljen u prirodnu ‘arhitekturu’ i ritmiku lovcenskog Jezerskog vrha, ostvaruje jedinstvo prostora, sklad između vještačkog i prirodnog elementa u skulptorskoj viziji Lovćena kao cjelovite mase – spomenika Njegošu“.

- Ustavni sud odbija žalbu SPC 11. novembra 1970,

- Radovi se intenzivno nastavljaju, i izuzetno zahtjevan, težak i riskantan posao *podizanja* i *smještanja* figure Njegoša, i karijatida koji su iz Splita stigli morem legendarnim brodom-dizalicom „Veli Jože“ kao i ostalih elemenata Mauzoleja – na planirano mjesto, bio je poduhvat stoljeća, vrijedan divljenja u građevinskom, tehničkom i svakom drugom pogledu koji je mala Crna Gora sa uspjehom do kraja završila. Dokumentarni film koji je to ovjekovječio, ostaće kao trajni dokument, svjedok te uspješne, istorijske, realizacije.

Svečano otvaranje Muzoleja odvija se 28. jula 1974. godine.

- Oštre zime i vremenske neprilike ostavljale su svoje nemile tragove na građevini Mauzoleja pa je njegova neophodna i detaljna sanacija uspješno obavljena 2013. godine, za veliku proslavu 200 godišnjice Njegoševog rođenja.

U punom sjaju zablistao je ponovo Mauzolej Njegošev, Meštovićev, Krstulovićev, naš i svjetski – i Njegoš i Lovćen, zablistao za estetski, umjetnički ugođaj stotinama hiljada posetilaca, a za Crnu Goru zablistao kao trajni simbol njenog postojanja i vječnog opstajanja.

Vrsni hrvatski istoričari umjetnosti visoko su vrednovali kiparsku veličinu Krstulovića, naglašavajući uz to ipak, da njegov ukupni opus nije dovoljno prezentovan ni prisutan u umjetničkom miljeu Hrvatske. Pridružujući se tom stavu i za našu sredinu, upravo ovim Omažom umjetniku, željelo se podštetiti kotorsku i

crnogorsku kulturnu javnost na velikog umjetnika koji je obogatio svojim radom i naš umjetnički milje, smatrajući da je ovo, kao što smo već rekli, samo prvi, neophodni korak u izražavanju poštovanja velikom umjetniku u našoj sredini.

Sljedeći korak, koji zaslužuje i umjetnik i umjetnička javnost Crne Gore bila bi jedna reprezentativna izložba cjelokupnog njegovog opusa koju će organizatori ovog omaža pokrenuti kao inicijativu.

I na kraju:

Monumentalni Mauzolej, na Lovćenu ponosito stoji i odolijevajući gromovima strpljivo godine broji, sažimajući prethodna stoljeća u sebi, naredna spremno očekujući, za vječnost – sigurno opstajući.

A impresivna figura Njegoša i figure dvije Crnogorke – karijatide, nose u sebi i umjetnički žar i visoko klesarsko umijeće hrvatskog kiparskog velikana Andrije Krstulovića koje im je on udahnuo, živjeći sa njima i radeći na njimu sa zanosom, četiri duge godine svog života.

Ko želi, može da oslušne, i čuće iz figure Njegoša, ponekad, kad vjetrovi lovćenski malo utihnu, odjek u lovćenskim visinama bezbroj dodira maistrovog dlijeta na tvrdom granitu sve do njegovog preoblikovanja u lik našeg Njegoša, u lik našeg Velikana.

Zna se to, vrednuje, poštuje, i prije svega – oseća se to u Crnoj Gori, a zaboraviti se, naravno, neće, – a i ne smije.

Vesna Vičević



MEĐUNARODNI SIMPOZIJUM

ULUSLARARASI BİLİMSEL TOPLANTI

**CRNA GORA I
OSMANSKO
CARSTVO**

*Iskustvo
međudržavnih
odnosa*

**OSMANLI
İMPARATORLUĞU
VE KARADAĞ**

*Ülkeler
arası
ilişkiler*



23. i 24. novembar 2015.

SALA REKTORATA
UNIVERZITETA CRNE GORE

**PODGORICA
CRNA GORA**

23–24 Kasım 2015

KARADAĞ ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ SALONU

**PODGORICA
KARADAĞ**



POČASNO PREDŠEDNIŠTVO

Dragan Radulović Prof. dr Hajati Develi
Predšednik Matice crnogorske *Predšednik Instituta Junus Emre*

Goran Barović Prof. dr Yener Yörük
Dekan Filozofskog fakulteta *Rektor Trakijskog univerziteta*
Univerziteta Crne Gore

Prof. dr Refik Turan
Predšednik Turskog istorijskog
društva

ORGANIZACIONI ODBOR

Novica Samardžić Doc. dr Ridvan Džanim
Generalni sekretar Matice crnogorske *Direktor Instituta za balkanska*
istraživanja Trakijskog univerziteta

Živko Andrijašević Doc. dr Džihan Ozdemir
Prorektor Univerziteta Crne Gore *Direktor Junus Emre instiuta Podgo-*
rica

SEKRETARIJAT

Danka Barović Ass. doc dr Bulent Akjaj
Poslovni sekretar Matice crnogorske *Institut za balkanska istraživanja Tra-*
kijskog Univerziteta

Mr Ivan Tepavčević Serdar Ozdemir
Filozofski fakultet *Junus Emre institut Podgorica*
Univerziteta Crne Gore

23. XI 2015.

10 h

OTVARANJE SKUPA

Dragan Radulović Prof. dr Hajati Develi,
Predšednik Matice crnogorske *Predšednik Junus Emre instituta*

Goran Barović, Prof. dr Jener Joruk,
Dekan Filozofskog fakulteta Uni- *Rektor Trakijskog univerziteta*
verziteta Crne Gore

pauza – koktel

11 – 13 h

I šednica

Predšedavaju

Prof. dr Živko Andrijašević

Prof. dr Salih Yilmaz

- Dr Radenko Ščekić: CRNA GORA NA GEOPOLITIČKOJ MAPI TURSKE – INTERESI, SARADNJA, IZAZOVI
- Ass. doc. dr Ugur Altug: INSTITUCIJE OSMANSKE VLASTI U CRNOJ GORI
- Prof. dr Zafer Golen: STATUS CRNE GORE U OSMANSKOM CARSTVU
- Dr Marijan Premović: NOVI U OSMANSKOM POPISU IZ 1585. GODINE

13 – 13.30 h

pauza

13.30 – 15.30 h

II šednica

Predšedavaju

Prof. dr Nada Tomović

prof. dr Zafer Golen

- Doc. dr Ugur Ozđan: STAV OSMANSKE UPRAVE PREMA HRIŠĆANIMA U PODGORICI, U 19. VIJEKU
- Doc. dr Hatidže Oruč: CRNA GORA I CRNOGORCI U DJELU MEHMEDA SUBHİJA: „CRNA GORA I CRNOGORSKA ARMİJA“
- Prof. dr Živko Andrijašević: CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI IZMEĐU DVA RATA (1864-1874)

- Ass. doc. dr Bulent Akjaj: MEMORANDUM JEDNOG ENGLESKOG OFICIRA STANJU VOJSKE NA GRANICAMA CRNE GORE TOKOM RATA IZMEĐU OSMANSKOG CARSTVA I RUSIJE 1877-1788
- Mr Ivan Jovović: BARSKA NADBISKUPIJA POD OSMANSKOM VLAŠĆU

24. XI 2015.

10 – 12 h

I šednica

Predšedavaju

Mr Ivan Jovović

Doc. dr Ahmet Özcan

- Dr. Vahit Džemil: RAZVOJ RATA 1876. GODINE IZMEĐU OSMANSKOG CARSTVA I SRBIJE I CRNE GORE
- Mr Sait Šabotić: MUHADŽIRI U BIHORU NAKON 1878. GODINE
- Doc. dr Mudžize Unlu: POVLAČENJE POSLIJE RATA 93 SA KOSOVA U CRNU GORU I PRIJEDLOZI OSMANSKOG CARSTVA
- Ass. doc. dr Ajše Ozkan: PITANJE MUSLIMANSKE IMOVINE U CRNOJ GORI POSLIJE BERLINSKOG SPORAZUMA
- Mr Ivan Tepavčević: SKADARSKI KONZULAT I CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI DO 1912. GODINE
- Mr Jadranka Selhanović: PREDSTAVE O OSMANSKOM CARSTVU I SULTANU ABDUL-HAMIDU U JAVNOM ŽIVOTU CRNE GORE 1878-1900. GODINE
- Ass. doc. dr Abidin Temizer: DIPLOMATSKI ODNOSI OSMANSKOG CARSTVA I CRNE GORE

12 – 12.30 h

pauza

12.30 – 14.30 h

II šednica

Predšedavaju

Mr Jadranka Selhanović

Prof. dr Huseyin Emiroglu

- Prof. dr Salih Jilmaz: OSMANSKO-CRNOGORSKI ODNOSI U VRIJEME ABDUL HAMIDA II I RUSIJA

- Prof. dr Nada Tomović: CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI U VRIJEME ANEKSIONE KRIZE 1908/1909.
- Mr Milan Ščekić: PRILIKE NA CRNOGORSKO-OSMANSKOJ GRANICI (1908-1912)
- Doc. dr Rahman Ademi: ODNOS OSMANSKOG CARSTVA I CRNE GORE ZA VRIJEME VLADAVINE ABDULHAMIDA II
- Doc. dr Fahri Turk: CRNOGORSKI TURCI I TURSKE JEZIK
- Doc. dr Ahmet Ozdan: ANALIZA TEKSTOVA NAPISANIH O CRNOJ GORI NA TURSKOM JEZIKU
- Prof. dr Husein Emiroglu: CRNA GORA U PERIODU OD OSMANSKOG CARSTVA DO DANAS - KLJUČNA ZEMLJA ZA OSNIVANJE I RUŠENJE JUGOSLAVIJE
- Ivan Vuković: OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE VANJSKE POLITIKE TURSKE PREMA CRNOJ GORI

14.30 – 15.30

diskusija

15.30

Zaključni Skupa

Prof. dr Živko Andrijašević	Prof. Dr. Zafer Golen
Prof. dr Nada Tomović	Prof. Dr. Salih Jilmaz
Mr Ivan Jovović	Prof. Dr. Husein Emiroglu

pauza – koktel

25. XI 2015.

10 h

Polazak na Cetinje

Posjeta muzejima i obilazak istorijskih mjesta

14 h

Zajednički ručak

Povratak u Podgoricu oko 17 sati

Međunarodni naučni skup
CRNA GORA I OSMANSKO CARSTVO
Iskustvo međudržavnih odnosa

Rezimej radova

Dr Radenko Ščekić: CRNA GORA NA GEOPOLITIČKOJ MAPI TURSKE – INTERESI, SARADNJA, IZAZOVI

Vjekovni uticaj Turske (Otomanskog carstva) na prostor Balkanskog poluostrva i Jugoistočne Evrope ogledao se kroz kompleksan odnos: od sukoba, osvajanja i ratova; pa do prožimanja i širenja kulture, umjetnosti, ekonomije. Tokom četiri vijeka (XV-XVIII) apsolutne Otomanske dominacije ovim prostorom, širenje i uticaj kulture, običaja, umjetnosti, religije - prožimao je sve društvene pore, namećući se kao dominantan reper balkanskih društvenih standarda. Kraj Hladnog rata, ekonomsko snaženje Turske i njen uticaj i značaj za muslimane u Balkanskim državama – doveli su do jačanja njenog političkog i geoekonomskog uticaja na ovom prostoru. Izbijanje u prvi plan značaja Turske, kao regionalne političko-ekonomske i vojne sile, osnažilo je i dalo podstreka idejama i projektima koje neki kritičari nazivaju svojevrsnim amalgamima - poput *neosmanizma* i *pan-turkizma*. Značaj Balkana za Tursku zasnovan je u političkom i ekonomskom kontekstu i odnosu Turska-Evropa. Balkan (Rumeli) je za Tursku „vrata ka Evropi“ sa saobraćajnog, ekonomskog, političkog aspekta. Crnu Goru sa nekadašnjom Otomanskom imperijom vežu vjekovi borbe za oslobođenje, a u savremenosti jake privredne i kulturne veze

Ključne riječi: *Crna Gora, Turska, Otomansko carstvo, neosmanizam, geoeconomija*

Ass. doc. dr Uğur Altuğ: INSTITUCIJE OSMANSKE VLASTI U CRNOJ GORI

Crna Gora, balkanska zemlja koja se graniči s Albanijom, Kosovom, Srbijom, Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom i izlazi na Jadransko more ušla je u domen Osmanlija u ranijim periodima carstva. Prva interakcija između osmanskog režima i Crne Gore započela je sa sultanom Muratom I u periodu kada je osmanska zapadna ekspanzija na Balkanskom poluostrvu dobila zamah. U ovom periodu, Crnogorci su se zapravo borili protiv Osmanlija u sklopu albanske vojske. Međutim, izgleda da je tek za vrijeme Mehmeda II Crna Gora u potpunosti postala dijelom Osmanskog carstva. U svijetlu osmanskih poreskih registara i hronika, ovo istraživanje analizira

prvobitne kontakte Osmanlija s ovim regionom, osvajanje Crne Gore i njihovu administrativnu, vojnu, društvenu i ekonomsku strukturu.

Ključne riječi: *Crna Gora, Fatih Sultan Mehmet, Osmanlije*

Prof. Dr. Zafer Gölen: STATUS CRNE GORE U OSMANSKOM CARSTVU

Osmansko carstvo osvojilo je Crnu Goru krajem sedamdesetih godina XV vijeka i uspostavilo klasičnu osmansku administrativnu upravu. Uprkos promjenama koje su se dešavale s vremena na vrijeme, ova oblast je predstavljala dio Skadarskog sandžakata. Carstvo se nije uplitalo u društveni život crnogorskog naroda, dok je unutrašnja uprava prepuštena vjerskim poglavarima zvanim vladike koji su takođe bili i duhovne vođe Cetinjskog manastira. Kada su osmanski saveznici Crnojevići izgubili svoju moć nakon osvajanja, vladike su imale sve više i više uticaja na crnogorska plemena. Godine 1697, Danilo Petrović Njegoš iz plemena Njeguši, koji je živio na Lovčenu i s ponosom odbijao da se preda Osmanlijama, zauzeo je mjesto vladike i za tu poziciju uspostavio sistem nasljeđivanja sa strica na bratanića. Kada je Petar Petrović Njegoš postao vladika 1830. godine, položaj Crne Gore zadobio je veliku pažnju u međunarodnoj politici. Na zapadu je između 1858. i 1862. godine Crna Gora smatrana slobodnom zemljom. Nakon turskog pohoda i Skadarske konvencije, cijeli svijet zajedno sa crnogorskim državicima prihvatili su da je Crna Gora dio Osmanskog carstva. Međutim ovakav status nije dugo trajao i konačno Berlinskim sporazumom 1878. godine Crna Gora se odvaja od Osmanskog carstva i proglašava nezavisnost čime je zaključena diskusija o statusu zemlje.

Ključne riječi: *Crna Gora, Osmansko carstvo, Rusija, vladika, Danilo, Skadar*

Dr Marijan Premović: NOVI U OSMANSKOM POPISU IZ 1585. GODINE

Ovo saopštenje ima za cilj da predstavi popis Novog (Herceg Novog) u opširnom katastarskom defteru hercegnovske oblasti iz 1585. godine. Izvor nam prikazuje raspodjelu feudalnih prihoda na zeamete i timare, podatke o tvrđavi, popisane su dvije crkve, broj poreskih obveznika, uzgajane kulture i prihod koji je država ubirala od Novog krajem XVI vijeka. Na osnovu osmanske arhivske građe, dubrovačkih i mletačkih izvora, i relevantne istorijske literature analiziran je strateški i vojni značaj utvrđenja za osmansku državu u XV i XVI vijeku.

Ključne riječi: *defter, prihodi, utvrđenje, Herceg Novi*

Doc. dr Uğur Özcan: ODNOS OSMANSKE UPRAVE PREMA HRIŠĆANSKIM PODANICIMA U PODGORICI U 19-OM VIJEKU

Sve do Berlinskog sporazuma 1878. godine, Podgorica koja je bila pod vlašću osmanske uprave četiri vijeka, predstavljala je grad gdje su hrišćani i muslimani koegzistirali. Pomoću tanzimatskih i reformskih zakona koji su garantovali poboljšanja u pogledu prava hrišćanskih podanika, hrišćani su uzdignuti na isti nivo s muslimanima i osigurana im je sloboda vjeroispovijesti. U tom pogledu upadljivi su neki od postupaka, kao na primjer: zbog toga što je pijaca na otvorenom ometala nedjeljne obrede ona je pomjerena za drugi dan u sedmici. Kada crkva nije imala dovoljno prostora da primi sve okupljene vjernike ona bi bila proširena i bilo kakav pokušaj stvaranja raskola u hrišćanskoj zajednici morao je biti spriječen. S druge strane, dok su privilegije na osnovu kojih su neki hrišćanski podanici kroz tanzimatske reforme bili oslobođeni poreza izazivale nezadovoljstvo u muslimanskoj zajednici, samovoljni postupci lokalne uprave izazivali su nelagodu u hrišćanskoj zajednici. U ovom radu u svijetlu arhivskih dokumenata analiziraćemo status hrišćana u Podgorici kao i njihov položaj u osmanskom društvu tokom procesa modernizacije za vrijeme osmanske vladavine u XIX vijeku.

***Ključne riječi:** Podgorica, hrišćanski podanici, Osmansko carstvo, Crna Gora, Crkva.*

Doc. dr Hatidže Oruč: PREDSTAVLJANJE CRNE GORE I CRNOGORACA U DJELU „CRNA GORA I NJENA VOJSKA“ MEHMEDA SUBHIJA

Uloga koju je Crna Gora preuzela u pogledu prisustva osmanske sile na Balkanu izazvala je interesovanje za njenu geografiju i narod. Stoga je u drugoj polovini XIX vijeka o Crnoj Gori napisano mnogo radova na različitim jezicima. Takav jedan rad pripada periodu sultana Abdulhamida II (1876-1909): *Karadağ ve Ordusu / Crna Gora i njena vojska* Mehmeda Subhija. Ovaj rad od 95 strana objavljen je u Istanbulu 1900. godine. Autor je bio jedan od poručnika osmanske vojske i držao je predavanja o osmanskoj državi, vanjskim odnosima i vojnim organizacijama na Vojnoj akademiji. Ova knjiga je takođe pripremana za instruktivne svrhe kako bi se koristila na Osmanskoj carskoj školi vojnih nauka.

Autor navodi da je cilj pisanja ovog djela da predstavi Crnu Goru vojnom svijetu. On je takođe naglasio da Evropljani nijesu pokušavali pisati o crnogorskom vojnom uređenju i organizaciji jer nijesu imali nikakve vojne ciljeve vezane za Crnu Goru kao ni bilo kakve značajnije političke odnose s njom.

***Ključne riječi:** Crna Gora, Osmanlije, osmanski jezik, vojni poredak*

Prof. dr Živko Andrijašević: CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI IZMEĐU DVA RATA (1864-1874)

Rad obrađuje političke odnose između Crne Gore i Osmanskog carstva nakon završetka rata 1862. godine, tj. od potpisivanja Cetinjskog protokola (1864) do incidenta u Podgorici (1874), koji je predstavljao ulazak u krizno razdoblje, iz kojeg je uslijedio novi rat (1876). U ovom periodu (1864-1874) Crna Gora i Osmansko carstvo intenzivno saraduju na rješavanju pograničnih pitanja i izvršenju teritorijalnih kompenzacija, koje su dogovorene poslije rata 1862. godine. Rad počiva na do sada nekorišćenoj arhivskoj građi iz Državnog arhiva Crne Gore na Cetinju.

Cljučne riječi: *politički odnosi, pogranična pitanja, društvo, Crna Gora, Osmansko carstvo*

Ass. doc. dr Bülent Akyay: DOPIS BRITANSKOG OFICIRA O VOJNOJ POZICIJI NA CRNOGORSKOJ GRANICI TOKOM RUSKO-TURSKOG RATA 1877-1878

Ustanak u Hercegovini 1875. godine predstavljao je početak nove krize u Istočnom pitanju. U odnosima evropskih moći, ova kriza postala je međunarodni problem gdje su intervenisale velike sile. Nakon pobune, Osmansko carstvo našlo se u teškom položaju osjetivši punu snagu panslovenskog pokreta za vrijeme događaja kao što su Bugarski ustanak 1876. godine, osmansko-srpsko-crnogorski rat 1876. godine, Carigradska konferencija 1876, i konačno, ovi događaji doveli su do Rusko-turkog rata 1877-1878.

Za vrijeme rata, britanski obavještajni oficir, kapetan F. Klark je u izvještajima obavještavao svoju zemlju o osmanskim granicama na Balkanu. U ovom radu razmatraćemo vojnu poziciju na obijema stranama granice između Osmanskog carstva i Crne Gore u svijetlu dopisa kapetana Klarka od 1. oktobra 1877. godine.

Cljučne riječi: *rusko-turski rat 1877-1878, Crna Gora, Osmansko carstvo, crnogorska granica, vojna pozicija*

Mr sc. Ivan Jovović: BARSKA NADBISKUPIJA POD OSMANSKOM VLAŠĆU

Na osnovu dosad objavljenih izvora i literature o Barskoj nadbiskupiji, od kraja XVI do sredine XIX vijeka, prikazuju se istorijske okolnosti i status ove crkvene institucije pod osmanskom vlašću. U radu se analiziraju izvještaji barskih nadbiskupa i drugih crkvenih velikodostojnika upućeni Kongregaciji za širenje vjere u Rimu (Propaganda fide) u kojima prepoznajemo kontinuitet političkog i

ekonomskom pritiska osmanske vlasti, naročito lokalnih turskih prvaka, na katolički kler i vjernike u razmatranom periodu. Za duga tri stoljeća pod osmanskom upravom, Barska nadbiskupija biva marginalizovana u društvenim procesima, pogotovo od prve polovine XVIII vijeka, da bi uslijed takvog položaja pred kraj turske vladavine bila svedena na vikarijat, s obzirom da je 1867. godine, nadbiskupska katedra iz Bara izmještena u Skadar.

Ključne riječi : *Barska nadbiskupija, osmanska vlast, Kongregacija za širenje vjere, Mletačka republika, Skadarski sandžakat.*

Dr Vahit Džemil Urhan: DEŠAVANJA KOJA SU PROUZROKOVALA TURSKO-SRPSKO-CRNOGORSKI RAT 1876. GODINE

Nakon osvajanja velikog dijela Balkana u XV vijeku, Osmansko carstvo je zavladao Srbijom 1459. godine a Crnom Gorom 1479. godine. Osmanska vladavina u Srbiji i Crnoj Gori počela je da slabi u XVII i XVIII vijeku kao i u ostalim balkanskim oblastima koje je kontrolisalo Osmansko carstvo. Nakon što je u XIX vijeku carstvo izgubilo svoju moć, Srbi i Crnogorci borili su se za nezavisnost uz pomoć evropskih država koje su htjele da uklone Osmansko carstvo sa Balkana i dizali su mnoge bune. Srpska i crnogorska uprava iskoristile su šansu da povrate svoju nezavisnost tokom Balkanske krize koja je počela s ustankom 1875. godine u Hercegovini i nastavila se do Berlinskog sporazuma koji je potpisan 13. jula 1878. nakon Rusko-turskog rata 1877-1878. Nastupajući kao saveznice pod okriljem Rusije, ove dvije administracije objavile su rat Osmanskom carstvu 1. jula odnosno 2. jula 1876. godine. Panславizam koji se širio Balkanom, politika evropskih država u odnosu na Balkan, Hercegovački ustanak kao i savez između Srbije i Crne Gore protiv Osmanskog carstva izazvali su rat Osmanskog carstva protiv Crne Gore i Srbije, prvi od ratova tokom Balkanske krize 1875-1878.

U ovom radu govorićemo o zbivanjima koja su prouzrokovala tursko-srpsko-crnogorski rat.

Ključne riječi: *Osmansko carstvo, Crna Gora, Srbija, evropske države, panslavizam, Hercegovački ustanak*

Mr Sait Š. Šabotić: MUHADŽIRI U BIHORU NAKON 1878. GODINE

Pitanje muhadžira, njihovih pravaca kretanja i istorijske sudbine koja ih je zadesila, te pitanje pravnog statusa njihove nepokretne imovine, je pitanje koje istorijska nauka još uvijek nije razriješila do kraja. U ovom radu se govori o muhadžirima koji su se, napuštajući svoja vjekovna ognjišta, nakon 1878. godine

našli na prostoru Bihora, koji je tada činio sastavni dio kaze Akova (Bijelo Polje), koja je bila integralni dio Novopazarskog sandžaka. U periodu nakon Berlinskog kongresa Bihor je sa dolaskom muhadžira postao i imigraciono i emigraciono središte i etapna stanica na putu brojnih muhadžira prema središtu domovine (Osmansko carstvo), čije su se granice iz godine u godinu sve više sužavale. Materijalni položaj muhadžira je u Bihoru, kao uostalom i u drugim sredinama u kojima je bilo muhadžira, bio vrlo težak. No, i pored materijalnih nevolja i nesigurnosti, muhadžiri su pokušavali da se u novim sredinama bore za svoj status i sva ona prava koja su im po zakonima Osmanske države pripadala. U pogledu iskustva međudržavnih odnosa Knjaževine Crne Gore i Osmanske države po pitanju muhadžira vrlo je bitno naglasiti da se istorija crnogorskog prostora ne može u potpunosti razumjeti bez izučavanja sudbine iseljenog stanovništva islamske konfesije. Uostalom, savremena Crna Gora i savremena Republika Turska, baštine zajedničku istoriju dugu pet vjekova.

Ključne riječi: *Muhadžiri; Osmansko carstvo; Bihor; Berlinski kongres; Porta; Novopazarski sandžak; Kosovski vilajet; Migracioni pokreti...*

Doc. dr Muđize Unlu: BJEKSTVO SA KOSOVA U CRNU GORU NAKON RUSKO-TURSKOG RATA I TRAŽENJE RJEŠENJA OD STRANE OSMANSKOG CARSTVA

Odnos između Osmanskog carstva i Crne Gore nastavljen je i nakon osmansko-ruskog rata 1877-1878, uprkos nezavisnosti Crne Gore. Jedna od stvari koja je povezivala ove dvije zemlje bila su bjekstva iz Osmanskog carstva u Crnu Goru, naročito na granicama. Kosovo je bilo oblast koja je postala poznata po tome. Mnogi ljudi bježali su iz različitih djelova Kosova. Mnogi od njih bili su hrišćani koji su željeli da se oslobode vojne službe i poreza. Pored toga, forenzički razlozi kao što su ubistvo, ranjavanje, pljačka, ekonomski problemi, vjerski razlozi i krvna osveta takođe su uzrokovali ova bjekstva.

Osmansko carstvo je razmatralo ove slučajeve, pokušalo da zaštiti bjegunce kao i da ih nagovori da se vrate. Kao rezultat ovih podsticajnih regulativa najveći dio pobjeglih se vratio. Sultanska pomilovanja i opšta amnestija bili su takođe razlozi koji su pomogli bjeguncima da se vrate. U nekim fazama ovog procesa osmanska vlast je smatrala da su bjegunci imali loš tretman u Knjaževini Crnoj Gori. Ovakvo mišljenje proizvelo je nepovjerenje ka Crnoj Gori. Slučajevi bjekstava dešavali su se i prije Rusko-turskog rata i nastavili su se sve dok Kosovo nije napustilo Osmansko carstvo.

Ključne riječi: *bjekstvo, porez, vojna služba, ubistvo, krvna osveta*

Ass. doc. dr Ayşe Özkan: PITANJE MUSLIMANSKE NEPOKRETNE IMOVINE U CRNOJ GORI NAKON BERLINSKOG SPORAZUMA

Nakon Berlinskog sporazuma Crnoj Gori su prepušteni Nikšić, Kolašin, Podgorica, Žabljak i Spuž i u ovim mjestima izbilo je pitanje nepokretne imovine. Iako su prava muslimana na ovim prostorima pridruženim Crnoj Gori bila osigurana članom 30 Berlinskog sporazuma, ovaj član nije priznavan u praktičnoj primjeni. Crna Gora je plijenila imovinu muhadžira i nije davala dovoljan dio prinosa. Takođe, počela je prodavati imovinu imigranata za malu cijenu. Uprkos formiranju mješovitih komisija nijesu nađena rješenja. Crna Gora bi s vremena na vrijeme obustavljala rad komisija, i vremenom, imovinska i dužnička pitanja su se ispreplijetala ostajući neriješena čak i u XX vijeku.

Ključne riječi: *Berlinski sporazum, Crna Gora, iseljenik*

Mr Ivan Tepavčević: SKADARSKI KONZULAT I CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI DO 1912. GODINE

Istorijska građa skadarskog konzulata nam daje potpunije podatke u posljednjim godinama pred Balkanski rat, o zaista intenzivnim odnosima između dvije zemlje. U radu ćemo se baviti što objektivnijim i potpunijim upoznavanjem crnogorsko-osmanskih odnosa na primjeru skadarskog konzulata do početka balkanskih ratova. Njegovo postojanje osim ekonomskih, imalo je i čisto praktični i politički značaj. Kao dvije susjedne države, poslije Berlinskog kongresa, Crna Gora i Osmansko carstvo, pokušavale su da izgrade korektne odnose. Međutim, razni uzroci na granicama, politika obje države, uslovljavali su da ti odnosi nekada budu više a nekada manje zategnuti. Uloga konzulata je bila da crnogorske podanike predstavlja pred osmanskim državnim organima, da ih štiti i pruža im svaku neophodnu pomoć. Osim toga, rješavani su granični sporovi, pitanje plovidbe Bojanom. Važan segment crnogorskog konzulata je širenje uticaja Crne Gore među pravoslavicima u ovoj oblasti, kao i njihovo jače vezivanje za Crnu Goru.

Dakle, ukazaćemo na složene društveno-ekonomske prilike u navedenom periodu i pokušati odgovoriti na neka pitanja preplitanja odnosa između dvije zemlje.

Ključne riječi: *Skadarski konzulat, Crna Gora, Otomansko carstvo, granica, društvo*

Mr Jadranka Selhanović: PREDSTAVE O OSMANSKOM CARSTVU I SULTANU ABDUL-HAMIDU U JAVNOM ŽIVOTU CRNE GORE 1878-1900. GODINE

Rad ima za cilj da pokaže kako je u crnogorskoj javnosti prikazivano Osmansko carstvo i sultan Abdul-Hamid, te kakva je predstava stvarana o karakteru Carstva

i vladarskoj ličnosti njegovog suverena. Za pisanje rada korišćena je cjelokupna crnogorska štampa toga doba, kao i druge publikacije iz navedenog perioda.

Ključne riječi: *Crna Gora, Otomansko carstvo, Abdul Hamid, slika Carstva*

Ass. doc. dr Abidin TEMİZER: DIPLOMATSKI ODNOSI OSMANSKOG CARSTVA I CRNE GORE

Osmansko carstvo i Crna Gora započeli su diplomatske odnose obostranim otvaranjem svojih ambasada 1879 godine. Ova studija ispituje uticaj diplomatskih odnosa između ove dvije države na političkom, društvenom i ekonomskom nivou od 1879. do 1912. godine. Studija detaljno analizira politiku ravnoteže osmanskog sultana Abdulhamida II i ispituje ovu politiku kroz studiju slučaja osmansko-crnogorskih diplomatskih odnosa.

Ključne riječi: *Osmansko carstvo, Crna Gora, diplomatski odnosi*

Prof. dr Salih Yilmaz: ODNOSI IZMEĐU OSMANSKOG CARSTVA, CRNE GORE I RUSIJE ZA VRIJEME VLADAVINE ABDULHAMIDA II

Osmansko carstvo je počelo da zauzima teritorije na Balkanu u XIV vijeku. Balkan koji je bio pod osmanskom vlašću u periodu XIV-XX vijeka svorio je u carstvu multikulturnu atmosferu. U vrijeme kada je država bila moćna, ova multikulturalnost predstavljala je bogatstvo. Međutim, u periodima kada bi država bila slaba ona bi postajala arenom za sukobe među stranim zemljama. Štaviše, takvi sukobi intenzivirani su partiotskim pokretima. Crna Gora je bila među posljednjim oblastima na Balkanu koje je osvojilo Osmansko carstvo. Osmansko carstvo je vjekovima pokušavalo uspostaviti svoju vlast u ovoj oblasti zbog geografskih uslova kao i socijalnih, političkih i ekonomskih razloga. Crna Gora je ostala pod vlašću Osmanskog carstva 382 godine. U XIX vijeku Crna Gora je postala polje sukoba velikih sila. Evropa i Rusija su najčeće izazivale ratove u ovom regionu pri čemu im je kao izgovor služilo rješavanje istočnog pitanja. Crna Gora je bila svjedok svih faza procesa raspada Osmanskog carstva i bila je primjer regiona na Balkanu gdje se mogu vidjeti svi stadijumi uspostavljanja vlasti Osmanskog carstva. Nezavisna Crna Gora uspostavila je dobre odnose s Osmanskim carstvom tokom tridesetogodišnje vladavine Abdulhamida II. Prijateljstvo između Abdulhamida II i knjaza Nikole dostiglo je vrhunac zahvaljujući obostranim dobrim namjerama dvije države. Ova studija analizira odnos između Crne Gore i Osmanskog carstva u vrijeme vladavine Abdulhamida II kao i uticaj Rusije u ovom regionu.

Ključne riječi: *Crna Gora, Rusija, Osmanlije, Abdulhamid II, Nikola II*

Prof. dr Nada Tomović: CRNOGORSKO-OSMANSKI ODNOSI U VRIJEME ANEKSIONE KRIZE 1908/1909.

Turska, Srbija i Crna Gora aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske 1908. godine shvatile su kao početak njenog daljeg prodiranja na Balkan. Srbija i Crna Gora u aneksionoju krizi istupale su zajednički. One su pokušale da sklope savez sa Turskom i postave identične zahtjeve koje treba zatim da zajednički zastupaju na međunarodnoj konferenciji koja je trebalo da se održi povodom aneksije Bosne i Hercegovine. Crna Gora imala je drugačiji stav od Srbije kakav treba da bude projekat ugovora sa Turskom. Crnogorska misija u Carigradu predvođena Jankom Vukotićem predložila je Turskoj da suština toga ugovora treba da bude oslobođenje Bosne i Hercegovine od Austrougarske, njeno vraćanje pod sizerenstvo sultana i podjela ovih pokrajina između Srbije i Crne Gore, koje bi za uzvrat plaćale sultanu određenu finansijsku nadoknadu.

Ključne riječi: *aneksija, savez Crna Gora, kriza*

Mr Milan Šćekić: PRILIKE NA CRNOGORSKO-OSMANSKOJ GRANICI (1908-1912)

Dolazak Mladoturaka na vlast 1908. godine obilježila su dva bitna događaja: proglašenje nezavisnosti Bugarske i aneksija Bosne i Hercegovine. Crna Gora se za vrijeme aneksione krize držala korektno prema susjednoj Carevini, što ne znači da nije imala planove da uveća svoje državne gabarite na štetu Carigrada. Odnosi između dvije države u ovom periodu bili su dobri. Tokom 1910-11. godine oni će se ozbiljno poremetiti. Godine 1911. umalo nije došlo do rata zbog podrške koju je pružala Crna Gora Albancima iz Skadarskog vilajeta u borbi protiv Osmanskog carstva. Zahvaljući intervenciji velikih sila rat je izbjegnut, ali samo na kratko. Ljeta 1912. godine na granici dvije države došlo je do ozbiljnih sukoba, koji se umalo nijesu pretvorili u rat. Mir je ponovo za kratko bio uspostavljen, ali samo do oktobra 1912. godine, kada je Crna Gora, prva od članica balkanskog saveza, zagazila u rat sa Osmanskim carstvom označivši početak sukobima na Balkanu.

Ključne riječi: *granica, prekograničari, emigranti, vojni bjegunci, Crna Gora, Osmansko carstvo*

Doc. dr Rahman Ademi: ODNOS OSMANSKOG CARSTVA I CRNE GORE ZA VRIJEME VLADAVINE ABDULHAMIDA II

Odnos između Osmanskog carstva i Crne Gore, prema ocjeni turskih i regionalnih istraživača, uglavnom su činili ratovi i ustanci. Ipak, ovi događaji naročito

su bili česti tokom XIX i XX vijeka budući da je jedan od razloga ubrzanog kolapsa Osmanskog carstva bio Prvi balkanski rat koji je Crna Gora uspješno započela. Međutim, u osmanskim arhivama postoji takođe i određeni broj historijskih dokaza koji svjedoče o prijateljstvu ove dvije zemlje, kao što su pokloni, dokumenti o diplomatskim odnosima, dodijeljene privilegije i titule, državna odlikovanja.

Danas se ulažu napori na obnavljanju prijateljskih odnosa kakvi su postojali u vrijeme vladavine Abdulhamida II, koje afirmišemo u ovom radu, jer je današnjem svijetu potreban takav pristup.

Ključne riječi: *Crna Gora, Osmansko carstvo, ratovi, pokloni, dokumenta*

Doc. dr Fahri Turk: TURCI U CRNOJ GORI I TURSKI JEZIK

Napuštajući svoju zemlju Turci iz Jugoslavije migrirali su u Tursku, naročito tokom 1960-ih i 1970-ih godina. Slična situacija je bila i s Turcima u Crnoj Gori. Nažalost zbog nemogućnosti da se služe turskim jezikom što je rezultiralo smanjenjem njihove populacije, Turci u Crnoj Gori asimilovani su od strane ostalih muslimana i crnogorskog naroda. Međutim nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore 3. juna 2006. godine turski jezik je postajao sve popularniji. U tom okviru ovaj istraživački rad se fokusira na Turke u Crnoj Gori kao i aktivnosti TICA-e i Turskog kulturnog centra „Yunus Emre“ u pogledu učenja turskog kao stranog jezika i jezika podučavanja. Ne postoji literatura na turskom i stranim jezicima o Turcima i turskom jeziku u Crnoj Gori. U analizi je korišćen metod kvalitativne analize sadržaja na osnovu primarnih izvora.

Ključne riječi: *Turci u Crnoj Gori, turski jezik, obrazovanje, kursevi turskog jezika, TICA, Turski kulturni centar „Yunus Emre“*

Doc. dr Ahmet Ozcan: POKUŠAJ ANALIZE TURSKIH TEKSTOVA O CRNOJ GORI

Ovaj rad predstavlja pokušaj analize turske literature o Crnoj Gori. Vidjećemo da je ograničen broj monografija na turskom posvećenih Crnoj Gori, što ne samo da omogućava našu analizu već i olakšava opis današnjeg statusa ove literature. Radovi o Crnoj Gori na turskom povezaćemo s historijskim procesima i naglasićemo efekte političke situacije na njihov sadržaj. Takođe napominjemo da je ograničena literatura XIX vijeka o Crnoj Gori uglavnom o vojnoj istoriji. Osim toga Crna Gora se pominje i u opštim radovima o Balkanu i vojnim ekspedicijama u regionu.

Ključne riječi: *Crna Gora, crnogorski izvori, vojna istorija*

**Prof. dr Husein Emiroglu: KLJUČNA ZEMLJA U STVARANJU I RAZBI-
JANJU JUGOSLAVIJE: CRNA GORA OD VREMENA OSMANLIJA DO DANAS**

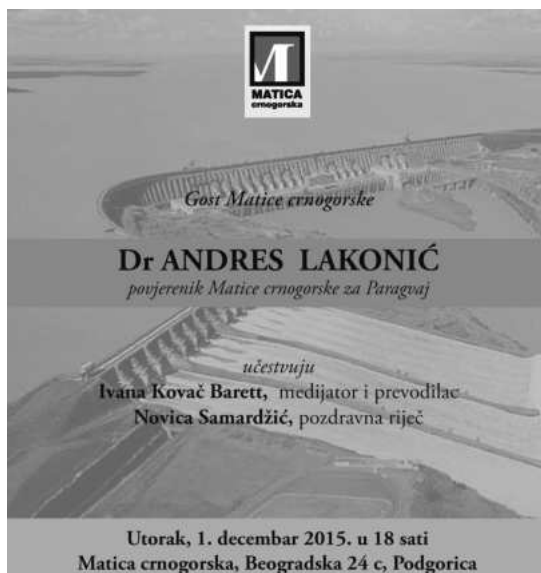
Odnos centralnih i centrifugalnih sila na Balkanskom poluostrvu regenerisao se nekoliko puta na različitim nivoima od XIX do XXI vijeka. Napori da se uspostavi „država Južnih Slovena” (Jugoslavija) u XIX i XX vijeku kao i napori Slobodana Miloševića da izgradi novu Jugoslaviju od 1989. godine nijesu nepovezani, nezavisno od njihovog promjenljivog razmjera i dometa. Crna Gora je svakako bila jedan od najvažnijih učesnika tokom tih napora u cilju uspostavljanja Jugoslavije od XIX do XX vijeka. Ulogu koju je Crna Gora igrala u tom procesu rasvijetlila je Barbara Jelavić, istaknuto ime među istoričarima koji su proučavali balkanske odnose, koja tvrdi da je „Crna Gora akter s ulogom koja nadmašuje njenu veličinu u političkoj istoriji i međunarodnim odnosima na Balkanu”. Crna Gora je igrala značajnu ulogu kako u oblikovanju Jugoslavije u XIX i XX vijeku tako u kolapsu jugoslovenskog ideala krajem XX i početkom XXI vijeka. Takav odnos i strategije Crne Gore treba posmatrati kao odraz borbe za moć između centralnih i centrifugalnih aktera na Balkanskom poluostrvu, a ne kao sredstvo širenja negativnih istorijskih predstava među etničkim grupama danas ili u prošlosti. Cilj ove studije je da se ispituju i analiziraju strategije, akcije i rezultati Crne Gore kao „centrifugalnog” aktera u balkanskoj političkoj istoriji.

Ključne riječi: *Balkan, Crna Gora, Jugoslavija, odnos centralne i centrifugalne moći*

**Dr Ivan Vuković: OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE VANJSKE POLITIKE
TURSKE PREMA CRNOJ GORI**

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na ključne determinante i analizira efekte vanjskopolitičkog djelovanja Turske prema Crnoj Gori u godinama nakon obnove njene nezavisnosti. Autor polazi od pretpostavke da je pomenuti odnos nemoguće razumjeti na pravi način bez sagledavanja šireg političkog konteksta koji oblikuje ukupnu aktivnost Turske na međunarodnom planu. Stoga je fokus prvog dijela rada na procesu artikulacije nove turske vanjske politike od dolaska na vlast Stranke pravde i razvoja (AKP), 2002. godine. Drugi dio rada analizira odnos Turske prema državama Zapadnog Balkana u posmatranom periodu. U posljednjem dijelu, rad se bavi rezultatima djelovanja turske diplomatije u cilju izgradnje političkih i ekonomskih odnosa s državom Crnom Gorom.

Ključne riječi: *spoljna politika, Turska, diplomatija, Zapadni Balkan*



Andres Lakonić – gost Matice crnogorske

Izuzetno mi je zadovoljstvo da večeras pozdravim profesora Andresa Lakonića, našeg gosta iz dalekog Paragvaja, povjerenika Matice crnogorske u toj latinoameričkoj zemlji, i njegovog sina Alehandra. U zemlju predaka došli su da obiđu svoje staro ognjište, pa smo, posredstvom Gordana Stojovića, člana Upravnog Odbora Matice i izvanrednog i opunomoćenog ambasadora Crne Gore za Argentinu, Brazil, Čile i Urugvaj, organizovali večerašnje druženje sa profesorom Lakonićem. Ovo je u suštini i njegova kuća, budući da program i ideje Matice crnogorske zastupa i promoviše u svojoj zemlji. Pozdravljam i našu Ivanu Kovač Baret, članicu Matičinog odbora za sasadnju sa iseljenicima, profesoricu španskoj jezika na Filološkom fakultetu, koja će večeras biti medijator i prevodilac.

Naš uvaženi gost, univerzitetski profesor makroekonomije međunarodnog ugleda, rođen je u poznatoj porodici koja se u XIX vijeku iz Boke doselila u Paragvaj. Andresov ded Krsto, rođen u Baošićima a porijeklom iz Ubala, stigao je u Asunsion 1890. i bio je prvi Crnogorac koji je došao u Paragvaj. Krstovi sinovi, njih četvorica, bili su pravnici i arhitektae, od kojih je jedan bio i predsjednik Vrhovnog suda, a drugi poznati historičar. Lakonići su danas velika familija koja broji preko 80 članova od kojih su neki poznati advokati, diplomate, biznismeni ... Veoma su uspješni i spadaju u imućnije ljude ove zemlje.

Profesor Lakonić je angažovan i na povezivanju potomaka crnogorskih iseljenika u Latinskoj Americi i smatra da je moguće napraviti umreženu zajednicu. Sve je to u duhu strateškog programa Matice koja na ovom kontinentu, uz izuzetno zalaganje Gordana Stojovića, ima svoje povjerenike u Argentini, Boliviji, Urugvaju, Paragvaju, a planiramo da će uskoro imati i u Meksiku.

U Matici promovisemo ideju da se za Latinsku Ameriku u Buenos Ajresu podigne Crnogorski dom, zajedničkim snagama matične države i iseljenika, da bi se nalazila zvanična predstavništva Crne Gore, prostor za okupljanje iseljenika i njihovih potomaka i prijatelja, sala za kulturne programe i svečanosti, biblioteka, muzej iseljeničtva. Matica crnogorska smatra da naši iseljenici zaslužuju posebnu pažnju, i da je od izuzetnog značaja za matičnu državu uključivanje njihovih intelektualnih, moralnih i ekonomskih kapaciteta u njen razvoj i promociju crnogorskog identiteta u svijetu.

U ime tih ideja još jednom pozdravljam našeg gosta i molim Ivanu da preuzme vođenje daljeg toka večeri.

Novica Samardžić

Crnogorski korijeni „duboki“ 130 godina

Paragvajac, porijeklom Crnogorac, dr Andres Lakonić gostovao je u Matici crnogorskoj. Ovaj povjerenik Matice crnogorske za Paragvaj, inače ekonomski stručnjak, šef katedre za makroekonomiju na Universidad Nacional del Este u Ciudad del Este u Paragvaju, i jedan od članova rukovodećeg tima najveće hidroelektrane na svijetu na rijeci Parana, ovdašnjoj publici održao je i predavanje „Energetska matrica – oslobađanje obnovljivog i održivog potencijala za industrijski rast u malim ekonomijama“. No, i prije i nakon predavanja, ovaj stručnjak predstavljen je i kao neko čija porodica iako živi blizu 130 godina u Paragvaju još uvijek njeguje sjećanje na svoje korijene.

U obilazak predačkog ognjišta dr Andres Lakonić došao je sa sinom Alehandrom, a posredovanjem Gordana Stojovića, člana Matice crnogorske i izvanrednog i opunomoćenog ambasadora Crne Gore za Brazil, Čile i Urugvaj, kao i Kataline Milović iz Argentine, predstavnice crnogorske dijaspore u ovoj zemlji, naveo je Novica Samardžić, ispred MC.

Prađed dr Lakonića, Krsto, rođen u Baošićima, inače porijeklom sa Ubala, zaputio se u neizvjesnost, u Latinsku Ameriku, i stigao u Asunsion 1890. godine. Bio je prvi Crnogorac koji je doputovao u taj dio Latinske Amerike. Već Krstovi sinovi, njih četvorica, bili su uspješni članovi nove zajednice, kao pravnici, sudije. I danas, navodi Samardžić, Lakonići su ugledni predstavnici Paragvaja, a familija broji preko 80 članova. Među njima se ističe i Hulija V. Lakonić, direktorka Diplomatske akademije Paragvaja, ambasadorica u Peruu, Boliviji i UNESKO-u, zamjenica ministra spoljnih poslova Paragvaja.

Obraćajući se prisutnima, dr Andres Lakonić je ustao, jer, kaže, ima osjećaj da je to jedini ispravan način da pokaže poštovanje cijenjenoj publici, koja je njemu ukazala izuzetno gostoprimstvo.

– Iako smo Paragvajci, mi se veoma osjećamo i Crnogorcima, toliko da mislim da bi nam na tome pozavidio i kralj Nikola. Želim da vas pozdravim ne samo kao

prijatelje, već kao braću. Moj prađed Krsto, kada je došao u Asunsion, na svom imanju je stavio natpis „Slovenska sloga“. Znao je on da se mnogi neće vratiti, ali da barem na ovom mjestu budu zajedno. On je bio i jedan od osnivača 1897. društva za pomoć slavenskim doseljenicima – rekao je dr Lakonić. S ponosom ističe da je njegov prađed, kao i njegovi sinovi pomagali maticu u svim kriznim vremenima, naročito tokom Prvog svjetskog rata, kao i Srbiju. Dr Lakonić naglašava da ovo nije obična posjeta već ispunjenje zavjeta koje je dao njegov đed Antonije roditeljima, ali i svih onih koji su došli u Pargvaj, i nikada više nijesu uspjeli da vide rodnu grudu, objasnio je dr Lakonić. Po završetku predavanja, dr Lakonić odgovarao je na različita pitanja publike.

Bez energije nema ni ekonomije

Dr Andres Lakonić, stručnjak za makroekonomiju, inače američki diplomac, istakao je tokom predavanja da iako je danas popularno pričati o „zelenoj ekonomiji“, činjenica je da takav vid korišćenja energetske resursa može funkcionisati na nivou domaćinstva, ili nekog mikrosistema. Međutim, ukoliko male zemlje, kao što su Pargvaj, Crna Gora ili Srbija, žele da privuku investitore i žele da pokrenu industrijsku proizvodnju kao osnov društvenog napretka, potrebno je da obezbijede stalne i velike izvore energije. Naravno, kako postoje obnovljivi i neobnovljivi energetske resursi, potrebno je da to budu obnovljivi izvori energije, kao što je energija vode. Bez toga, dodao je on, ne može se računati na inostrane investicije i pokretanje značajnijih projekata, niti pričati o održivoj ekonomiji.

Ž. J.

(preuzeto iz lista *Dan*, 3. decembar 2015)

VOJISLAVLJEVIĆI



PROMOCIJA
ZBORNIKA

govore
Marijan Mašo Miljić
Borislav Jovanović

medijator
Rodoljub Čorić

četvrtak, 10. decembar 2015. u 18 sati
Sala Centra za kulturu „Nenad Rakočević“, Mojkovac

Promocija knjige Vojislavljevići

Vrlo sam počastvovan pozivom mojkovačkog Ogranka Matice crnogorske i njegovog predsjednika Bora Jovanovića, poznatog pisca i književnog kritičara, da predstavim jednu rijetku i vrijednu knjigu, neophodnu kao „hljeb naš nasušni“. Radi se o zborniku radova sa naučnog skupa posvećenog prvoj crnogorskoj vladajućoj dinastiji Vojislavljević, održanog u organizaciji Matice crnogorske na Ivanovim Koritima, ispod Lovčena, 29. septembra 2012, a publikovane ove 2015. godine.

U zborniku *Vojislavljevići* koji večeras predstavljamo objavljeno je 15 radova crnogorskih autora u kojima je sa više aspekata i sa stanovišta više naučnih disciplina osvijetljena prva crnogorska dinastija, vrijeme u kome je vladala, istorijski procesi i događaji u kojima je učestvovala i udarila temelj crnogorskoj državnosti, koja uz manje hijatuse traje evo skoro 1000 godina.

Slavni rimski filozof Ciceron je zapisao: „Istorija je svjedok vremena, svjetlost istine, život uspomena, vjesnik davnina, učiteljica života“.

Crna Gora današnja, ali i ranija, po mnogo čemu je neobična zemlja i Crnogorci kao narod, a naročito po tome što su malo ili nimalo znali o svojoj prvoj dinastiji i državi koju je ona utemeljila i njome vladala skoro vijek i po, u kome se na državnom tronu smijenilo 9 kraljeva i dva kneza. Na njenom samom početku nalazi se svetac – vladar – *Sveti Vladimir Dukljanski*. Ono što je Sv. Sava za

Nemanjiće, a Sv. Petar za Petroviće, to je Sv. Vladimir za Vojislavljeviće. Država kojom je on upravljao zvala se Kraljevstvo Dalmacije i Duklje. Država kojom su vladali Vojislavljevići bila je Dukljanska kraljevina nazivana i Kraljevstvo Slovena ili na latinskom Regnum Sclavorum.

Iz neznanja ili političkih, ideoloških i drugih razloga o Dukljanskoj državi se malo znalo, u školama se nije učilo, svjesno i namjerno. Ali i ono što se znalo i đacima serviralo, bilo je problematično i uglavnom oskudno i neistinito.

I kada je u udžbenicima pisano o Vojislavljevićima i predavano u školama govori se kao o „srpskoj dinastiji“ i „srpskim kraljevima“, o Duklji – Zeti kao „srpskoj kraljevini“, ali ne i Mihailu Vojislavljeviću kao prvovjenčanom kralju, jer je to mjesto bilo rezervisano za Stefana Prvovjenčanog, sina Nemanjina, mada je njegov stariji brat imao kraljevsku krunu „kraljevstva otprva“ – dukljansku. Falsifikovalo se i otimalo, krivotvoreno, izmišljano i domišljano – pa i to da su navodno Nemanjići raški ogranak dukljansko-zetske dinastije, iako je Nemanja razorio dukljanske gradove osim Kotora, čak i Ribnicu, u kojoj je navodno rođen ili kršten, kao dijete raškog emigranta.

Duklja, za koju se od kraja XI vijeka ustaljuje naziv Zeta, Dukljanska kraljevina i dukljanski vladari, zbog Nemanjića sa kojima danas, garašanoski i institucionalno srpski, zvanično i nezvanično počinje i sve se imenuje, u historiografiji su, pa i u svakodnevnom životu, zadugo bili oklevetani, okaljani, demonizovani, kao da se radi o tuđoj zemlji, i tuđoj dinastiji. I to je išlo do hipokrizije i apsurdna, a toga ima i danas po našim školama: đeca su učena da je ponosno biti Rašanin a sramotno Dukljanin, Zećanin, Crnogorac i tako su kalemljeni tuđa, neistorijska svijest i tuđi identitet. Pojedini nastavnici i dan danas neće da predaju po crnogorskim udžbenicima istorije u kojima je konačno ispravljena ta velika ideološka, politička i nadasve velikodržavna i velikonacionalna nepravda i neistina u odnosu na Crnu Goru i njeno istorijsko i kulturno nasljeđe, već rade po svome ćefu i po udžbenicima koji poriču crnogorsku autohtonu i autentičnu prošlost, državni, nacionalni i kulturni identitet. Tako se, u raznim vidovima nastavlja „Zla Raška struja“, obnavlja i nastavlja na uštrb Crne Gore i Crnogoraca.

Zbog toga je knjiga koju večeras promoviramo ovdje, u Mojkovcu, na jednoj od kapija Crne Gore, u žarištu istorije, više nego korisna i dragocjena.

Ona ne sadrži političke referate, niti ideološke pamflete, već naučne radove koji se bave ranofeudalnom prošlošću Crne Gore, dinastijom Vojislavljević i njenom vladavinom Dukljanskom kraljevinom, u svjetlosti naučnih sudova i objektivnog, kritičkog sagledavanja toga perioda crnogorske povjesnice.

Zbog toga je ovaj uvod bio neophodan kao prolegomena za večerašnju promociju knjige.

Vojislavljevići. Neko je rekao da se istorija nikada ne ponavlja već samo istorijske okolnosti. Inače, naša povjesnica je i „istorija dugog trajanja“, ili kako bi rekao Njegoš: „Kob je naša žuči čaša“, ili po onoj narodnoj: „Račvast kolac u zemlju ne ide“.

U uvodnoj napomeni Novice Samardžića, urednika *zbornika Vojislavljevići*, kazano je sve što je bilo neophodno u ime organizatora naučnog skupa i Matice crnogorske kao izdavača.

U prvom tekstu Vojislava D. Nikčevića *Dolazak dinastije Višević / Vojislavljević na Ilirikum (850-900. godina)* govori se o porijeklu i slovenskim korijenima prve crnogorske dinastije. Autor osvjetljava predvojislavljevički period dukljanske prošlosti i objašnjava dolazak Mihaila Viševića, pripadnika kraljevskog sarmatskog klana sa Visle u kraljevstvo Diokleje i obnavljanje Kraljevstva Dalmacije. On je predvodio i masovno preseljenje sa prostora Visle 874. godine, iz regiona današnjeg Krakova, različitih slovenskih etničkih skupina na dukljansku teritoriju. Tekst obiluje novim i neočekivanim podacima, kao npr. da je sin Mihaila Viševića arhont Petar, prvi dukljanski vladar, a Petrov sin Jovan Vladimir, kasnije tragično stradao i proglašen za sveca.

Ali ono što se do sada nije znalo a saznajemo iz navedenog teksta jeste da je nakon Vladimira na tron Kraljevstva Dalmacije (i Duklje) došao jedan od najpoznatijih vojskovođa 11. vijeka, njegov sin (ili mlađi brat?) Vuk(an) „koga spominju italičke hronike, dokumenti arapske Sicilije i nekoliko dokumenata Vatikanskog arhiva i njemačkih imperatora“.

Toga Vukana, za koga se ne zna u crnogorskoj i okolnim historiografijama, nasljeđuje Stefan Vojislav, obnovitelj Kraljevstva Slovena.

Čedomir Bogićević u radu *Pravni poredak Duklje*, uz opšti metodološki pristup ovoj tematici i promišljanje o narodnom duhu i samorodnosti prava kao tekovini slobodnih ljudi, piše o pravnom uređenju dukljanske države, pisanim spomenicima, odnosu između vladara i naroda, izvršnoj vlasti i njenom odnosu prema narodnim ustanovama, sistemu administrativne i sudske vlasti, odbrani, finansijama, kaznenom pravu, prosvjeti i kulturi. Dukljanska država je imala u cjelosti uređen sistem prava zasnovan na koncepciji pravne države.

Danilo Radojević u svome radu navodi neke primjere falsifikata oko dinastije Vojislavljevića. On, između ostalog, navodi više primjera koji pokazuju ideološki usmjeren odnos dijela historičara koji uporno serviraju i ponavljaju lažnu tvrdnju da je „prva crnogorska država Duklja – prva srpska država“, dok jedan broj hrvatskih historičara na osnovu pomena „Crvene Hrvatske“ u *Ljetopisu Popa Dukljanina* crnogorske pretke Dukljane (Dukljanske Slovene) svrstava u „Crvene Hrvate“ a dukljansku teritoriju smatra Hrvatskom. Zatim ukazuju na falsifikovanje

identiteta župana Vukana i Marka, koje je kralj Bodin, iz redova svojih dvorjana, postavio da vladaju Raškom kao namjesnici, kada je osvojio, izvodeći otud navodno Zetsko (dukljansko) porijeklo serpske dinastije Nemanjića. Po njemu su neki srpski historičari bili zaduženi da pišu i rade na organizovanom širenju ideja tajnog političkog programa *Načertanija*, krivotvoreći, kao npr. Ljubomir Kovačević, da su pomenuti Bodinovi dvorjani, Vukan i Marko, sinovi Petrislava brata Bodinova, domišljajući priključak za Nemanjiće. Čak je i hrvatski historičar Ferdo Šišić radio na pokušaju „rodbinskog“ povezivanja Vojislavljevića i Nemanjića. Dalje isti autor skreće pažnju kakav je tretman Crne Gore i Crnogoraca u *Enciklopediji Jugoslavije* (Zagreb 1965), posebno rodonačelnika Vojislavljevića kneza Vojislava, o kome je odrednicu pisao srpski historičar Sima Ćirković, u kojoj je mnogo šta prećutao ili domišljao, pogotovo oko identiteta dukljanskih Slovena i stalnog osporavanja srednjovjekovne crnogorske (dukljanske) državnosti. Isti autor ističe asimilatorski rad Dimitrija Milakovića, Njegoševog sekretara, i njegovu „alhemiju“ na „srpskom bukvaru“ radi učenja mladeži crnogorske crkvenomu i građanskom čitanju“.

Na potiskivanju naziva dinastije Vojislavljević predano je radio i srpski historičar Jovan Kovačević, autor prvog toma *Istorija Crne Gore* (Titograd 1967) u kome se ne pominje dinastija Vojislavljević, tako da je redakcija za drugo izdanje Enciklopedije Jugoslavije angažovala Pavla Mijovića umjesto Sima Ćirkovića da napiše novu odrednicu.

O likovnoj umjetnosti u doba Vojislavljevića publikovan je rad Aleksandra Čilikova, u kome su nabrojane crkve iz toga perioda i skulptorski ukrasi na njima, uz korišćenje i vizantijskih i preromaničkih iskustava i prakse. U radu Zvezdana Folić *Duklja i njena crkvena organizacija u XI vijeku*, data je Duklja i njena crkva u preprezanju između dva hrišćanska centra – Rima i Carigrada. Vizantija je vrebala priliku da povрати izgublenu kontrolu nad dukljanskom zemljom i povрати izgublenu teritoriju. Nakon crkvenog raskola 1054. godine Duklja je ostala u duhovnoj sferi Rima, sa dominantnim katoličkim uticajem. Autor je posebnu pažnju poklonio sporu između Dubrovačke i Dukljanske crkve, u kome je ova prva nastojala da uspostavi svoje pravo jurisdikcije nad Dukljom. Taj rat je trajao dvjesto godina.

U buli od 9. januara 1078. godine papa Grgur VII oslovljava dukljanskog vladara Mihaila „*kraljem Slovena*“.

Kralj Bodin je uporno nastojao da za crkvu svoje nezavisne države izbori zvanično priznanje iz Rima, obnavljanje nekadašnje Dukljanske arhiepiskopije sa sjedištem u Baru, u čemu je uspio 1089. godine. Dukljansko-barska nadbiskupija je bila oslonac Dukljanske kraljevine (Kraljevstva Slovena) i jedna od

najznačajnijih institucija u istoriji Crne Gore. Bodin je uzvisio zemlju i na državnom i na vojnom, i na crkvenom planu.

O književnoj ostavštini Kraljevine Vojislavljevića u zborniku je objavljen rad Radoslava Rotkovića *Književna ostavština Kraljevine Vojislavljevića*. On piše: „Dukljansko-zetsku književnost čini ono što je ona naslijedila od drugih i ono što je ostavila drugima. Između latinskog nasljeđa i originalnoga stvaralaštva postoje mnoge praznine“. Za divljenje je žanrovsko i sadržajno bogatstvo književnog stvaranja u vrijeme Vojislavljevića, pogotovo na Dukljansko-zetskom primorju.

Ivan Jovović u radu *Vojislavljevići i Dukljansko-barska nadbiskupija* (koja je osnovana 1089. godine), piše o crkvenom životu u Dukljanskoj kraljevini, misiji Dukljansko-barske nadbiskupije i periodima kroz koje je u svome postojanju prolazila. Najznačajniji pisani spomenik vojislavljevićevskog perioda je *Ljetopis Popa Dukljanina*.

U vrijeme dukljanskih vladara crkvena vlast barskog nadbiskupa se protezala na veliki broj episkopija podložnica – i na teritoriji današnje Crne Gore i u okruženju.

Saša Samardžić je u Zborniku objavio rad *Simboli i likovi Vojislavljevića*. Svi likovi su nastali po zamisli umjetnika, kao crteži, ikone ili freske u crkvama. Crtež Bodinov je iz 1892. a Vojislavljev iz 1903, kao i vladara Mihaila, Vladimira i Vojislava iz iste godine. Tu su i *insignije* kao znaci kraljevske moći i dostojanstva, zatim grb i zastava. Grb dinastije Vojislavljevića je heraldički opisan. Obradeni su pečat arhonta Petra, pečat kralja Đorđa, rekonstrukcije grba – simbola dinastije Vojislavljevića, fragmenat iz Prečiste Krajinske kod Bara.

U radu *Dva sigilografska izvora za istoriju Duklje u XXI vijeku* Aleksandar Radoman piše o pečatu Nikite – „carskog spatarsokandidata i arhonta ostrva Diokleje“ koji se nalazi u hrvatskom muzeju Fog, a prvi put je objavljen 2005. godine, a datiran je u X/XI vijek. Pečat dukljanskog kralja Bodina pronađen je u Arheološkom muzeju u Istanbulu, a opisao ga je i naučnoj javnosti predstavio francuski medievalista Žan Klod Šene 2008. godine. Na aversu i reversu je kružni natpis, djelimično oštećen, na grčkom jeziku: „*Konstantin, protosevast eksusijast Duklje i Srbije*“, što očigledno upućuje na dukljanskog vladara. U prilogu su dati faksimili, ilustracije pečata dukljanskog kralja Bodina.

Vasilj Jovović je istraživao šta se sve pisalo o Vojislavljevićima u crnogorskoj periodici – novinama, časopisima, revijama i drugim publikacijama. On je u svojoj maloj bibliografiji zabilježio 49 bibliografskih jedinica od 1939. godine, od članka u „Zeti“ Frana Milobara „Zašto se prvi crnogorski (dukljanski) kralj Mihailo dao krunisati od rimskog pape oko 1080. godine. Pored „Zete“ članci su objavljivani u „Glasu Crnogorca“, „Zetskom glasniku“, „Slobodnoj misli“, „Zapisima“, „Istorijskim zapisima“, „Matici“, „Glasniku“ CANU, u „Lingua Montenegrina“ itd.

To ne znači da je autor iscrpio sve objavljene tekstove u periodičnim publikacijama.

Petar Lekić u tekstu *Kontekstualizacija Istorije Duklje XI vijeka* nastoji da događaje vezane za Vojislavljeviće smjesti u određeni vremenski i prostorni kontekst. Vrlo je zanimljiv rad Steva Vučinića *Ratna kampanja Vizantije protiv Duklje 1040. godine – Zetska operacija*.

Autor polazi od 48. glave *Ljetopisa Popa Dukljanina* (Sclavorum Regnum) u kome se opisuju uzroci pokretanja ratnog pohoda Vizantije protiv Duklje 1040. godine. Tome pohodu prethodili su ustanci Dukljanskih Slovena protiv Vizantije i njene vlasti u Duklji, koje je predvodio knez Vojislav, što je bio uvod u konačnu pobjedu i oslobođenje iz okrilja moćnog Istočnog rimskog carstva odnosno Vizantije. Autor podastire političke, vojne i druge okolnosti i upućuje na istorijske izvore iz kojih je crpio podatke, podvrgavajući ih analizi i tumačenju.

Posebno su date pripremne radnje uoči bitke i sam njen tok. Bitka je vođena na dodiru Čemovskog polja i Zetske ravnice, u neposrednoj blizine Srštanske gore, oko toponimâ Pokolj, Štitovi i Srska, đe su Dukljanski Sloveni izvojevali zadivljujuću pobjedu nad vizantijskom vojskom.

Slobodan Čukić se bavi istom temom i istom bitkom u radu pod naslovom *Đe se odigrala bitka iz 1040. godine*, što znači da se rad prevashodno bavi „pitanjem lokacije Vojislavljeve bitke s vizantijskom vojskom 1040. godine“, u kome on promišlja događaje koji su prethodili a bili su uvod u odlučujuću pobjedu dvije godine kasnije nad vizantijskom vojskom na Tuđemilu 1042. godine. Rad je vrlo inspirativan te otvara i neka druga pitanja vezana za odnos Vizantije i Duklje i identiteta Dukljanskih Slovena.

U Zborniku nijesu zaobiđene ni jezičke teme. Adnan Čirgić objavljuje rad *Vojislav P. Nikčević kao proučavalac crnogorskoga književno-jezičkoga nasljeđa epohe Vojislavljevića*. To nasljeđe je i jezičko i književno. Vojislav P. Nikčević je spustio svoje naučnoistraživačke sonde u najdublje slojeve crnogorskog jezičkog bića i najstarije srednjovjekovne spise. On je istražio i osvijetlio početke crnogorske pismenosti, sa toga aspekta, cjelokupnu vladavinu Vojislavljevića i cjelokupno jezičko i kulturno nasljeđe, s posebnim akcentom na dukljansko-zetskoj redakciji staroslovenskog jezika i stvaranju posebnog jezičkog identiteta, pri čemu je koristio osoben pristup. Nikčević ukazuje na brojne uticaje i prožimanja, ali i na ono što je autentično i autohtono, piše o glagoljskoj i ćirilskoj pismenosti pod uticajem Ohrida, te ističe da je u doba Vojislavljevića dominirala latinica kao pismo. O visokom stepenu pismenosti u tome dobu govore brojni sačuvani spisi i drugi spomenici. Ali, nažalost (po V. P. Nikčeviću) nije sačuvan „ni jedan pisani spomenik na narodnom jeziku iz doba Vojislavljevića“.

Ali za jezik i književnost iz vremena Vojislavljevića je stara slovenska osnova na kojoj se temelji i istorija crnogorskog jezika, kao što se, na društvenom i istorijskom planu, tamo mogu tražiti ontološki oslonci našeg ukupnog identiteta – državnog nacionalnog, kulturnog i jezičkog.

Na kraju je i *moj* opširniji rad *Dinastija Vojislavljevića u crnogorskoj, hrvatskoj i srpskoj historiografiji*, a odnosi se samo na monografske publikacije: knjige, zbornike i druge forme, bez periodike.

Pored uvoda, kao neke vrste prolegolemene ili proslova, u kome su date opšte opaske o Vojislavljevićima i njihovoj zastupljenosti u historiografiji, ja u svome radu pišem o dosadašnjim pristupima Vojislavljevićima i njihovom dobu, o njihovom tretmanu u romantičarskim istorijama Crne Gore do kraja 19. vijeka i navodim njihove glavne predstavnike. Posebno sam, i vrlo opširno, obradio Vojislavljeviće u historiografijama 20. vijeka – crnogorskoj, srpskoj i hrvatskoj, sa najvažnijim autorima i njihovim djelima koja se odnose na Vojislavljeviće i doba njihove vladavine, iz više aspekata i ugla više nauka i pomoćnih naučnih disciplina. Obradeno je preko 100 autora i njihovih djela. Posebnu pažnju posvetio sam Vojislavljevićima i njihovom mjestu i tretmanu u enciklopedistici – u enciklopedijama i leksikonima i drugim sličnom publikacijama. Naveo sam i važnije *izvore* i publikovane *korpuse građe* o Duklji – Zeti i Vojislavljevićima i, na kraju, sam predstavio publikacije koje se bave istorijom umjetnosti, arheologijom, sfragistikom itd.

Nadam se da sam koliko-toliko uspio da vam predstavim ovaj zbornik o Vojislavljevićima, prvoj crnogorskoj dinastiji i Dukljanskoj kraljevini – prvoj crnogorskoj državi.

Veliki engleski pjesnik Bajron je zapisao: „Hiljadu godina je potrebno da se stvori država, a za jedan sat može ležati u prašini“.

Marijan Mašo Miljić

O zaboravu i zaboravljenim

Duboki su temelji ovog obnovljenog kraljevstva. Ono seže do nekadašnjih dukljanskih vladara Vojislava, Mihaila i Bodina, citat je iz besjede kralja Nikole na proglašenju Crne Gore za kraljevinu 1910.godine. Ja bih dodao: Duboki su korijeni obnovljene crnogorska države iz 2006. godine.

Ono što upravo može biti izvedenica svih izvedenica i opomena svih opomena kada je riječ o fenomenu *zaborava i zaboravljenih* u našoj, kako obično kažemo – *slavnoj prošlosti*, jeste večerašnja priča o Vojislavljevićima, prvoj crnogorskoj dinastiji. Zašto? Zato što je ova dinastija vladala Dukljom, prvom našom državom skoro dva vijeka, a svo znanje o tom periodu i o desetak vladara svodilo se koliko do juče na samo jednu ili dvije uzgredne rečenice u našim udžbenicima istorije. Da ne govorim o njihovom tretmanu u onom što je bila akademska, oficijelna, istoriografska recepcija. Oni su jednostavno eliminisani iz crnogorskog istorijskog vremena. Slično je bilo i sa naredne dvije dinastije Balšića i Crnojevića iako su sve ove tri dinastije upravljale tadašnjom Crnom Gorom (to jest Dukljom i Zetom) skoro pola milenijuma. Umjesto ovih u centru pažnje bile su izvancrnogorske dinastije, to jest one koje su radile na zauzimanju dukljansko zetskih teritorija. A koliko je, bilo zaboravljenog, zaboravljenih i zabranjenih fakata u vezi sa prelomnim i izvornim tokovima crnogorske istorije u 10 vjekova njenog trajanja. Mnogo, premnogo: izvanjci u saradnji sa “domaćim” istoričarima krećili su gustim slojem izvornost naše povijesti sravnjujući cio reljef nacionalne istorije.

Ipak, zahvaljujući prije svega velikom pojedinačnom pregnuću, naša prošlost izranja na viđelo sa svim svojim obrisima. Crnogorska historiografija dobila je, zapravo, u posljednjih četvrt vijeka cijelu biblioteku, cijelu *Montenegrinu* naučnih djela, studija, publikacija, monografija, dokumentarnih filmova, spomeničkih obilježja, što je sve bilo u funkciji objelodanjivanja sopstvene istorije. Svojim izdanjima tome je posebno doprinijela Matica crnogorska. I to je nešto što je pravi kapital ove zemlje. Najveća tragedija ostaje, međutim, to što smo dugo vremena,

izgubljenost, zaborav svoje istorije, njeno asimilovanje, shvatili kao nešto što je moralo biti. Poznato je da je onaj ko zaboravlja, ili dozvoli da mu se oduzima njegova istorija, njegovo nacionalno imanje i zavodi u tuđe katastrofe prošlosti, osuđen na nestajanje.

U tom smislu, a povodom večerašnje promocije *Zbornika o Vojislavljevićima, i u prilog sve većeg antizaborava, i plodonosnog procesa odzaboravljanja*, podsjetiću na jedan više nego simboličan, odnosno, aktuelan kulturno-istorijski trenutak. Naime, na Cetinju je prije nekoliko dana počelo snimanje televizijske serije o Božićnjem ustranku 1919. godine što se zbio četrdeset dana od odluka tzv. Velike narodne skupštine održane krajem novembra 1918. godine u Podgorici, na kojoj je po kratkom postupku nestala Crna Gora, to jest anektirana od strane Kraljevine Srbije. Zašto baš skrećem pažnju na ovaj trenutak? Zato što je to najsvježiji, reprezentativan, primjer kako je koliko do juče jedan tako važan istorijski datum – kao što je bila oružana pobuna crnogorskih rodoljuba protiv odluka Podgoričke skupštine i nestanka Crne Gore – bio potpuno zaboravljen, odnosno, nepoželjan bilo kakvog pominjanja, a kamoli redovnog proučavanja u nacionalnoj istoriji, i posebno u udžbeničkoj literaturi. Ipak je došlo vrijeme da se o Božićnom ustanku, kao činu pobune protiv srspske okupacije Crne Gore i njenog ubistva, progovori na najbolje mogući način – televizijskom serijom koja će najširem auditorijumu predstaviti što je bila suština Božićnog ustanka, i ko su bili njegovi akteri. Nešto što je bilo ne tako davno nezamislivo postaje stvarno, i tako se na najbolji način obznanjuje otkrivanje sakrivenih tokova crnogorske istorije, čije je prećutkivanje ili krivotvorenje, sistematski trajalo više od 150 godine. A Božićnji ustanak je po mnogo čemu, prije svega po idejnosti, sličan Trinaestojulskom ustanku, to jest onom što odražava kontinuitet slobodarskog bića crnogorskog naroda. I taj Ustanak je jedinstven po tome što je na svoj način, zahvaljujući svetoj komitskoj časti, i pored paklene okupatorske odmazde prema njima i njihovim porodicama, koju, vjerovatno, nije zapamtio ni jedan gelirski pokret, i pored krvavog ugušenja postao moralni pobjednik. A ovaj crnogorski komitski pokret, taj posljednji vapaj naših đedova i prađedova za spas Crne Gore, trajao je od 1919. do 1929. Takođe smo malo znali i o crnogorskom komitskom pokretu protiv dvogodišnje okupacije od Austrougarske. Prije svega, nijesmo mogli znati ko su bili ti odvažni ljudi, biografski, po imenu i prezimenu, i po teritorijalnom, to jest plemenskom porijeklu, i kakva im je bila sudbina.

I da stvar bude još simboličnija kada je riječ o TV seriji o Božićnjom ustanku, u kontekstu osvajanja sopstvene, zatomljene, istorije, autor cijelog ovog projekta je jedan mladi čovjek, reditelj koji je svoje profesionalno znanje stekao na Fakultetu dramskih umjetnosti na Cetinju. Skoro istovremeno, upravo na dan kada je

proglašena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, jedan takođe mladi istoričar, održao je na Fakultetu za crnogorska jezik i književnost na Cetinju predavanje svojim, tako reći kolegama – studentima o prijeko državolomnosti Podgoričke skupštine. Podsjećam i na još jednu činjenicu. Na prije dvije godine otvorenom Fakultetu za crnogorska jezik i književnost na Cetinju imamo i rukovodeći i predavački kadar kojeg čine uglavnom mladi ljudi, to jest oni koji su rođeni osmaesetih godina prošlog vijeka. I još je dosta takvih primjera đe mladi ljudi postaju tumači sopstvene istorije, sopstvene kulturne baštine, i postaju budućnost crnogorske nauke i kulture. Taj kadrovski podmladak je najbolja brana od nekih novih zaborava i zaboravljenosti, od nekih novih genocida. Možemo naime da se pouzdamo da će nove generacije biti najbolji i najpoželjniji akteri u prihvaćanju izvorne, nefalsifikovane i amputirane nacionalne istorije i s tim nacionalnog identiteta. I u crnogorskim udžbenicima je sve više crnogorskog istoriopisa, mada ne i cjelovito, i što je i dalje veoma izraženo sa predavačima koji se još drže tradicionalne, velikodržavne, anticnogorske istorije. Napominjemo i sada i uvijek: da nije riječ o izmišljanju crnogorska istorije, o nekavoj novoj ideologiji i reviziji crnogorska prošlosti, kako to negatorski govore nacionalistički naučni i drugi krugovi, već o prirodnom pravu jednog naroda da on bude krajnji arbitar u određivanju svoje sudbine.

Oduvijek sam se čudio, i onda kada mi je u glavi bila zbrka, i onda kada mi je sve postalo jasno, kako se moglo desiti jednom narodu koji je uživao visoki ugled u Evropi 19. vijeka, kao jedini oslobodičlački subjekt u Otomanskom carstvu na Balkanu, da mu se otme *država, ime, jezik, crkva, istorija, kultura*, da Crna Gora kao milenijumska epopeja nestane kao da je nikad nije bilo. Odgovor je dosta komplikovan, ali je izvjesno da nam se sticajem okolnosti desio, nametnut ili ne, sindrom *zaborava i zaboravljenosti*. Izgleda, zapravo, da su u kulturama koje insistiraju na pamćenju, a kod nas je to, nažalost, imalo prije svega formu usmenog, dakle, nepouzdanog predanja, desi da paralelno s tim u dubinama teče proces dugotrajnog zaboravljanja i svjesnog potiskivanja činjenica, događaja, znanja o sebi. Tako je kod nas počeo da funkcioniše sticajem istorijskih tokova proces kolektivnog, ili prinudnog, zaboravljanja, čemu je doprinosilo i ono što je u različitim sistemima i državnim ustrojstvima, bilo zabranjivano, pogotovo, kada se radilo o otvaranju teme nacionalnog identiteta. Sve je uglavnom potčinjavano unitarno-političkom ili ideološkom pragmatizmu. I tako je to naše zaboravljanje trajalo najmanje vijek i po. I tako smo stvarali tradiciju samootpisivanja.

Nije lako odrediti đe su počeci, korijeni našeg Velikog Zaborava na naš Veliki milenijumski rat, ali je izvjesno da se temelji nalaze u *Načretaniju* Ilije Garašani-na, ministra unutrašnjih poslova Srbije. Dakle, u dobro poznatom dokumentu iz

1844. koji je postao državni program za stvaranje Velike Srbije kada se već naslućivalo nestajanje Osmanskog carstva sa Balkanu. Ovaj program je spiritus movens svega onoga što se zbivalo sa Crnom Gorom, a i ne samo sa Crnom Gorom od Njegoševog vremena do danas. Riječ je o jednom i danas aktuelnom propagandnom dokumentu, i iznad svega operativnom u smislu aktivnosti koje je trebalo preduzeti da bi se, kako u *Načertaniju* stoji znalo blagovremeno što će biti „sa narodima raznih provincija Srbiju okružavajućih“. Za srpske provincije, pored ostalih krajeva najvećeg dijela južnoslovenske teritorije, smatrana je i Crna Gora. „Za ovu cjel, treba pre svega oštroomne od prdonjatija ne zauzete I praviteljstvu vjerne ljude... Ovim agentima nužno je dati nastavljenija kojim će načinom ove zemlje obići I proputovati. Između proćeg treba im naznačiti koja mjesta I koja lica treba naročito da upoznadu I da izvide. Pored materijalnih instrukcija treba im dati I jednu opštu, glavnu instrukciju u kojoj će biti sljedeće tačke opredeljene, koje će ti ispitatelji ispuniti morati“. U tim tačkama koje su date kao upustva o djelovanju srpskih agenata posebno je do detalja precizirano kako napraviti preokret u prosvjeti, odnosno, u obrazovanju i vaspitanju mladih generacija, i što zapravo treba posebno da sadrže udžbenici, počev od bukvara, preko jezika i istorije. A Crna Gora zbog istorijskih okolnosti nije imala ni svog bukvara, a kamoli drugih knjiga koje bi istinski govorile o samosvojnosti njenog razvoja. I tako smo, naravno, uz sve strateške slabosti državne politike u drugoj polovini 19. i početku 20. vijeka stigli do sloma od kojeg ćemo se oporaviti sto godina kasnije.

Zato, da nam se ne bi ponavljala kobna istorija zbog lakomislenog napuštanja sopstvenog imanja, potrebno je da sve više i sve odlučnije, pogotovo na nivou države i naučnih institucija, urgentnije utemeljujemo nacionalni identite, da zapravo umjesto kulta zaborava i zaboravljenih gajimo kult sopstvene nauke, kult sjećanja i odzaboravljanja i kult naglašene državne i institucionalne brige o stanju u sopstvenoj kulturnoj i istorijskoj baštini. Ne, naravno, da bi živjeli od prošlosti, već, upravo, sigurnije budućnosti. Prijetnje našem opstanku su sve veće! Imperativ je da i u globalnom svijetu moramo ostati globalni, ali na svoj način.

Borislav Jovanović



govore
Dragan Radulović
Živko M. Andrijašević
Ivan Jovović

četvrtak, 17. decembar 2015. u 19 sati
Sala Akademije znanja, Budva

Promocija Zbornika Crna Gora u Prvom svjetskom ratu

Pogledi o Prvom svjetskom ratu i nakon jednog stoljeća, još uvijek ne samo u stručnoj, veći i u laičkoj javnosti izazivaju kontroverze, ne samo kada su u pitanju njegovi uzroci, nego i njegove posljedice. Šta više, obilježavanje stogodišnjice dodatno generiše kontroverze u javnom diskursu, jer kompleksnost tematike i usvojena saznanja ne dozvoljavaju jednoznačne odgovore. Na ovim prostorima, uprkos postajanju adekvatne vremenske distance, ne dopušta se preispitivanje etabliranih stajališta nacionalnih historiografija. Zbog toga vrijednosno određenje atentata u Sarajevu juna 1914. godine jeste, i danas, neutralgična tačka sporenja u tumačenju Prvog svjetskog rata.

U tom velikom svjetskom vrtlogu našla se i Kraljevina Crna Gora, koja je i pored svih zvaničnih proklamacija, nevoljno ušla u taj sukob bez iskrenih saveznika, da bi na kraju postala kolateralna žrtva na Versajskoj mirovnoj konferenciji. Međutim, bilo bi neobjektivno sagledavati uzroke nestanka međunarodnog subjektiviteta Crne Gore samo u diplomatskim spletkama i interesnim konstelacijama sila pobjednica, nego ih treba tražiti u osnovama tadašnje crnogorske državne politike, koja se temeljila na megalomanskim dinastičkim pretenzijama, višedecenijskoj ideologiji piemontskog srpstva i dvovjekovnog ruskog paternalizma, što je kumulativno uslovlilo limit u vođenju unutrašnje i spoljne politike crnogorske kraljevine, i prije, a pogotovo za vrijeme Prvog svjetskog rata. Epilog je poznat: slom države, detronizacija dinastije i ukidanje autokefalnosti Pravoslavne crkve u Crnoj Gori.

Ovdje su spomenuta neka opšta mjesta o položaju Crne Gore u Prvom svjetskom ratu. Međutim, do danas mi nijesmo izgradili crnogorski pogled na ovaj događaj, koji je determinisao našu savremenu istoriju, a čije reperkusije se doživljavaju aktuelnim. Matica crnogorska je prepoznala Prvi svjetski rat kao važno razdoblje crnogorske povijesti, iz razloga što je politika integralnog jugoslovenstva, kao državna ideologija bivših tvorevina, onemogućavala da se razmotri jedan broj otvorenih pitanja koja se odnose na poziciju Crne Gore, kao ukupnost misli i težnji crnogorskog naroda nakon završetka rata. Konkretno, dovoljno je pogledati školske programe i udžbenike koji su bili u upotrebi na teritoriji Crne Gore u prošlom vijeku, ali i druge manifestacione oblike koji su vremenom postali dijelom naše tradicije, pa vidjeti kako se u njima tretirala, na primjer, Mornarska pobuna u Boki 1918. godine i Božićni ustanak 1919. godine. Predloženo uspoređivanje će pružiti egzaktno odgovore, ali i istovremeno ponuditi objašnjenja zašto se, i nakon obnavljanja nezavisnosti svako dostojno obilježavanje borbe za *pravo, čast i slobodu* Crne Gore kod dijela ovdašnje javnosti doživljava kao nacionalni ekskluzivizam. Da je generacijama pravilno interpretirana prošlost, ne bi bilo dvojbe da li su većinu crnogorskih gradova, uključujući i Budvu, oslobodili crnogorski komiti, prije nego li su stigle Jadranske trupe srpske vojske i druge savezničke snage. Svakako da bi bile izlišne aktuelne polemike oko table na bedemima starog grada, mada to nije jedino obilježje na ovom području nastalo između dva rata, koje u natpisu ima deficit istorijske validnosti.

Činjenica je da su u prethodnom periodu nastale kvalitetne studije o ulozi Crne Gore u Prvom svjetskom ratu, ali i ovaj Zbornik svjedoči da još postoje neobrađene teme i da je Crna Gora predmet naučne pažnje inostranih istraživača. Uostalom, u Zborniku je dat akcenat na dokumentovanju socijalne istorije crnogorskog društva, čime se savremenom čitaocu predočava svakodnevnica ondašnje Crne Gore i njenog stanovništva. Kao što je navedeno, Matica crnogorska ima programski zadatak da povodom stogodišnjice rata, dakle, i u narednim godinama, namjenski publikuje neobjavljenu ili nedostupnu građu, da bi što manje imali skrivenih strana nacionalne istorije u budućem periodu. U tom smislu bih apostrofirao aktuelnost riječi jednog filozofa, iskazanih tačno prije sto godina, da su ratovi veliki putokazi i učitelji naroda.

Kako večeras govorimo u Budvi o ovoj tematici, želio bih cijenjeni auditorijum podsjetiti da je značajan dio crnogorskog primorja u tom periodu bio u sastavu Habsburške monarhije, u zasebnoj političko-administrativnoj jedinici Kraljevini Dalmaciji, te da je prostor od Sutorine do Spiča imao karakter graničnog područja, sa svim implikacijama na crnogorsko-austroougarske odnose. Nesporne su i neskrivene bile težnje slovenskog stanovništva obje vjeroispovijesti da se ujedini sa svojom

maticom Crnom Gorom, i pristupi širim južnoslovenskim procesima i savezima, sa čime su dobro bile upoznate austrijske vlasti. Uostalom, to potvrđuje i granica prema Crnoj Gori, koja je označena kao najtvrđa u Habsburškoj monarhiji.

Takođe je činjenica, da je nešto više od jednog stoljeća navedeno područje bilo u sastavu Austro-Ugarske, a najveći dio tog razdoblja odnosi se na vladavinu cara Franja Josipa, zbog čega su tekovine stvorene tokom austrijske vlasti vremenom postale dio kolektivnog identiteta lokalnog stanovništva, kao što danas one predstavljaju dio crnogorske kulturne baštine. Iako je Kotarsko poglavarstvo sa sjedištem u Kotoru bilo u Habsburškoj monarhiji marginalizovano područje, o čemu najbolje svjedoče demografski i ekonomski parametri, nameće se pitanje stepena identifikacije autohtonog slovenskog stanovništva prema Monarhiji. Pojedini akti ukazuju na potrebu da još jednom analiziramo percepciju Bokelja katolika i pravoslavaca prema carskom dvoru u Beču. U svakom slučaju slojevitost društvenih odnosa nameće kao imperativ dalja arhivska istraživanja, jer se domicilno stanovništvo sa ovog prostora, na početku XX vijeka, nalazilo u rascjepu između državne i nacionalne pripadnosti, što pokazuje raznolik mozaik političkih zbivanja na zalasku austrijske vladavine. Nažalost, oskudna su pisana svjedočanstva, a veoma je malo je objavljeno privatnih prepiski ili memoarske građe, uprkos značajnom broju pisanih ljudi s ovog područja koji su se nalazili u državnoj i crkvenoj administraciji. Zanimljivo bi bilo upoznati stav „običnog“ čovjeka iz naroda povodom događaja koji su prethodili ili se neposredno odigrali tokom Velikog rata, ali za to su neophodna sistemska i multidisciplinarna istraživanja, lišena tendencioznosti. S tim u vezi, ne treba izgubiti iz vida da je slovensko stanovništvo obije vjeroispovijesti u Boki, kao i ono sa budvansko-paštrovskog područja u dugom razdoblju u crkvenopolitičkom smislu ideologizirano pogledima koji nijesu poticali sa Cetinja, već iz drugih sredina, odnosno centara. Ovo danas zloupotrebljavaju oni koji pokušavaju negirati jedinstvenost crnogorskog istorijskog prostora, aktivirajući neke regionalne specifičnosti, koje su inače imanentne svim narodima i državama.

U svakom slučaju, Crna Gora je subjekt koji je u mogućnosti da samostalno posmatra i tumači svoju prošlost, pa samim tim i stvara vlastitu budućnost. Obilježavanje ovakvih datuma i događaja stvara osjećaj zajedništva u jednoj državi, odnosno zajednici, tj. omogućava komunikaciju predaka i potomaka. Zato je važno da predstojeću stogodišnjicu pogibije kod Medove obilježimo dostojanstveno i shodno crnogorskom moralnom kodu, zbog čega je Matica crnogorska predložila da u ceremonijalu sudjeluju vojni brodovi Mornarice Crne Gore. Njegovanje kolektivne memorije je zaloga crnogorske državnosti.

Ivan Jovović





Naučni skup
STO GODINA OD MOJKOVAČKE BITKE



Posadne riječi
Dejan Medojević, *predsjednik Opštine Mojkovac*
Prof. dr Sanja Vlahović, *ministar nauke*
Borislav Jovanović, *predsjednik Ogranaka Matice crnogorske Mojkovac*

Otvoravanje skupa
Prof. dr Saša Knežević, *predsjedavajući Naučnog skupa*

Rednišjed izlaganja
Akademik Dorde Borozan • *Završne operacije crnogorske vojske u Prvom svjetskom ratu – Mojkovačka bitka*
Prof. dr Saša Knežević • *Međunarodna i strategijska ograničenja crnogorske borbe 1915–16 godine*
Doc. dr Nenad Petrošević • *Završna ofanziva Austrougarske vojske na Crnu Goru i Mojkovačka bitka (oktobar 1915 – januar 1916)*
Mr Milan Ščekić • *Crnogorska vojska 1914-1916.*
Dr Radenko Ščekić • *Geostrategijski značaj Mojkovačke operacije u fobusu ostalih frontova Velikog rata*
Dr Željko Karaula • *Povijedna crnogorska bitka – od Memoara generala Stjepana Sarkotića do „dokaza“ ministra Petra Plamenca*
Prof. dr Mladen Vukčević • *Mojkovačka bitka – vojnički bljesak u procesu nestajanja jedne države*
Prof. dr Živko Andrijašević • *Tretman Mojkovačke bitke u istoriografiji do 1941. godine*
Doc. dr Ivan Vuković • *Mojkovačka bitka: (ne)naučene lekcije*
Mr Milun Lutovac • *Bitka i poetika: Intertekstualnost romana mojkovačkog književnog kruga*
Prof. dr Draško Došnjak • *Funkcija antroponima u romanu „Mojkovačka bitka“ Camilla Sijarica*

Naučni skup
STO GODINA OD MOJKOVAČKE BITKE

ponedjeljak, 21. decembar 2015. u 12 sati
 Osnovna škola „Aleksa Dilas – Bećo“, Mojkovac

Riječ Dejana Medojevića, predsjednika Opštine Mojkovac

Mojkovac je zapamtio mnoge vojske od najstarijih vremena pa do najnovijih ratova, ali u istoriji crnogorskog ratovanja Mojkovačkoj bici po mnogo čemu pripada posebno mjesto. Crnogorska narodna vojska koja je bila grupisana u četiri odreda (Sandžački, Hercegovački, Lovčenski i Starosrbijanski) držala je punih 18 mjeseci front dugačak oko 500 km. Crnogorska sandžačka vojska je u najhladnijem periodu godine, a na najveći hrišćanski praznik Badnje večer i Božić, branila Mojkovačka vrata.

Austrougarskoj vrhovnoj komandi Crnogorci su na rijeci Tari jasno dali do znanja da se preko grada Mojkovca ne može slomiti država Crna Gora. Bitku na Mojkovcu su Crnogorci vodili kao *bitku časti*, jer su ih istorija i surovi život naučili da poraz priznaju samo na bojnopolju.

Oreol slave i ponosa mojkovačkih junaka zaslužen je i traje u narednom pamćenju i crnogorski narod i danas nakon 100 godina odaje im veliko poštovanje, jer su ginući na Mojkovcu proslavili ovaj grad i ovu državu. Posebno priznanje dali su im i njihovi neprijatelji na bojnopolju čiji komadanti su zapisali da „hrabrost crnogorskog vojnika nema premca u istoriji ratova“.

Mojkovačka bitka sa punim pravom je bila u prethodnih 100 godina inspiracija brojnim autorima, pa se tako našla kao tema ovog okruglog stola i to na njen 100. rođendan, kao još jedan prilog i sjećanje na slavu mojkovačkih junaka.

Koristim ovu priliku da se u ime opštine Mojkovac zahvalim svima koji su omogućili i podržali organizaciju ovog naučnog skupa. Posebnu zahvalnost dugujemo Matici Crnogorskoj na organizaciji i Ministarstvu nauke na pokroviteljstvu. Učesnicima Okruglog stola želim da se prijatno osjećaju u gradu Mojkovcu, gdje će poslije sto godina prezentirati svoja viđenja ovog istorijskog događaja, a siguran sam da ćemo mi ostali kroz pažljivu percepciju pripremljenih prezentacija sakupiti dovoljno podataka da još kvalitetnije uđemo u bolju pripremu proslave ovog jubileja koji nas očekuje početkom naredne godine.

Na kraju koristim priliku da svima Vama poželim sve najbolje povodom nastupajućih Novogodišnjih i Božićnih praznika.

**Riječ Borislava Jovanovića,
predsjednika Ogranka Matice crnogorske Mojkovac**

Želim, prije svega, da vas u ime Matice crnogorske i njenog Ogranka u Mojkovcu, kao neposrednih organizatora ovog velikog skupa, pozdravim, poželim dobrodošlicu, zahvalim na odzivu i poželim uspješan rad. Matici crnogorskoj je posebna čast što joj je povjereno da organizuje ovaj skup povodom velikog jubileja Mojkovačke bitke iz više razloga, a glavni je, svakako, što je tema ovog Naučnog skupa jedan od velikih datuma u crnogorskoj istoriji, i što se radi o istorijskom događaju koji je, zajedno sa mnogim drugim, kao i cjelokupnom crnogorskom istorijom bio predmet guslarskih a ne naučnih i faktografskih tumačenja, i što je, uglavnom, služio za velikosrpsku strategiju poništavanja, minimiziranja i asimilovanja svega što je crnogorska istorijska *matica*. Crnogorska historiografija bi trebalo, i konačno, sa ovim eminentnim skupom i svim onim što će se i dalje istraživati, da iznese na videlo pravu istinu o Mojkovačkoj bici, da se prelomi sa svim kontroverzama, i da se o Mojkovačkoj bici ne govori kao o bici za velikosrpstvo, nego kao o velikoj i kobnoj pobjedi crnogorske vojske, koja ovđe jeste branila i druge, ali je prije svega branila dostojanstvo svoje države, svoju predačku tradiciju, svoje čojstvo i junaštvo i evropski poznatu bojovnost i svjetlost crnogorskog oružja.

„Slavno mrite, kad mrijet morate“ – kao da je bio unutrašnji, urođeni glas, svakog borca Mojkovačke bitke. I to je glas koji je toj generaciji crnogorskih ratnika bio jači od svega što je bila velika podvala i pripremanje smrti Crnoj Gori, njenoj državi. Prave crnogorske borce nada i vjera nijesu nikad napuštale. Uostalom, ovđe su Crnogorci ginuli na svojoj zemlji – i to je ključ ove istorijske i nacionalne priče. Što bi tek bilo od kvalifikacija ove bitke, i tada, i sve do sada, da su je Crnogorci izgubili. Vjerovatno bi to bio dobrodošao povod da ova bitka bude velika izdaja Crne Gore bratskog naroda koji će je uskoro, poslije toga, uništiti i bude opravdanje za sve što joj se desilo kasnije.

Ipak, crnogorski barjak nije poginuo i ostao je da se vije i da se nađe tamo đe mu je uvijek bilo mjesto!

Pošta stradalima pod Medovom i junacima sa Mojkovca

Matica Crnogorska je u znak poštovanja i zahvalnosti položila vijenac na spomenik Lovćenska vila na Cetinju, podignut stradalim dobrovoljcima kod Medove 6. januara 1916. godine. Vijenac su u ime Matice crnogorske i Udruženja Crnogoraca Amerike i Kanade položili članovi Savjeta Branko Banjević i Marko Špadijer i Novica Samardžić, generalni sekretar Matice crnogorske. Na lenti je pisalo: Slava stradalnicima pod Medovom – Matica crnogorska i Crnogorci iz Amerike i Kanade.

Prije Matice vijence su položile delegacije države Crne Gore i Prijestonice Cetinje. Ceremonija polaganja vijenaca obavljena je uz zvanični protokol, intoniranje himne i uz prisustvo počasnog voda crnogorske Mornarice, sa početkom u 11 sati.



U crnogorskoj delegaciji koja je sa vojnog broda ratne mornarice odala poštu stradalima pod Medovom i položila vijenac u more u ime države Crne Gore, bili su i predstavnici Matice crnogorske: Dragan Radulović, predsjednik, Ilija Despotović i Ivan Jovović, članovi Upravnog odbora i Blagoje Zlatičanin, povjerenik Matice za Albaniju.



Uz državnu, opštinsku, vojnu i delegaciju Udruženja boraca-antifašista, vijenac mojčkovačkim junacima položila je 7. januara i delegacija Matice crnogorske u sastavu: Dragan Radulović, predsjednik, Borislav Jovanović, predsjednik Ogranka Matice crnogorske iz Mojkovca i Jovan Mališić, sekretar Ogranka Matice crnogorske iz Berana. Na lenti vijenca je pisalo: Slava mojčkovačkim junacima – Matica crnogorska. Ceremonija polaganja je obavljena uz državni protokol i stroj ratne mornarice sa početkom u 11. sati.



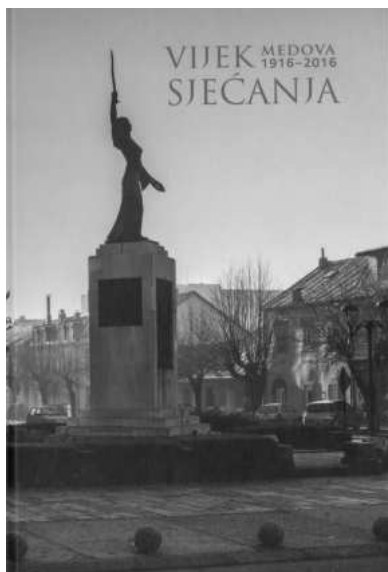
* * *

Povodom 100-godišnjice Mojčkovačke bitke Ogranak Matice crnogorske u Mojkovcu zajedno sa Crnogorskom pravoslavnom crkvom organizovao je nalaganje badnjaka u selu Podbišće kod Mojkovca, na mjestu đe se nalazio Štab Komande Mojčkovačke bitke.

Nalaganje badnjaka bilo je u 15 časova po kišovitom vremenu. Prisustvovalo je tridesetak ljudi, među njima i jedna cijela familija iz Podbišća. Govorili su Miladin Mitrović Brko, bivši predsjednik Opštine Mojkovac i Borislav Jovanović, predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Mojkovcu. On je i pročitao Božićnu poslanicu Mitropolita Crnogorske pravoslavne crkve Mihaila, koju je poslao uz blagoslov za nalaganje badnjaka. Mitropolit Mihailo je izrazio žaljenje što nije mogao prisustvovati.

Ovom badnjedanskom skupu, koji bi trebalo da bude tradicionalan, prisustvovao je i predsjednik Skupštine opštine, Slavenko Blažević, i prenio čestitke i izvinjenje predsjednika Opštine Dejana Medojevića, što zbog zauzetosti nije mogao doći.

Ni jedan od tri plakata u centru Mojkovca, iako vidno istaknuti, nijesu doživjeli cijepanje, odnosno, skidanje. Stajali su pored obavještenja o programima koje su imali Srpska pravoslavna crkva i Srpski nacionalni savjet.



Poštovani,

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo na Svečanu akademiju posvećena 100-godišnjici tragedije crnogorskih dobrovoljaca pod Medovom u organizaciji Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, koja će se održati 14. januara 2016. godine u Rektoratu Univerziteta Crne Gore sa početkom u 10 sati i 30 minuta.

U okviru Akademije promovisaće se monografija *Vijek sjećanja – Medova 1916-2016* koju je izdala Matica crnogorska u saradnji sa Upravom za dijasporu Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija i udruženjima Crnogoraca Amerike i Kanade. Uz pismo Vam šaljemo i program Akademije.

S poštovanjem,

Novica Samardžić,
generalni sekretar Matice crnogorske

Podgorica, 12. januar 2016.

Riječ Marka Špadijera urednika knjige

Moja uloga na današnjoj svečanosti je da promovišem publikaciju pod naslovom *Vijek sjećanja. Stradanje crnogorskih dobrovoljaca pod Medovom 1916*. Monografiju o medovskoj katastrofi izdali su Matica crnogorska, crnogorska udruženja iz Sjedinjenih Američkih Država i Kanade i Uprava za dijasporu Ministarstva za vanjske poslove i evropske integracije Vlade Crne Gore.

Među koricama ove dvije stotine stranica obimne knjige nalaze se: poruka inicijatora ovog posla Blaža Sredanovića, uglednog crnogorskog iseljenika koji sada živi na Havajima; studija Maša Miljića o fenomenu crnogorskih iseljenika - dobrovoljaca u ratovima; rezultati podvodnog istraživanja olupine broda *Brindizi* Ilira Čapunija; pregled javnog sjećanja na medovsku katastrofu Gordane Borović sa posebnim akcentom na spomenik Lovćenska vila na Cetinju. Knjiga sadrži sjećanja nekoliko preživjelih i spisak imena 392 stradala i 152 preživjela u toj pomorskoj nesreći, kao i bibliografiju radova koji se odnose na medovsku pogibiju. Knjiga je ilustrovana brojnim fotografijama koje vizuelno dokumentuju temu i likovnim prilogom slikara Dimitrija Popovića specijalno izrađenim za ovu publikaciju. Mislim da smo dobili ozbiljnu, sadržajnu i dokumentarnu monografiju koja na civilizovan i trajan način obilježava tužan jubilej, sto godina od jedne crnogorske ratne epizode.

Ministar Lukšić je dao ocjenu herojskih i tragičnih događanja za Crnu Goru na početku prošlog vijeka iz današnje perspektive, a gospodin Mašo Miljić će, siguran sam, argumentovano i emotivno govoriti o velikoj nesreći na Badnji dan 1916. godine, kada je u jednom trenu izgubilo život oko četiri stotine Crnogoraca i njihovih prijatelja koji su došli sa sjevernoameričkog kontinenta da brane Crnu Goru.

Zato bih vašu pažnju želio da fokusiram na potrebu negovanja kulture sjećanja.

Ovih dana se osvježava nacionalna memorija na poslednje dane slave, ali i nes-tanka Kraljevine Crne Gore kao suverene države u vrtlozima Veljeg rata, koja svoje vaskrsnuće duguje nepobijeđenom duhu slobode i državne samosvijesti koji su u prošlom vijeku bili na velikim iskušenjima.

Istorija Crne Gore je istorija ratova za slobodu male balkanske države koja je vjekovima opstajala na limesu carstava i civilizacija. Njeni brojni bojevi i stradanja su prepunili adrenalinom patriotsko i slobodarsko osjećanje pripadnosti domovini, jednako svojstveno stanovnicima i iseljenicima. Medovska katastrofa je istorijska metafora crnogorskog shvatanja dužnosti prema otadžbini. Zaslužuje da se trajno njeguje u nacionalnoj memoriji.

Crna Gora se opredijelila da na tim temeljima gradi budućnost, unutrašnju koheziju i pridruživanje demokratskom i prosperitetnom dijelu svijeta. Oni koji ne priznaju crnogorsku naciju, crnogorsku istoriju, crnogorski jezik, crnogorsku pravoslavnu crkvu, crnogorsku kulturu i ignorišu crnogorsku državnu suverenost, nastoje da njenu građansku, multietničku i evropsku orijentaciju vrate pod skute balkanskog hegemonu i moćnog pravoslavnog tutora.

Nove generacije ne treba zatrpavati sviješću minulih vremena, posebno ne istorijom prepariranom za ideološku ili nacionalističku upotrebu, već ih osposobljavati za sopstvenu kritičku valorizaciju. Da bismo pamtili naše podvige i pogibije, civilizovano i trajno, valja izgraditi institucije koje će održavati svijest o poštovanju prošlosti. Inicijative koje se rode na energiji emotivnog naboja koji imaju primjeri za uzor, u mnogo slučajeva stvarale su trajne monumente.

U ovoj publikaciji sam se založio da treba koristiti dobre odnose sa Albanijom i nastojati da se dostojno obilježe stratišta Crnogoraca. Kostu naših dedova ostale su na Tarabošu, Bardanjoltu i u moru pred lukom Šeđin. Čak ako istoriju različito čitamo, ne može se sporiti da su Crnogorci ginuli na teritoriji Albanije u borbi protiv Otomanske i Austrougarske imperije. Takav spomenik emitovao bi trajnu zahvalnost Crne Gore albanskom narodu i državi i predstavljao evropski primjer dobrosusjedskih odnosa.

Mislim da je stogodišnjica stradanja dobrovoljaca iz Amerike i Kanade dobar povod da se pristupi osnivanju Muzeja crnogorskog iseljeničtva. Ova ideja nije

nova, ali nikako da se realizuje. Sada, kada imamo svoju diplomatiju, sve bolje veze sa potomcima starih pečalbara, razvijene muzejske ustanove, svijest o značaju iseljništva za razvoj Crne Gore, ne bi trebalo da nam birokratska lijenost uskrati jednu ustanovu kojom bi se mogli ponositi, kao što se danas ponosimo spomenikom *Lovćenska vila* na Cetinju.

U ime svih saradnika na publikaciji *Vijek sjećanja*, želim da kažem da smo pripremali knjigu sa puno ljubavi i pijeteta za naše pretke stradale pod Medovom, i nadam se da će čitaoci osjetiti tu emociju.

Riječ Marijana Maša Miljića

Drevna latinska izreka *Verba volant, scripta manent* – u značenju *Riječi lete, spisi ostaju*, podsjeća i opominje da sve što se ne zapiše vremenom se zaboravlja i čili, čak i iz kolektivne memorije. Duh i smisao ove sentence motivisali su i nas-tanak knjige koju predstavljamo *Vijek sjećanja: Medova 1916-2016*. Ona obuh-vata, sažeto i sa više aspekata, stoljetno sjećanje i dosadašnja saznanja o događaju koji je po mnogo čemu jedinstven u našoj prošlosti. U Medovskom zalivu, ispred albanske luke Medova, odnosno Šeđin, prije 100 godina, na Badnje jutro, 6. jan-uara 1916, u jeku Prvog svjetskog rata, crnogorski dobrovoljci iz SAD-a i Kanade su doživjeli brodolom na italijanskom parobrodu *Brindizi*, koji ih je prevezio. Tada počinje potresna priča o velikoj pomorskoj katastrofi i sudbini posljednje grupe crnogorskih dobrovoljaca, koji su pohitali iz kanadske luke Halifaks, nadah-nuti zadivljujućim patriotizmom, da pomognu Crnoj Gori, koja se u vihoru svjet-skog rata našla u agoniji, opkoljena neprijateljskim snagama, iscrpljena i izmučena- da stupe u borbu za njenu odbranu. Priča o nesrećno stradalim crnogorskim dobrovoljcima pod Medovom, i parobrodu *Brindizi*, što ga je, za-jedno sa njima, snašla tragična sudbina, aktuelna je i danas poslije 100 godina. Iskonski strah za svoju domovinu i ljubav prema njoj i svojim porodicama, odgovornost za njihovu sudbinu i budućnost- podsticali su, obavezivali i nadahnjivali crnogorske dobrovoljce na zaradi u iseljeništvu da kreću prema Crnoj Gori, slijedeći vjekovnu crnogorsku dobrovoljačku tradiciju da su kad god je zemlja u opasnosti, na poziv ili bez poziva, spremni da se za nju bore. To su pokazivali i pokazali svojim odzivom, ulogom i doprinosom, naročito u borbama crnogorske vojske u balkanskim i Prvom svjetskom ratu.

Pošto su SAD bile neutralne, sve do stupanja u rat, 1917. godine, bilo je dosta problema u sakupljanju dobrovoljaca u toj zemlji, gdje je bilo najviše Crnogoraca. Na sakupljanju su radila iseljenička društva i klubovi, a kasnije misija crnogorske vlade, koja je nailazila na velike probleme. Pa ipak je do juna 1915. godine saku-

pljeno oko 3000 dobrovoljaca. Oni su upućivani u prihvatne centre u Kanadi: prvo u Vancouver, pa u Tri Rivers na obuku, a odatle u luku Halifaxs.

Bilo je problema sa prevozom, ali je crnogorska vladina misija, prije zatvaranja američko-kanadske granice, uspjela da organizuje slanje dva transporta dobrovoljaca (preko 2000 ljudi) u avgustu 1915. godine. Oni su prekooceanskim savezničkim brodovima iz luke Halifaxs upućivani u Solun, u pratnji savezničke flote, a odatle preko Skoplja i Kosovske Mitrovice u Crnu Goru. Zbog austrougarsko-bugarske ofanzive put preko Soluna bio je onemogućen. Ostalo je kao jedino moguće pristanište u albanskoj luci Medova, koja se tada nalazila pod kontrolom saveznika i crnogorske vojske.

Teškoće su naročito iskrsele u vezi sa prevozom posljednje grupe (oko 600 dobrovoljaca), tako da su u prihvatnom centru zadržani više nego što se očekivalo. Dobrovoljci su, konačno, iz kanadske luke Halifaxs krenuli prekooceanskim brodom *Italija* za Napulj 6. decembra 1915. godine. Brod je bio natovaren hranom, sanitetskim i drugim materijalom, a spremljena je bila i zamašna svota novca kao pomoć naših iseljenika srpskoj i crnogorskoj vojsci i izbjeglicama. Predostrožnosti radi, konvoj su pratili saveznički ratni brodovi, kao zaštita od njemačkih podmornica koje su sve protivničke transporte nemilosrdno potapale. Svaki putnik je dobio pojas za spasavanje, uz tačno određeno mjesto u čamcu u slučaju opasnosti. Nakon 25 dana plovidbe brod je stigao u Napulj 31. decembra 1915. godine. U Halifaxsu je od putovanja odustalo 37 ljudi, tako da je iz te kanadske luke na put krenulo 566 dobrovoljaca, zajedno sa 13 članova američko-češke ljekarske misije. Usput je do Napulja, odnosno Brindizija, zbog bolesti i drugih razloga zadržano 13 dobrovoljaca. Pošto su Otrantska vrata bila zatvorena, dobrovoljci su željeznicom nakon dva dana stigli u Brindizi. U Brindiziju su dobrovoljci ostali tri dana, sve dok saveznička komanda nije odlučila o njihovom daljem transportu i o pošiljci američkih iseljenika. Zbog njemačkih podmornica odlučeno je da se koriste manji i stariji brodovi, pa je izbor pao na poštansko teretni brod *Brindizi*. Iz istoimene luke *Brindizi* je isplovio ispred ponoći, 5. januara 1916. godine prema albanskoj luci San Đovani di Medua (Šindin). Putnicima nijesu dati ni pojasevi za spasavanje, dok su u pratnju krenuli manji brodovi. Brod je zaplovio u mrklu noć, kao fantom, bez svijetla. Atmosfera je bil mučna, uz jezivu tišinu i strah od podmornica. Dobrovoljci su bili uzmenireni u iščekivanju jutra i pogleda na crnogorske planine.

Brindizi je nakon devet sati plovidbe preko Jadrana osvanuo pred medovskom lukom, koja u to vrijeme „nije bila operativna“, jer su je blokirale austrougarske podmornice, i sa distance pokušale da torpeduju. Zbog opasnosti od austrougarskih podmornica, saveznici su odlučili da luku miniraju i drže je van domašaja neprijateljske mornarice. *Brindizi* je bio jedan od manjih brodova,

sagrađen u Livornu 1895. godine, koga su stalno pratile neke nesreće, tako da je, idući sujevjerju na ruku, smatran brodom baksuzom. Takođe bio je neuslovan za toliki broj putnika.

Na Badnje jutro, 6. januara 1916. godine, u 8 sati i 5 minuta, brod *Brindizi* je u Medovskom zalivu, na njegovom južnom dijelu, naišao na postavljenu savezničku minu i teško oštećen, na dubini od 14 metara, 500 m od obale i 3 km od pristaništa potonuo za nekih 12-15minuta. Na brodu koji je tonuo, u njegovoj utrobi i oko njega, vodili su očajničku borbu za život dobrovoljci i članovi američko-češke misije Crvenog krsta. Bili su to trenuci agonije i užasa. Završni čin ličnih ljudskih drama i kolektivne tragedije.

Opisi te tragedije liče na neke scene iz pakla. Dobrovoljci su gledali strašnu uru pred očima. Neki su stradali od same eksplozije, neki od eksplozije kotla, a neki od propelera koji ih je prosto smrvio. Jedni su oduzimali sebi život iz revolvera, dok su plivači pokušali da se spasu plivanjem, a neplivači da se uhvate za kakav predmet. More je sve gutalo. Kako je brod tonuo, agonija se bližila kraju, ali se nastavljala oko njega. Samo su se rijetki spasili: neki koji su znali da plivaju i oni koji su imali sreće, čak i neplivači. A pomoć sa obale je sporo pristizala. I eto, *Brindizi* je 6. januara na posljednjem putvanju doživio brodolom i donio tragediju crnogorskim dobrovoljcima, a većini smrt, ispred albanske luke Medova, gdje se i danas nalazi njegova olupina.

Ovo je jedna od najvećih pomorskih tragedija u Prvom svjetskom ratu i najvećih crnogorskih pogibija, ne samo u jednom danu nego, u jednom satu. O njoj su govorili preživjeli dobrovoljci i očevici iz medovske luke. Istorijska slika ove dobrovoljačke tragedije se stalno dopunjava. Sastavljen je relativno najpouzdaniji spisak stradalih i spašenih u medovskoj katastrofi, ali ne i konačan. Na parobrodu *Brindizi* u času nesreće bila su 553 putnika. Poginulo ih je 401, od toga 389 dobrovoljaca i 12 članova američko-češke misije Crvenog krsta, a spašeno je 150 dobrovoljaca i dva člana pomenute misije, od kojih je jedan bio komadant bataljona dr Đuro Guča.

Glas o medovskoj nesreći crnogorskih dobrovoljaca je brzo stigao do Cetinja, čak i do ratišta. A tragedija se desila istoga onoga jutra kada je započela Mojkovачka bitka i bitka za Lovćen. Na crnogorskom dvoru zastava je spuštена na pola koplja i proglašena opšta žalost. Crna Gora je bila u crnini i očaju. To je bio nagovještaj opšeg sloma. Pod Medovom je potonuo brod sa dobrovoljcima, na Mojkovcu, uprkos pobjedi – država i vojska, ali ne i narod. Postradali dobrovoljci su bili u „plavoj grobnici“, preživjeli na putu prema Cetinju, a mučenici na Mojkovcu – mrtvi pod smetovima snijega, a živi bez zaklona i odstupnice. Ironijom sudbine pobjednik je poražen.

Nakon što su uspjele da ovladaju lovcenskim masivom austougarske trupe su ušle u crnogorsku prijestonicu, zauzele crnogorsko državno ognjište i oltar slobode, 13. januara 1916. godine. Crnogorski Dvor, Vlada i Vrhovna komanda povukli su se u Podgoricu. Oporavljeni, preživjeli dobrovoljci, brodolomnici pred Medovom, požurili su odredišnom cilju – Cetinju, i da razviju zastavu na Lovčenu, ali je već bilo kasno. Okupator je bio ušao u vjekovnu crnogorsku prijestonicu. Kralju Nikoli su dobrovoljci pristupili na Kruševcu u Podgorici. Bio je to dirljiv susret staroga kralja, koga je stigla trojanska sudbina, kao kralja Prijama, i preživjelih dobrovoljaca, kojima je on ranije poručivao: „Ko može doći, dobro mi došao, a ko ne može, prosto mu bilo!“

Prinuđen da pođe putem neizvjesnosti, kralj Nikola je izašao iz Crne Gore 19. januara 1916. godine, a „vratio se skoro duplo stariji“ (1989). Mojkovačka bitka je, simbolično, trajala sve do 21. maja 2006. godine, dakle cijeli vijek.

Crnogorska vojska je 1916. položila oružje prvi put u svojoj istoriji. Ostavljena i izdana od saveznika, Crna Gora je okupirana. Ali „plava grobnica“ pod Medovom i ona „bijela kosturnica“ na Mojkovcu su izrasle u metaforu, u zvijezdu njegoševsku, vitlejemsku, iz koje je zalepršala zastava na Ist Riveru, kao ona sa kojom su crnogorski dobrovoljci krenuli iz Kanade 1915. i 100 godina kasnije stigli kući, u *panteon* crnogorski.



Vas pozivaju na veče

MEDICINA I ZDRAVSTVO U DANILOVGRADU

govore
dr Dejan Mandić
dr Mihailo Bato Kuliš
dr Đoko Jočić
dr Miodrag Caro Pavličić
dr Miodrag Miško Đurović

medijator
Žarko Mališić

domaćin večeri
Branislav Đuranović
predsjednik Opštine Danilovgrad

Sala Skupštine opštine Danilovgrad
četvrtak, 31. mart 2016. u 19 sati

Medicina i zdravstvo u Danilovgradu

O medicini i zdravstvu u Danilovgradu u ranijem periodu pričaće moje starije uvažene kolege, a ja ću se osvrnuti na sadašnje stanje i planove za buduće aktivnosti.

Dozvolite mi da vam prije svega ispričam kako mi, saznavši da prelazim za direktora Doma zdravlja u Danilovgradu, jedan prijatelj reče: „Doktore, preuzimaš jednu veliku *hipoteku* dobrog poslovanja“. Tada mi je ta rečenica, iskren da budem, proletjela kroz glavu, a da nijesam obratio posebnu pažnju na njeno značenje. Bio je u pravu. Svakoga dana ta istinita rečenica prati me i opominje.

Ovom prilikom bez imalo prećerivanja ću ustvrditi da sam naslijedio ustanovu sa kadrom, prije svega i najbitnije – vrlo dobrih ljudi, edukovanih, profesionalaca posvećenih poslu koje krase timski rad, što je suština i preduslov za napredak svake ustanove. Takođe sam naslijedio prepoznatljiv, dobar imidž i ugled koji sa punim pravom prati ovaj Dom zdravlja, što mi je od velike pomoći u daljem radu a ujedno i velika obaveza.

Dom zdravlja u Danilovgradu je institucija primarnog nivoa zdravstvene zaštite koja organizuje: *izabrane doktore*(izabrani doktor za odrasle, izabrani doktor za djecu i izabrani doktor za žene), *centre za podršku*(centar za dijagnostiku – laboratorijska dijagnostika i RTG dijagnostika, centar za mentalno zdravlje i centar za prevenciju – populaciono savjetovalište, savjetovalište za mlade i savjetovalište

za reproduktivno zdravlje), *jedinice za podršku* (jedinica za patronažu, jedinica za fizikalnu terapiju primarnog nivoa i jedinica za sanitetski prevoz). U ostale djelatnosti Doma zdravlja spada i *medicina rada*.

Domu zdravlja Danilovgrad pripada i zdravstvena stanica u Spužu sa dva tima izabranih doktora i sa podrškom iz doma zdravlja sa laboratorijskom službom i EHO dijagnostikom i 7 ambulanti u mjesnim zajednicama koje jednom neđeljno obilazi tim izabranog ljekara.

Dom zdravlja u dopunskom radu angažuje i značajan broj specijalista i sub-specijalista iz KBC-a Podgorice i Specijalne bolnice Brezovik koji ordiniraju u našoj ustanovi.

Sve ovo je dovelo do toga da su građani danilovgradske opštine potpuno blagovremeno i kvalitetno medicinski pokriveni zdravstvenim uslugama kako na primarnom tako i sekundarnom i tercijalnom nivou, što ujedno ovu ustanovu izdvaja ispred svih u Crnoj Gori.

Tokom zadnjeg mjeseca u ambulantama izabranog doktora za djecu, odrasle i ginekologa pruženo je preko 11000 usluga. U centrima za podršku: radiološka dijagnostika – 1778, usluga RTG snimanja i ultrazvučnih pregleda, centar za mentalno zdravlje – 329 usluga, u laboratoriskoj dijagnostici 23921 raznih analiza, jedinica za fizikalnu terapiju primarnog nivoa – 3214 usluga i u jedinici za patronažu 990 usluga. Specijalističkih i subspecijalističkih usluga je za poslednjih 6 mjeseci bilo 6221. Radi se zaista o imponantnim statističkim podacima.

Moj rad i rad svih zaposlenih u Domu zdravlja će se bazirati na *održivosti* već godinama prepoznatog kao dobro postavljenog sistema rada Doma zdravlja, a zahvaljujući mojim prethodnicima, a posebno uvaženoj (sada ministarki) gđi Zorici Kovačević koja je na sebi svojstven način sa posebnom energijom i entuzijazmom učinila da ovaj Dom zdravlja dobije na kvalitetu i avangardnosti sa mnogim projektima, razvijanju i jačanju specijalističke i subspecijalističke podrške, i na njegovom stručnom, kadrovskom i tehničkom unapređenju. Takođe je veliki doprinos dat na stambenom i socijalnom programu zaposlenih, što je jedinstven slučaj u Crnoj Gori.

Nastavićemo edukaciju kadra, unapređenje i proširenje usluga. Donacijom Opštine Danilovgrad obezbijedena su sredstva za kupovinu savremenog, multifunkcionalnog terapijskog stola za fizikalnu terapiju i aparata termokautera za male hirurške intervencije koje planiramo kao proširenje usluga doma zdravlja koje će obavljati specijalisti izabrani doktori i konsultanti specijalisti hirurških grana iz KBC-a u Podgorici. Ovom prilikom se zahvaljujem Opštini Danilovgrad i predsjedniku Branislavu Đuranoviću i njegovim saradnicima, na ovoj donaciji i na podršci u svim segmentima mog rada i rada Doma zdravlja.

Takođe je u planu donacija od sponzora i videokolposkopa za ginekološku službu koji će značajno unaprijedili dijagnostičke procedure u ginekologiji.

Pojačali smo patronažnu službu kadrovski i težimo da obezbijedimo kvalitet, maksimalnu medicinsku dostupnost i ažurnost svim građanima i u svim djelovima naše opštine sa timovima izabраниh doktora.

Pokrenute su aktivnosti u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Fondom PIO i Udruženjem penzionera Danilovgrada za penzionersku populaciju na skraćivanju rokova čekanja na procedure koje pruža Dom zdravlja, obavljanju preventivnih pregleda i dijagnostičkih procedura za najčešće bolesti „trećeg doba“ u cilju prevencije, ranog otkrivanja i liječenja istih. Tim povodom, u dnevnim boravcima Centru za socijalni rad, za penzionere u Danilovgradu i Spužu otpočeli smo edukativna predavanja, preventivne preglede i djeljenje brošura o najčešćim oboljenjima u toj ciljnoj grupi.

U planu za ovu godinu je i renoviranje zgrade Doma zdravlja u Danilovgradu i Zdravstvene stanice u Spužu za čije aktivnosti takođe imamo značajnu podršku predsjednika Branislava Đuranovića i opštinskih službi u Danilovgradu.

Takođe ću shodno mogućnostima nastaviti aktivnosti i pomoć stambenom i socijalnom programu zaposlenih u Domu zdravlja, održavati dobre odnose sa lokalnom upravom, Ministarstvom zdravlja i ostalim zdravstvenim ustanovama u Crnoj Gori.

Na kraju još jednom se zahvaljujem svim prisutnima na pažnji i želim Vam dobro zdravlje i uspješan dalji rad.

Dejan Mandić

O prvoj psihijatrijskoj bolnici u Crnoj Gori

Zdravstvo i prosvjeta, djelatnosti od posebnog značaja, i u davnoj historijskoj prošlosti Crne Gore bile su prepoznate i favorizovane, a Danilovgrad su tadašnje vlasti na tim razvojnim programima posebno privele govale. O tome će na ovom skupu biti više riječi, a ja bih se u najkraćem osvrnuo na jedan projekat koji po meni zaslužuje posebnu pažnju.

To je projekat izgradnje prve Psihijatrijske bolnice u Crnoj Gori. To je bila ideja tvorca savremene medicinske službe u Crnoj Gori dr Petra Miljanića, koji nažalost zbog prerane smrti 1897. godine nije dočekao da se taj projekat realizuje.

Ideju je prihvatio knjaz Nikola i po njegovoj naredbi započeo projekat 1899. godine. Sa knjazom Mirkom, Petrom Vukotićem i Vojvodom R. Plamencom Gospodar dolazi u Danilovgrad da se odredi lokacija za bolnicu. Vijest o izgradnji bolnice sa oduševljenjem je prihvaćena u cijeloj Crnoj Gori, posebno u Danilovgradu. Na veličanstvenom skupu povodom ovog događaja mještani su nudili besplatno svoja imanja za izgradnju bolnice, a za lokaciju Gospodar je odabrao Bralenovicu.

Pokrenuta je akcija prikupljanja pomoći u Crnoj Gori. Akcija do tada neviđena, a siguran sam da ni do danas nije bilo tako organizovane akcije i odziva građana da daju doprinos u novcu ili naturi (živo, vuna i žito). Glavni odbor na Cetinju, odbori po mjestima i gradovima, organizovana akcija unovčavanja priloga u naturi, sve pod kontrolom glavnog odbora i Knjaza. Nije bilo građanina Crne Gore koji nije dao doprinos bez obzira na imovno stanje. Projekat bolnice uradio je inženjer Marko Đukanović, a savremenu organizaciju rada utemeljio poznati dr Jovan Kujačić, prvi specijalista interne medicine u Crnoj Gori za vrijeme službovanja u ovoj bolnici. Ovaj poznati doktor nakon završenog medicinskog fakulteta u Rusiji ukazom Knjaza Nko Ie upućen je u Pariz na usavršavanje da se upozna i sa dometima zapadne medicine. Građevinski standardi i organizacija rada u ovoj bolnici mogu i danas poslužiti za primjer. Velelepna spratna kamena zgrada sa 18

prostranih soba i širokih hodnika. Prema preporuci dr Kujačića za svakog bolesnika bilo je neophodno obezbijediti 32 kubična metara vazdušnog prostora, a u sobama najviše po četiri bolesnika sa sličnim bolestima. Za „bujne bolesnike“ (agresivne), izolacione sobe sa po jednim krevetom koji je fiksiran na sredini sobe, prozori bez gvozdениh rešetaka visine do 1,5 metra sa debelim i jakim staklima. Zgrada je sa dva krila gdje su odvojeni muški i ženski bolesnici, „bujni“ i obični. U središnjem dijelu su zajedničke prostorije: Ambulanta za pregled novih bolesnika, apoteka, laboratorija, sobe za liječenje elektricitetom i vodoliječenje, administracija, knjižnica i soba za bolničku posluđu. Dr Kujačić je sačinio zbornik pravila i naredbi koje su svi uposleni bili dužni da poštuju. Umjesto do tada stravičnih mučenja ovakvih bolesnika da se istjera „sotona i tijekom oslobode zla“, primjenjuju se savremene metode liječenja poput onih u Moskvi, Ženevi i Parizu u kojima je dr Kujačić boravio. To je bio veliki iskorak crnogorske medicine, izuzetno humani i civilizacijski čin.

Bolnica je imala veliku baštu obradive zemlje opasane visokim bedemima, uz korišćenje blagodeti Slatinskog vodovoda za navodnjavanje koji je urađen 1897. godine, a baštu su održavali i zemlju obrađivali (sijali povrće) bolesnici, što je bila svojevrsna radna terapija.

Bolnica za umobolne, kako se tada zvala, primila je prve bolesnike 1. decembra 1903. godine i uspješno je funkcionisala do Prvog svjetskog rata 1914. godine, kada je zatvorena i poslije rata pretvorena u sirotište, za šta se ukazala velika potreba obzirom da je u Prvom svjetskom ratu stradalo oko 20.000 Crnogoraca. Nakon Drugog svjetskog rata od 1946. godine ponovo je sirotište do 1949. godine, kada je preseljeno u Kotor. Dr Jovan Kujačić će ostati upamćen kao doktor humanista, organizator zdravstvene službe koji je dao veliki doprinos radu ove bolnice i ukupnom zdravstvu Crne Gore. Napominjemo da je on inicijator te davne 1901. godine za formiranje Društva ljekara Crne Gore koje je tada imalo 13 doktora i jednog veterinara. Nažalost ta njegova ideja je zvanično realizovana tek 1947. godine (zbog zavisti nadređenih jer ih dr Kujačić nije konsultovao prije objavljivanja teksta u *Glasi Crnogorca*).

Na ovom i drugim primjerima poznatih doktora koji su radili u ovom gradu inspirisane su kasnije generacije ljekara da nastave tradiciju slavniх imena crnogorske medicine, narodnih dobrotvora i humanista.

Posebno sam bio privilegovан da u ovom gradu u Domu zdravlja na Božovoj Glavici provedem jedan kraći period nakon formiranja Medicinskog zavoda u čiji je sastav ušao i Dom zdravlja Danilovgrad. Nikada neću zaboraviti radnu atmosferu, skladne međuljudske odnose, humanost i privrženost pacijentima, neću zaboraviti vrline koje su krasile te divne zdravstvene radnike. Dr Vukosava Šaranović

koja je cio svoj radni vijek posvetila bolesnim, među građanima i bolesnicima cijenjena kao veliki stručnjak, izuzetno humane medicinske sestre Kaća Čagorović, Bosa Lakić sa glavnim tehničarem Jozom Radovićem. Ne mogu zaboraviti jednog divnog čovjeka u odmaklim godinama, Šatu Ljumovića koji je vozio najsavremenije opremljeno sanitetsko auto iz fondacije dobrotvora Vasa Čukovića. Svuda je stizao i ljudima u nevolji pomagao, blage naravi, cijenjen i poštovan u ustanovi i među građanima.

U mojem budućem radu trudio sam se da takvu toplu atmosferu prenesem u ustanovu gdje radim i rukovodim.

Zdravstvo Danilovgrada je nastavilo tu tradiciju. Divni ljudi, entuzijasti i humanisti na čelnim pozicijama, moji savremenici, prijatelji i saradnici, svojim primjerom bili su uzor svim uposlenim i garant kvalitetnih zdravstvenih usluga i povjerenja građana u ovu instituciju. Od dr Čeda Jovanovića, dr Mata Šćepanovića, dr Mihaila Kekovića, dr Voja Šaranovića, dr Todora Bakovića, dr Koviljke Žićić, dr Čeda Pavićevića do Zorice Kovačević, koja je dala posebni doprinos ovoj ustanovi uvođenjem novih sadržaja u uspješno realizovanih projekata. Svi oni zaslužuju da im zlatnim slovima uklešemo imena na stranicama istorije danilovgradskog zdravstva.

Upravo to je period reformi i savremenog organizovanja zdravstva po čemu ova ustanova zauzima čelno mjesto u Crnoj Gori, i ne slučajno zadobija povjerenje države da budu promoteri pilot projekta na čijim će se iskustvima i ostvarenim rezultatima izgrađivati doktrinalni stavovi u prevenciji i liječenju, obavezujući za sve zdravstvene ustanove Crne Gore.

Novoformirana Ljekarska komora Crne Gore, prva takva strukovna organizacija u istoriji crnogorskog zdravstva i jedna od prvih u regionu, zlatnim slovima je ispisala datum 19. februar 1999. godine kada su izdate prve licence za rad u Crnoj Gori, upravo, doktorima Danilovgrada. Tim činom crnogorska medicina je napravila vidan iskorak u povezivanju sa evropskim zemljama sa savremeno organizovanom zdravstvenom službom, i profesija u skladu sa evropskim standardima dobila ovlašćenja da odlučuje o svojoj sudbini. To je veliko priznanje za ovu ustanovu koja je u skladu sa zakonskim propisima prva u Crnoj Gori ispunila uslove za dobijanje licence za rad, koje su na svečani način uručene u prisustvu čelnika lokalne samouprave i zdravstva Crne Gore.

Ljekarska komora kao krovna strukovna organizacija prati uslove i sadržaje rada i dostignuća, stručna i organizaciona, ljekara pojedinaca i zdravstvenih organizacija. Za najbolje i najuspješnije je ustanovljeno visoko priznanje nagrada „Dr Branko Zogović“ koja se dodjeljuje i zdravstvenoj ustanovi za posebni doprinos u organizovanju i radu zdravstvene službe. Ta visoka nagrada među prvim u Crnoj Gori,

svečano je dodijeljena JZU Dom zdravlja Danilovgrad 2007. godine, čime je krunisan dotadašnji rad ove zdravstvene ustanove koja je ponos ove opštine i uzor naše profesije.

Eto, to su moja viđenja samo jednog segmenta u bogatoj tradiciji danilovgradskog zdravstva, zasnovana na autentičnoj arhivskoj građi i na osnovu ličnih zapažanja u toku mojeg višedecenijskog rada na stručnim i odgovornim poslovima, i moje neprekidne saradnje sa ovom ustanovom.

Đoko Jočić

Riječ Miodraga Cara Pavličića

Večeras sam sa vama na zahtjev mojih prijatelja, koje nijesam mogao da odbijem, i njihove želje da budem dio ove noćasnje priče.

Shvatio sam da govorimo o zdravstvu ovog regiona ne iz razloga da se hvalimo, a imamo i razloga i za to, nego da u kratkim osvrtima kažemo kako je ovaj kraj, po našem mišljenju, dao veliki doprinos razvoju moderne medicine u Crnoj Gori i šire.

Zato trebamo biti zadovoljni onim što su naši prethodnici uradili na tom polju u vremenima nimalo lakim. Trebamo takođe biti zadovoljni onim što je postigla i savremena generacija. Medicina u Crnoj Gori uprkos kritikama na mnogim mjestima je moderna i ima standarde i rezultate kao u najrazvijenijim državama Evrope. Treba reći da i danas nije najbolje vrijeme za razvoj medicine u Crnoj Gori što zbog ekonomskih problema koje imamo, kao i zbog nedostatka bolje politike unutar sektora. Moji prethodnici će govoriti o istorijskom aspektu i ja se neću detaljnije baviti time.

Reći ću samo da su dobri ljekari ovdje i na drugim mjestima u Crnoj Gori svojim radom i rezultatima doprinijeli da se preveniraju i eradiciraju mnoge bolesti, da se izliječe mnogi ljudi a bili su i nosioci slobodne misli i modernosti na ovim prostorima.

Među doktorima velikanima sa ovih prostora, dozvolite mi da budem subjektivan i emotivan, treba pomenuti ime dr Draga Jovovića.

Da je danas među nama bio bi savremen i moderan doktor. Njega uzimam kao uzor kako mladi ljekari treba da se bore da savremenu medicinu savladaju i implementiraju u svoju zajednicu.

Takođe treba pomenuti i velike ljekare dr B. Raspopovića, dr B. Pešića i druge koji su kao ljekari i kao ljudi ostavili dubok trag na ovim prostorima i šire. Šta reći o savremenom trenutku. To bi bila duga priča a ja ne želim da vas opterećujem njome, jer ovaj sastanak nije koncipiran za tako nešto.

Reći ću da su dokumenta Ministarstva zdravlja dobra i da treba dosta rada i dobre politike unutar sektora da popravimo ono što nije dobro.

Predložio bih unapređenje primarne zdravstvene zaštite. Dom zdravlja u Danilovgradu je i danas model kako se može biti uspješan u implementaciji zdravstvene politike iz dokumenata koje je usvojilo Ministarstvo zdravlja.

Zadovoljstvo građana radom Doma zdravlja u Danilovgradu je evidentno i to je razlog i za zadovoljstvo zdravstvenih radnika, ali i obaveza da se ljekari i medicinsko osoblje kontinuirano školuju kako bi se dostigao stručni nivo, da se 80% zdravstvene zaštite građana rješava na tom nivou. To je izazov ali to je i neminovnost.



Galerija *Haos*
Beograd
5. april 2016.

Učesnici

Princ Nikola Petrović – Njegoš
Vida Ognjenović, predsjednica Srpskog PEN-a
Marko Špadijer, urednik knjige
Uroš Đurić, likovni stvaralac
Borka Božović, vlasnica galerije *Haos*

Riječ Marka Špadijera, urednika knjige

Matica crnogorska je objavila knjigu *Naseljeni crtež – knjiga eseja o likovnom radu Ranka Radovića* koja je sadržajem i izgledom dostojna imena Ranka Radovića.

Magična privlačnost Rankovog lika bila je dovoljan izazov da sakupimo dvanaest eseja o njegovom likovnom radu, koje su za ovu knjigu napisali: Princ Nikola Petrović – Njegoš, Irena Lagator Pejović, Vida Ognjenović, Sanja Domazet, Uroš Đurić, Dimitrije Popović, Borka Božović, Mladen Lompar, Ljiljana Zeković i Irina Subotić. Neki od ovih autora, kao i sam Ranko, su moji stari znanci i prijatelji, a sa nekim prvi put saradujem. Izbor je mogao biti širi i drugačiji, ali to ostaje za neku drugu priliku.

Posebno naglašavam zasluge Irene Lagator Pejović, koja se bavila ljepotom knjige i Rankovog sina Rajka Radovića, koji je predano radio na prikupljanju priloga za ovaj zbornik.

Laskave ocjene grafičkog opusa Ranka Radovića, jednog od vidova njegovog stvaralačkog ispoljavanja, dolaze od ljudi raznih generacija i profesionalnih profila. Harmoniju sadržaja obezbjeđuju dvanaest pojedinačnih iskaza spoznaje kvaliteta njegovih crteža, njihova moderna prezentacija i pregled Rankove poetike.

Zbog toga publikacija *Nastanjeni crtež* djeluje kao spomenik poštovanja za jednu izuzetnu kreativnu i moralnu ličnost.

Uvjeren sam da će ova knjiga, kao trajno podsjećanje na likovni opus Ranka Radovića, i ova izložba koja to dokumentuje, doprinijeti da se ime Ranka Radovića visoko pozicionira na mapi grafičkih stvaralaca ovog podneblja.

Dozvolite, na kraju, da vas podsjetim na neke poruke koje je Ranko Radović ispisao boravkom u Crnoj Gori.

Kao ministar u crnogorskoj Vladi, koji je biciklom dolazio na posao, je prije samo petnaestak godina doživljavao kao ekološki fanatik. Danas se Podgorica ponosi tek izgrađenim biciklističkim stazama.

Ranko Radović, po sopstvenoj želji, počiva na seoskom groblju nedaleko od spomenika bici na Martinićima, koji je on projektovao, i na puškomet od kuće svoga kuma Saveljića.

Zar to ne djeluje kao poziv njegovim poštovaocima na hodočašće?!

Eseji o likovnom radu Ranka Radovića

Knjiga *Naseljeni crtež* sa esejima o likovnom stvaralaštvu harizmatičnog, nedostižnog profesora, arhitekta, umetnika i pisca, svetskog putnika i nezaboravog predavača Ranka Radovića (1935-2005), objavljena je nedavno u izdanju Matice srnogorske, pod uredništvom Marka Špadijera.

Knjiga je izvanredno opremljena ne samo velikim izborom njegovih crteža iz svih perioda rada, već i brojnim komparativnim materijalom koji otvara pitanje konteksta i upućuje na moguća daleka srodstva ili stimulanse koji su do njega dopirali. Knjiga obiluje rukopisima, beleškama, skicama, isečcima iz novina, jedan čak s ranom pesmom, s kolažima, obaveštenjima, inventarima i sl, što obogaćuje njegovu biografiju, podsećajući na jedan prebogat život, široku znatiželju i nataložena znanja koja je stvaralački transponovao u brojna i raznovrsna dela.

Pored toga, suptilnim odabirom dragocenih fotografija iz porodičnog arhiva koje govore o njegovom upečatljivom izgledu, ponašanju, ekspresivnoj gestikulaciji i ambijentu rada širom sveta, a najviše zahvaljujući brižljivom dizajnerskom postupku Irene Lagator Pejović, knjiga postaje značajnija od dokumenta i lepog predmeta: često više i od reči, vizuelni efekti ubedljivo ukazuju na veličinu ličnosti Ranka Radovića i njegovog kreativnog postupka.

Veoma je inspirativan i mudar izbor samo tri umetnikova teksta. Oni definišu njegov pogled na svet, iako je poznato da je ostavio brojne knjige, studije i zapise pošto je s neverovatnom lakoćom svoju rečitost i ideje pretakao u pisanu formu: *Soba kuma Saveljića*, *Otvorena vrata zaborava* i *Zora na vrhu planine Fuđi* dotiču različite istorijske, mentalitetske, hronološke i geografske dimenzije i otvaraju vrata boljem razumevanju Radovićevih interesovanja, njegovog senzibiliteta i mnogostrukog talenta. Pored toga, umesto biografije, objavljen je uzbudljiv autorov tekst *Crteži i arhitektura* – skoro kao ispovest iz 1998. gde potvrđujemo ono što se čini logičnim: da su crtež i crtanje za njega bili od najranijeg detinjstva sastavni deo življenja, da je njima ispunjavao brojne sveske i voleo gimnazijske

časove kod profesora Kukića i Živka Stojisavljevića, da se družio i radio s Vladimirom Veličkovićem, u Amsterdamu i Parizu učio i osvajao svet zajedno s bratom blizancem Rajkom... Crtež nikada ne napušta. Naprotiv – ima brojne izložbe u Arandelovcu, Beogradu, Ljubljani, Skoplju, Ohridu, Novom Sadu, Sarajevu, Somboru, Budimpešti, Đenovi, Tapioli, Helsinkiju... I piše: „Kako sam odvek, odavno mislio – crtež je arhitekturi i arhitekti ne samo laboratorija, nego i inspiracija, lavirintsko putovanje u kojem je sve moguće, sve potpuna izvesnost i tek samo san, i to jednovremeno. Zagonetan i informativan, tačan i približan, skica ili pravi plan, misao ili tek nagovešteno osećanje – crtež nas (za)vodi, kao Sirene Odiseja. Za katarke i za jarbole graditeljskog broda vezujemo se osećanjem skromnosti i odgovornosti za naše kuće, kao i verovanjem da će nas crtež, na kraju, verno čuvati, pa i od nas samih. U vremenima mašina za crtanje, koje duboko poštuju, ostaje i ostaće naša crtačka ruka veliki zastupnik naših osećanja, znanja u duha“.

To je dragocena dopuna tekstovima koji su u ovoj knjizi sa različitih uglova osvetlili likovni opus Ranka Radovića. Na početku knjige princ Nikola Petrović Njegoš mu se obraća sentimentalno, s puno emocija, kao kolega-arhitekta i kao prijatelj kojeg je upoznao tokom njegove izložbe u Parizu „gde je zaslužio željenu slobodu“. Uroš Đurić seća se nekih mladalačkih vedrih i opuštenih vremena i konstatuje da se celokupna istorija našeg posleratnog modernizma prelama kroz život i rad Radovića i njegove generacije kojoj su pripadali i njegova majka, takođe arhitekta, i Vladimir Veličković, Šejka, Siniša Vuković, Peđa Ristić i mnoge druge ličnosti koje su ostavile bitnog traga u našoj kulturi.

Dimitrije Popović, i sam umetnik kojem je crtež osnovni elemenat izraza, piše o Radovićevoj veštini, talentu, kulturi, erudiciji, radoznalosti i nekonvencionalnosti, a Irena Lagator Pejović smatra da se njegovi radovi bave budućnošću, da umetnik ne odustaje od maštanja ma koliko ima i realističkih ideja. Za Vidu Ognjenović, Ranko Radović je genije, esejista, filozof – autor aristotelovskog eseja Soba kuma Saveljića; on nas uči da „potkovani osionim neznanjem, olako gazimo mnoge prirodne zakonitosti...“ i opsesivno gomilamo nepotrebno. Ističući značaj crteža kao esencije ili abecede u ovladavanju plastičko-likovnog govora, Borka Božović ističe da je likovni jezik neraskidivi deo Radovićeovog sveukupnog izražavanja, dok je Ljiljana Zeković, citirajući samog umetnika koji je isticao da je za arhitektu „crtež istraživački pogon, laboratorija za probe, proveru i radost“, ustanovila da njegovi radovi nemaju strogu egzaktnost arhitektonskih crteža i da zahvaljujući tome dobijaju humaniju notu čime predstavljaju „temeljno polazište u razumijevanju i tumačenju Radovićeovog likovnog opusa“.

Evocirajući njegove sentence da je „osnovno načelo gradnje jednostavno: kako se živi, tako se i prave kuće; kako se veruje, tako se grade crkve; kako se čulno oseća priroda, tako se zida u kamenu ili uz jezero; kako se diše vazduh i kako kiše padaju, tako se pokriva krov i prave prozori“, Mladen Lompar piše da Ranko „inkorporira tetovaže sa enigmatskim sadržajem koji kroz realne, asocijativne i apstraktne forme, metaforičkog i simboličkog značenja, obuhvata istoriju civilizacije od antičkih vremena do savremenog industrijskog doba“.

Prebiranje olovkom po orguljama poetska je metafora Sanje Domazet za Radovićeve crteže koji, po njoj, emaniraju sijensku svetlost. S druge strane, Vinko Penezić i Krešimir Rogina su formirali bogati rečnik ili inventar za tumačenje pojmova kojima operiše Ranko Radović u svojim radovima svih disciplina, dok je Marko Špadijer istakao disciplinu klasičnog crtanja koja je Ranka vodila ka mediteranskoj harmoniji uz dah italijanske renesanse. I praveći razliku u odnosu na funkcionalni arhitektonski crtež, on ističe da je Radovićev crtež za sebe, oslobođen utilitarnosti, „lepršava ali kontrolisana igra“ stvarana razigranom i čistom linijom.

Bogata koncepcija ove monografije urodila je plodom: stigla je knjiga koja se čita sa zadovoljstvom, gleda s uživanjem, koja nas uči, zabavlja i koju želimo da čuvamo kao najdivniju uspomenu na našeg Ranka Radovića...

Irina Subotić

(preuzeto iz lista *Danas*, subota/nedelja, 19-20. mart 2016.)

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

Pravo učešća imaju
sva deca iz vrtića, osnovnih i srednjih
škola uzrasta od 4 do 17 godina.



ORGANIZUJE
NADMETANJE KROZ SLIKU, RIJEČ I FILM
**TVRĐAVE HERCEG
NOVOG**

Proglašenje najboljih radova i
dodjela nagrada, uz
prezentaciju nagrađenih
radova, biće održano 20. maja
2015. godine (srijeda) u 12 sati
u prostorijama Matice
crnogorske Ogranak Herceg
Novi, Njegoševa 46.

Radove će ocjenjivati žiri u
sastavu: mr Marija Čolpa, Petar
Marković, Mirko Kosić i Mirna
Jovanović Peulić. Rezultati
nadmetanja biće objavljeni 18.
maja 2015. godine.

Kontakt

telefon: (+) (382) (031) 324 834; (+) (382) 068 710 578
mail: matica.crnogorska@gmail.com

Rezultati nagradnog nadmetanja „Tvrđave Herceg Novog“ u Matici crnogorskoj Ogranak Herceg Novi

Na tradicionalnom, četvrtom po redu konkursu u čast Dana nezavisnosti Crne Gore, u Matici crnogorskoj, Ogranaku u Herceg Novom od 170 pristiglih radova nagrađeno je 49 učesnika koji su se nadmetali u likovnim disciplinama (crtež, akvarel, tempera, reljef, skulptura...), literarnim uradcima i filmskom jeziku na zadatu temu: „Tvrđave Herceg Novog“.

Radove je ocjenjivao žiri u sastavu: mr Marija Čolpa, Petar Marković, Mirko Kosić i Mirna Jovanović Peulić.

Proglašenje najboljih radova i dodjela prigodnih nagrada, diploma i zahvalnica, uz izložbu svih nagrađenih radova, priređena je 20. maja 2015. godine u 12 časova u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi, Njegoševa 46.

U *tehnici skulptura* za rad „Novska tvrđava od Ljubavi“ pobjednici su djeca iz JPU „Naša radost“, Vaspitne jedinice Igalo pod mentorstvom vaspitačice Ivane Dabović Banović. Autori (tvrđavu gradili) su: Iskra Padrov, Sanja Ljubisavljević, Teodora Sladović, Andrija Sladović, Andrea Đukić, Jakov Perišić i starija grupa vrtića: Petar Borozan, Luka Todorović, Ilja Samardžić, Lorena Tokić, Maja Striković, Filip Janjušević, Valentina Jaha, Matija Radojević.

U *kombinovanoj tehnici* iz JPU „Naša radost“ nagrađena je starija grupa: Jovana Antunović i Konstantin Žutković, a vaspitači zaslužni za ovaj uradak su: Slobodanka Kovačević i Ljuljana Kojčinović.

U *tehnici kolaž* nagrađeni su sljedeći mališani iz vrtića „Naša radost“: prva nagrada – Neđo Radović (6 god.), druga nagrada – Bojana Ščekić (6 god.) i treća nagrada Luka Kovačević (5 god.) dok su u *tehnici flomasteri i pastelne boje* nagrađeni: prva nagrada – Mila Vuković (4 god.), druga nagrada – Sanja Karadžić (5 god.) i treća nagrada – Sofija Rajković (5 god.).

Tehnika stiropor nam je predstavila sljedeće nagrađene mališane koji su djelili prvu nagradu: Anđelu Vlaović (6 god.), Matiju i Đorđa Radulovića (5 god) i Bogdana Kuševiju (6 god.).

U *tehnici linorez* iskazali su se osnovci (i dobili grupnu nagradu) iz škole „Orjenski bataljon“ iz Bijele. Nagrađeni su: Vasilije Joković (VIII₃), Konstantin Malović (VIII₁), Jasna Perović (VIII), Boris Fanfani (VIII₃), Tina Ognjenović (VIII₂)

U *tehnici tuš* nagrađeni su osnovci: prva nagrada – Anđela Vujačić (IX) OŠ „Ilija Kišić“ Zelenika, druga nagrada – Jelena Marić (VIII) OŠ „Ilija Kišić“ Zelenika i treća nagrada Marija Avramović (VII₁) OŠ „Milan Vuković“, dok su u *tehnici grafika* nagrađeni: prva nagrada – Ilija Ninković (IX₄) OŠ „Milan Vuković“, druga nagrada – Jovana Marić (IX) OŠ „Ilija Kišić“ Zelenika i treća nagrada – Natalija Zloković (V₂) OŠ „Orjenski Bataljon“ Bijela. *Tehnika akvarel* je donijela jednu nagradu i to Ivani Bogoslavljević (VIII) iz OŠ „Ilija Kišić“ Zelenika.

Gimnazijalci iz SMŠ „Ivan Goran Kovačić“ su u *tehnici ulje na platnu* osvojili tri nagrade: prva nagrada – Jovana Subić (II), druga nagrada – Zorka Milojević (I) i treća nagrada – Uroš Stamenović (IV) dok su u *tehnici skulptura* prvu nagradu podijelili Nikolina Lučić, Jelena Sredanović, Anastasija Rostović (II) i Nives Šircelj i Bojana Boca (II), kao i podijeljenu prvu nagradu u *kombinovanoj tehnici*: Natalija Trifunović (I) i Minja Josipović (I) sa mentorkom Ksandrom Popović.

Specijalnu nagradu žirija u kategoriji *flomaster* dobili su prvaci iz OŠ „Ilija Kišić“ iz Zelenike: Milica Radulović i Jovana Mićunović iz I a, pod mentorstvom učitelja Gorana Drobnjaka.

Marija Čolpa



NIKOLA VUJOŠEVIĆ

IZLOŽBA SLIKA

Govore

Luka Lagator
Žarko Mališić
Nikola Vujošević

Izložbu otvara

Branislav Đuranović,
predsjednik Opštine Danilovgrad

Dom na Rsojevici Danilovgrad
19. maj 2015. u 19 sati

Izložba slika Nikole Vujoševića

Večeras imam izuzetno zadovoljstvo i čast da najavim izložbu vremenog mladića i mog prijatelja Nikole Vujoševića, a u sklopu obilježavanja jednog od najvećeg datuma novije istorije, obnove crnogorske državnosti 21. maja kao i 22. maja, Dana Matice crnogorske.

Odmah na početku da se zahvalim učenicima Muzičke škole „Vasa Pavić“ – područnog odjeljenja Danilovgrad, Dušanu Šaletiću i Milošu Škuletiću koji nas muzičkim melodijama uvedoše u ovo veče.

Matica crnogorska Ogranak Danilovgrad i Centar za kulturu Danilovgrad, kao i domaćin ove manifestacije, predsjednik Opštine Danilovgrad Branislav Đuranović organizuju ovo veče na kojem će govoriti o stvaralaštvu naš proslavljeni karikaturista i slikar Luka Lagator, a zatim će nam se obratiti autor Nikola Vujošević i na kraju će izložbu otvoriti predsjednik Opštine Danilovgrad Branislav Đuranović.

O Nikoli Vujoševiću najbolje i najupečatljivije govori njegovo djelo.

Teško je naći boljeg tumača njegovog cjelokupnog slikarskog opusa od njegovih slika što ih u neposrednom nizu pratimo od njegovih najranijih radova 1945. godine dolaskom na Cetinje.

On je počeo stvarati uz Milana Božovića, Nika Đurovića i Antona Lukatelija.

Uz Nikolu Vujoševića sve češće se pominju imena koja dominiraju u novoj umjetnosti: Filo Filipović, Gojko Berkuljan, Aleksandar Prijjić, Đorđe Pravilović.

Posebno su zrijevali i nastojali da pored uvažavanja vrijednosti Petra Lubarde, Mila Milunovića, Miloša Vuškovića izbore svoje ime na zvjezdanom nebu crnogorskog slikarstva.

Slikarske studije završio je 1953. godine. Od tada možemo neposredno pratiti njegov rad i sazrijevanje (rani radovi, auto-portret, Spuška glavica).

Pejzaž je zaokupljao mnoge naše slikare. Oni su ga uzimali kao povod i podsticaj, ali mu mnogi nijesu odoljeli.

Crnogorski prostor je istovremeno lirski i istorijski, svaki korak ima očaravajuću viziju. Ja bih to stihom rekao:

„Ovdje svaki korak,
nebo ispod sebe ima“

Ja ovoliko u ovom uvodu o Nikoli Vujoševiću, a o njegovom stvaralaštvu će govoriti Luka Lagator, pa će nam se obratiti i Nikola Vujošević, a izložbu će otvoriti predsjednik Opštine Danilovgrad Branislav Đuranović.

Žarko Mališić

Riječ autora

Slike koje su pred vama, s neznatnim izuzecima, mali su dio od novih koje su ostale u ateljeu. One sada čine moju jubilarnu 25. samostalnu izložbu, koja istovremeno predstavlja stanicu nakon sedam decenija mog teškog, trnovitog slikarskog puta, početog na Cetinju januara 1945. godine, kada sam kao službenik-slikar radio u Umjetničkom ateljeu Ministarstva posvjete Crne Gore. Učio sam tada zanat uz poznate crnogorske slikare: Milana Božovića, Nika Đurovića, Antona Lukatelija i dr. i najviše, kao nekoliko godina potom, radio portete poginulih boraca NOB-a.

Sljedeća stanica na mom iskaznom putu upravo je ovdje, u Danilovgradu, u Bjelopavličkoj ravnici. Evociram sada saznanja o predjelima Provanse u Francuskoj, kada se sredinom 19. vijeka rađala moderna evropska i svjetska umjetnost, kada su impresionisti, nakon realista Koroa i Kurbea, uprkos strašnim otporima kidali veze s tradicijom. U tome je Provansa tada imala veliku ulogu. Da su impresionisti imali pitoreksnu krasnu Bjelopavličku ravnicu, punu boje, sunca, toplote, vazduha, sve oko i iznad rijeke Zete, zaboravili bi Provansu! I dok su pejzaži Provanse na mnogobrojnim platnima francuskih i drugih slikara zajedno sa njihovim autorima ušli u svjetsku istoriju umjetnosti, naša Bjelopavlička ravnica rijetko je bila slikarski motiv. Slikali su je, pored ostalih, rijetkih, Petar Lubarda, 1937-38 i Miloš Vušković, 1957–58. Moja preokupacija njome trajala je od kraja četrdesetih do kraja pedesetih godina prošlog vijeka. Osjećao sam se i daje đakom. Impresionirali su me boja, sunce, vazduh; slikao sam Zetu, ljetu, Spušku glavicu... Postajao sam i postao pejzažista.

Najzad, stižem u treću, posljednju, logično zadnju stanicu mog slikarskog puta, u Platije i Moraču, pored koje sam rođen, rastao i razvijao se i u njenom kanjonu, bezmalo pola vijeka, imam atelje. Moraču koja mi je postala škola koju nikada nijesam završio.

Pred vama su djelovi simbola mog slikarstva – Kanjon i lišaj, kao i, u znaku mementa, „Spuška glavica“ i „Ljeto u Bjelopavlicima“, slike nastale 1950. i 1953. godine.

Na kraju, moram da kažem da ja imam tri rođendana:

prvi – fizički, 1929. godine u Podgorici; drugi – na Cetinju u sadašnjoj zgradi Opštine, 1945. gdje sam rođen da budem slikar; i treći – u Danilovgradu, odnosno u Bjelopavličkoj ravnici, gdje sam rođen kao pejzažista.

Nikola Vujošević



VEČE MOCARTA

Učestvuju

Perrine Kinkin, violina

Maja Popović, klavir

Vladislava Drašković, viola

Vladimir Drobnjak, violončelo

Program

1. Sonata za violinu i klavir KV 304, e-mol

Allegro; Tempo di Menuetto

2. Sonata za violinu i klavir KV 301, G-dur

Allegro con spirito; Allegro

3. Klavirski kvartet KV 478, g-mol

za klavir, violinu, violu i violončelo

Allegro; Andante; Rondo-Allegro Moderato

Sala Matice crnogorske Ogranak Cetinje, Njegoševa 100

subota, 6. jun 2015. u 20 sati

Veče Mocarta

U subotu 6. juna 2015. godine u novim prostorijama Ogranka Matice crnogorske na Cetinju održan je koncert kamernе muzike pod nazivom „Veče Mocarta“.

Koncert su inicirale Maja Popović, urednica muzičkog programa u KIC-u „BudoTomović“, Podgorica i Perrin Kinkin, pedagog u Francuskoj školi pri Konzulatu Belgije. One čine kamerni duo violina-klavir. Na njihov poziv, pridružili su im se iskusni instrumentalisti: Vladislava Drašković, (viola) i Vladimir Drobnjak (violončelo), angažovani članovi Crnogorskog simfonijskog orkestra.

Na repertoaru su se našla poznata djela Volfgangа Amadeusa Mocarta: dvije Sonate za violinu i klavir, K 301 i K 304, i Klavirski kvartet K 478. a program je izveo kvartet: Maja Popović (klavir), Perin Kinkin (violina), Vladislava Drašković (viola) i Vladimir Drobnjak (violončelo).

Evo kratkog prikaza večeri, uz osvrt na biografije izvođača:

Maja Popović i Perrin Kinkin (sviraju zajedno, od 2010, kad god to dozvoljava njihov redovni i veoma aktivni posao) izvele su dvije Mocartove Sonate: K 301 i K 304, izuzetno muzikalne i inspirativne kompozicije za violinu i klavir, ali i veoma zahtjevne u pogledu kamernе dinamike i dijaloške preciznosti.

Maja Popović je s odličnim uspjehom završila Muzičku akademiju u Podgorici, teoretski smjer, zatim i dvogodišnje studije klavira na Visokoj školi „Alfred Cortot“ u Parizu. Bila je korisnik stipendije Francuske vlade. Povratak u Crnu Goru, sredinom 1991. nije bio ružičast, pa je tražeći posao prihvatila ponudu Alekse Asanovića da radi u njegovoj privatnoj muzičkoj školi „Andre Navara“ i tamo je podučavala generacije budućih profesionalaca do 2001. godine. U tom periodu bila je aktivna i kao muzička kritičarka i publicistakinja, urednica nekoliko koncertnih serijala, kao i selektorka muzičkog programa festivala Grad teatar Budva. Već 15 godina radi kao urednica muzičkog programa u KIC-u, gdje je razvila pro-

grame različitih žanrova nacionalnog i internacionalnog značaja na zavidnom nivou, podigla nivo kulturne ponude i saradnje, ne samo glavnog grada. Od 2009. vodi udruženje Jazz Art, i najveću džez manifestaciju u zemlji Mjesec poštovanja džeza u Crnoj Gori. Glavna je organizatorica Ljetnjeg kampa za kamernu muziku koji se održava u avgustu na Ivanovim koritima ispod Lovćena. Odnedavno je i predstavnica internacionalne mreže za kamernu muziku u Crnoj Gori.

Perrin Kinkin je u rodnoj Francuskoj stekla svoje muzičko obrazovanje, završila je muzički konzervatorijum gdje je pohađala kao glavne predmete: violinu, kamernu muziku i solfeđo. Svirala je u raznim omladinskim orkestrima, i stekla iskustvo i istančan smisao za kamernu muziku. Diplomirala je Istoriju i književnost na Univerzitetu Sorbona u Parizu i Univerzitetu u Lionu, a zatim i Menadžment u kulturi na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Od 2009. boravi u Crnoj Gori, gdje je najprije radila u Francuskom kulturnom centru kao ataše za kulturu pri Ambasadi Francuske.

Saradnja na polju kulture je spojila Maju i Perin, da bi ubrzo shvatile da bi mogle saradivati i kao kamerni duo. U to vrijeme, Maja je tek odlučila da poslije više godina pauze ponovo vježba klavir, kako bi svirala kamernu muziku, ohrabrena entuzijazmom japanske violinistkinje Tomoko Sagava s kojom je kreirala nekoliko zanimljivih programa, i okupila mnoge kolege i prijatelje, dok je Perin našla tako dobar razlog da svoju violinu najzad donese iz Francuske. Ljubav prema kamernoj muzici i proširivanje repertoara je njihov glavni motiv za nastavak lijepog muzičkog druženja i saradnje. Zato se trude da za kamernu muziku i zajedničko muziciranje uvijek nađu slobodno vrijeme.

Vladislava Drašković, profesionalna violinistkinja sa dugim stažom sviranja u orkestru, najprije pri RTCG, a potom u Crnogorskom simfonijskom orkestru, takođe je dugo vremena bila angažovana kao profesor viole i uvijek rado viđen član različitih kamernih sastava. Od prošle godine je angažovana u nastavnom timu Ljetnjeg kampa za kamernu muziku na Ivanovim koritima, gdje daje svoj doprinos u pripremi mladih violista za sviranje u kamernom orkestru i u drugim manjim kamernim ansamblima. Diplomirala je na Muzičkoj akademiji u Podgorici, i nastavila specijalističke studije na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu.

Vladislava se pridružila Maji i Perin, da bi ostvarili ideju sviranja u kvartetu. Njena mirna energija i sposobnost umjetničke imaginacije i saradnje doprinijeli su ostvarenju zajedničkog izvođenja Mocartovog Klavirskog kvarteta K 478, jednog od izuzetnih ostvarenja kamerne muzike. Upravo to djelo je bilo centralna

tačka programa „Veče Mocarta“, u kome su cetinjskoj publici muzičari pokazali sve nijanse zajedničkog izvođenja muzike.

Violončelista Vladimir Drobniak se priključio ovoj ekipi, u cilju kompletiranja kvarteta za koncert „Veče Mocarta“. Njegova podrška je takođe od važnosti za dalje programe kamernu muziku. Mladi violončelista je diplomirao na Fakultetu lepih umetnosti u Beogradu, i nakon toga se zaposlio u Crnogorskom simfonijskom orkestru. Član je mnogih kamernih ansambala, među kojima je i Oboa kvarteta, koje čine solisti Crnogorskog simfonijskog orkestra. Bavi se i pedagoškim radom, predaje kamernu muziku u Umjetničkoj školi za muziku i balet „Vasa Pavić“ u Podgorici. Nekoliko godina za redom, tokom ljeta, angažovani je član operskog i simfonijskog festivalskog orkestra u Tirolu, Austrija, i na Ljetnjem kampu za kamernu muziku, na Ivanovim koritima.

Ovog ljeta, oni će se naći se na Kampu za kamernu muziku, od 8. do 15. avgusta na Ivanovim koritima, gdje će svoja iskustva i znanja prenositi mladim generacijama, učiti od drugih kolega, svirati nova djela, u novim sastavima, i podijeliti muzičke trenutke, stvarati nove programe i razmjenjivati ideje.

Uz zahvalnost izvođačima koncerta prilog završavam konstatacijom gospođe Maje Popović: Muzika je najbolja kad vam se na tom putu neko pridruži!

V. Pejović



IZLOŽBA SLIKA I KONCERT

ANELE ČINDRAK

Učesnici koncerta

Anela Čindrak, harmonika
Božica Delić, violina
Milena Kankaraš, klarinet
Džejla Čindrak, viola
Eden Sekulović, violončelo

Cetinje, Bašiča Pazar bb,
plato ispred Crnogorske galerije umjetnosti
„Miodrag Đurić“

četvrtak, 11. jun 2015. godine u 19 h

Koncert i izložba slika Anele Čindrak

Koncert i izložba slika „Oko mene“ svestrane mlade umjetnice Anele Čindrak izazvao je veliko interesovanje publike koja se u četvrtak večer (11. juna 2015. godine) okupila na platou ispred Crnogorske galerije umjetnosti „Miodrag Dado Đurić“ na Cetinju. Posjetioci ovog događaja, pored uživanja u koncertnom programu tokom kojeg je Anela zajedno sa svojim gošćama Eden Sekulović (violončelo), Božicom Delić (violina), Milenom Kankaraš (klarinet) i Džejlom Čindrak (viola) izvela djela Hermosa, Pjacole i Galijana, imali su priliku da vide i 15 njenih slika na kojima dominiraju motivi Cetinja.

Prisutne je, u ime organizatora, Matice crnogorske Ogranak Cetinje, pozdravio Luka Lagator, slikar i svjetski priznati karikaturista:

Neobična je umjetnica Anela Čindrak. Njena krhkost, na prvi pogled, ne odaje tu nevjerovatnu snagu i moć koju ona posjeduje. Ona od rođenja ima u sebi nešto što je čini umjetnikom. To se osjeti, čuje i vidi tek onda kada njeno djelo isprovocira čula. Prvo njena pa onda i naša. Harmonika, iako težak i zahtjevan instrument, u njenim rukama postaje poslušna, pa melodijska i basova strana pod Anelinom komandom izvijaju čudesne akorde, pri čemu je umjetnica često pravi virtuoz. Instrument postaje dio njenog bića, ili se ona pretvara u instrument, pa se ta cjelina, izvodeći neodoljivi vibrato doživljava kao neobična simbioza, iz čega proizilazi nezaboravan osjećaj. Milina je slušati njeno muziciranje, bilo da izvodi nečiju kompoziciju pisanu isključivo za harmoniku, ili se radi o transkripciji djela pisanog za drugi instrument, kada na svojstven način proizvodi zvukove koji podsjećaju na zvuk orgulja ili harmonijuma. I ne samo to, ona i sama komponuje i vješto improvizuje, dokazujući tako da znalački i dobro vlada svojim instrumentom, potvrđujući svoj stvaralački senzibilitet. Pri tome često koristi već dobro poznate motive iz bogatog folklornog nasljeđa svog okruženja, čime ostavlja upečatljiv utisak na auditorijum.

Nije Anela samo muzičar. Njen raskošni talenat daje joj mogućnosti da se ispolji i kao slikarka. I tu pokazuje da vrlo vješto vlada i sa jednim drugim instrumentom, a to je slikarska kičica. Na svojim radovima posebno ispoljava osjećaj za prostor i boju, što se naročito vidi na slici đe je i svoju harmoniku ukomponovala u prostor

koji je predmet njene pažnje. Od harmonike sve počinje, a u perspektivi se oslikava prepoznatljiva ulica kao determinanta na kojoj se sve dešava i rješava.

Zavoļjela je Anela Cetinje, pa joj se valjda tako i probudila stara ljubav – njeno slikarstvo. Ko god ima to zrnce posijano u sebi, navlašeno cetinjskim maglama, ono mora da proklijaa, da se pojavi, da se pokaže i dokaže. Nije umjetnica mogla ostati ravnodušna prema Balšića pazaru, Cetinjskom manastiru, Njegoševoj ulici, Lokandi... i zato imamo priliku da vidimo njen pogled i lični doživljaj brojnih cetinjskih motiva, i drugih širom Crne Gore. Urbana sredina joj je glavna preokupacija, poznati objekti, ulice, obični kućerci i drveće uz dominantno plavetnilo neba. Crtež je tvrd i precizan kao sigurna potka za neophodnu nadogradnju slike. Umjetnica ne eksperimentiše, ne svodi formu, ne ističe akcente i ne zalazi u nepoznato, čvrsto se držeći već osvojenih i usvojenih premisa koje su joj prihvatljive i zadovoljavaju njen likovni senzibilitet. Imponuje njena želja i trud da spoji svoje muziciranje sa svojim slikarstvom čineći zadovoljstvo sebi i nama koji uživamo u njenom umijeću.

Evo što je nakon koncerta izjavila Anela:

Velika mi je čast što sam imala mogućnost da realizujem ovakav projekat upravo na Cetinju, i to zahvaljujući Matici crnogorskoj i gospodinu Vesku Pejoviću. Veoma sam srećna što je publika došla u velikom broju da me podrži. Još jedna divna činjenica je i to da su na mom koncertu bile gošće četiri umjetnice od kojih su tri moje koleginice i prijateljice a četvrta – mlađa sestra Džeļja. Mislim da je ovo bio najbolji način da se zaokruže 4 godine mog života na Cetinju. Odavde nosim samo najljepše uspomene. I znam da ovakav događaj niđe ne bi bio u ovakvom sjaju i sa ovoliko topline kao na Cetinju.

Osim što je ova izložba bila ostvarenje mog sna iz djetinjstva, njom sam htjela da pokažem da se do svakog cilja može doći samo ako postoji velika želja i rad. Bilo je teško u nedostatku slobodnog vremena napraviti slike, a još teže izložiti radove u gradu slikara. Gospodin Vesko Pejović me habrio od samog početka, zato sam neizmjerne zahvalna njemu i Luki Lagatoru koji je u katalogu koji prati ovaj događaj napisao prelijep tekst...

Veoma mi je žao što nijasam imala više vremena da ovom izložbom obuhvatim još neka prelijepa mjesta na Cetinju. Cetinje je magija, ali i velika zagonetka. Težak je život jednog umjetnika na Cetinju, ali ima i dosta prednosti koje uglavnom moje kolege ne koriste. Treba stalno ići naprijed i tražiti više, nezavisno od Akademija koje su odličan oslonac, ali i mač sa dvije oštrice. Studenti moraju biti inicijatori...

Cetinje bi bilo mnogo atraktivnije kad se naša umjetnost ne bi konstantno zavlačila u četiri akademska zida. Ona treba da diše i da bude svuda, po ulicama, u kaficima, restoranima. Zbog toga smatram da je bila lijepa ideja organizovati ovaj događaj na otvorenom prostoru.



Nagrada Udruženja Crnogoraca Amerike Gojku Ratkoviću, najboljem učeniku Cetinjske gimnazije

Na prigodnoj svečanosti koja je održana u prostorijama Ogranka Matice crnogorske na Cetinju Seka Vučićević, sestra predsjednika Udruženja Crnogoraca Amerike Iva Đukanovića, uručila je najboljem đaku Cetinjske gimnazije Gojku Ratkoviću, tradicionalnu (15-tu po redu) novčanu nagradu od 1.000. eura.

Marko Špadijer, jedan od utemeljivača Matice crnogorske i njen dugogodišnji generalni sekretar u kratkim crtama se osvrnuo na „rađanje“ ove ideje i njene aktere, uspješne biznismene i velike crnogorske patriote, Cetinjane, Blaža Sredanovića i Iva Đukanovića koji već nekoliko decenije žive i rade u Americi i koji djelima dokazuju da nijednog trenutka nijesu zaboravili svoj rodni grad.

Vidno uzbuđen ovom pažnjom, dobitnik nagrade Gojko Ratković, u prisustvu predstavnika medija među kojima su bili i predstavnici TV Cetinje, je izjavio:

Rođen sam 11. 6. 1996. godine na Cetinju, gdje sam sa odličnim uspjehom završio osnovnu i srednju školu. Ova nagrada mi pričinjava zadovoljstvo, može se reći da je veliki stimulans za mene, za razvoj moje ličnosti. Potruđiću se da nastavim ovim stopama i budem još bolji.

Upisao sam Elektrotehnički fakultet u Podgorici. Ukoliko, nakon okončanja studija neku godinu provedem na strani, uvijek ću se rado vraćati Cetinju.

Veliku zahvalnost izrazio bih Udruženju Crnogoraca Amerike na čelu sa gospodinom Ivom Đukanovićem na ukazanoj pažnji. Veoma mi je drago što i dalje postoje ljudi koji su udaljeni hiljadama kilometara od Cetinja a srce im i dalje ovdje pripada, što posebno dokazuju pažnjom prema mladima koji će biti nosioci razvoja našeg društva.

Mi mladi ne treba nikada da zaboravimo svoje korijene, već da cijenimo svoje porijeklo i ulažemo sebe u dobrobit našeg Cetinja i naše domovine Crne Gore.

Hvala i Matici crnogorskoj Ogranku Cetinje.

Cetinje, 2. jul 2015.

V. Pejović



Povodom
Dana državnosti
organizuje izložbu
fotografije

SLOBODA OBJEKTIVA

Radovi učenika srednje škole „Ivan Goran Kovačić“

selektor izložbe
Ksandra Popović

izložbu će otvoriti
Marija Čolpa

organizatori
Momir Dragičević
Petar Marković

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi, Njegoševa br. 46
neđelja, 12. jul 2015. u 21 sat

Sloboda objektivna

Govoriti o slobodi, a misliti na umjetnost je paradoks. Ona se podrazumijeva, kao što se s njom rađa. Postajemo na ovom svijetu kao slobodni, a najčešće sa njega odlazimo neslobodni i upakovani u društvene regule koje od nas čine sve ono što umjetnost pokušava usaditi, probuditi, zaliječiti svojim uticajem kao jedinim načinom slobodne misli u čovjeka.

Stvarati umjetnost a biti neslobodan kao društveno biće je ono čega se borci za slobodan um najčešće boje, i zbog čega se bjesomučno bore u nastojanjima da to svim ljudskim stvorovima konačno postane jasno i da ga usvoje kao obavezan dio „programa“ svakog bića.

Svi ćemo se složiti da postanjem dobijamo apsolutnu slobodu življenja. Baš da možemo umjetnički čisti osjetiti svijet oko sebe, da ga proživljavamo kao konzumenti čije vrijeme svakim danom pomalo ističe na stranu nekog drugog svijeta, za koji nas ubjeđuju na teološkoj i ideološkoj razini, da baš na tom – onom svijetu čeka spasenje i rajsko utočište za smiraj duha i duše.

Iako se na svom tom putu borimo za najbolju pripremu u tzv bolju budućnost, postajemo (najčešće) društveno korisna bića, nadasve zarobljena kojekakvim parametrima dobra i zla, dok trošimo dragocjeno vrijeme, ljuštimo sa sebe ljepotu umjetničke percepcije i na kraju se složimo da se od nje zaista ne može živjeti, da bi se na kraju, ili na kraju krajeva, odrekli te slobode zarad „mirnog i stabilnog“ statusa u društvu. I dok trepneš prođe deset, pedeset godina od takvog života (da ne kažemo životarenja po tuđim principima i vrijednostima normi i akata (ne)validnosti). I dok sve to traje, uporno se lažemo da se u umjetnosti nema više šta kazati, da to nije zanimanje od kojeg se može lijepo i dostojanstveno živjeti, gotovo uglas, donosimo zlosretan zaključak da su samo odabrani (čitaj poslušni) uspjeli u materijalnom smislu pretočiti razumijevanje umjetnosti u sopstveno blagostanje.

I naravno, vratićemo se u istoriski diskurs, gdje se sve to ponavlja, obnavlja, ali drugačijim sredstvima i drugačijim načinom. Uvijek su postojali sretni umjetnici

i prezadovoljne mecene. Kao što danas neobrazovan svijet liže svoje neznanje kičom, tako se i nekada davno kupovalo umjetničko izražavanje tim istim parametrom novca, dok se na sreću ili nesreću (ne znamo šta od toga izabrati kao ispravno) nijesu izjednačile strane.

O svemu ovome sam razmišljala na Dan državnosti Crne Gore, 13 jula 2015 gdje imamo i čast i zadovoljstvo, bez politikatsva i pamfleta patetike govoriti o mladim ljudima, njihovim fotografskim ambicijama i nama kao društvu u cjelini.

Najlakše je biti kritizer, a najteže kritičar. Za ovo prvo nije potrebno pretjerano znanje već pomalo sve dostupne površnosti sa interneta i ostalog kojekakvog pame-tovanja. Za ovo drugo kritičko oko, pored svega što nema potrebe za napominjati, potrebno je i ono malo soli pod kapom, za koje vrijedi uključiti i našu besmrtnu dušu, za koju se sa sigurnošću tvrdim ne mogu svi pohvaliti da je posjeduju.

Večeras veličamo njeno veličantvo – fotografiju.

Fotografija kao umjetnost uhvaćena kroz objektiv kao treptaj, kao zauvijek izgubljeni trenutak koji nastavlja slagati zaleđenu sliku kroz sve druge prostore, poseban je način nijemog govorenja i veoma zahtjevna tehnika umjetničkog promišljanja kroz objektivnu svijest tvaraoca- fotografa.

Ovo što vidite nije došlo na izbor u selekciji mnoštva radova, onako, olako nasumičnim škljockanjem. Za dispoziciju foto sesije potrebna je kao prvo jasna namjera – koncept. Možete li zamisliti današnje vrijeme i uporediti ga s nekadašnjim. Danas se foto slične priče „kače“ na instagram kao dobro profilisanu društvenu mrežu brzinom munje. Ima tu sijaset nedostojnih selfy-ja i ostalih tkz dokupljenih programa zamajavanja radi, no mora se priznati da ima i pravih art pozicija koje su hvale vrijedni uradci fotografskog manira, pa se zbog ovog drugog ne odričemo prvog.

Digitalna fotografija ne znači digitalnu misao. U vremenu današnjem postoje programi za doradivanje tog objektivom uhvaćenog svijeta. U našem, večerašnjem prikazivanju, sa ponosom potvrđujem da se uradci nisu šminkali, da nije intervenisano, već da je u pitanju znalački dobro percipiran foto svijet po pravilima koje samo umjetnost dozvoljava.

Izložba Sloboda objektiva nije izložba online varijacije na poznatu temu. Ona je sasvim ozbiljna srednjoškolska radionica, koja na našu veliku radost postoji i opstaje uprskos brzini stavljanja foto svijeta na svim mogućim online statusima, zbog čega je fotografija kao umjetnički koncept i zadnjem desetljeću gurana na marginu, pod biti ili opet vrijedi biti – opstati... pitanje je na koje ćemo nadam se ovakvim radom i na ovakav način uspjeti u naumu samoodržanja pod geslom umjetnosti i njene svevišnje slobode.

Sloboda kao paradigma svega, u ovom foto konceptu, a na temu grada Herceg

Novog, postiže svoj cilj u cjelosti. Vidite li sjetu pod okriljem dječjeg zum in i zum out sensa, samo njima dostupnog, samo njima doživljenog svevidećeg oka? Vidite li da se baš ovako i na ovaj način bore za taj svoj prostor i tu svoju umjetnost koja stanuje u njima samima od kad postoje na ovom svijetu. Možda mislite da sve znate, ali se nadam da ne razumijete te njihove strahove, koji su bili kao naši onomad, dok smo se brinuli kako će biti u slobodi jednoga dana.

Da se na ovim zidovima percipira vizura razglednice ili montirana ljepota kao osnovni okidač u nastajanju kiča s početka dvadesetog vijeka, nakon rokokoa i da ne nabrajam te mrske mi parametre... vidjela bi se laž i namjera za samodopadanjem.

Vidite li da ova „naša djeca“ znaju da gledaju kroz svoj objektiv, da žele vidjeti ono što im nije plasirano kao „vrijedno, važno i neizbježno“. Večeras vam se obraćam pod impresijom zadovoljstva i ushićenjem sreće, jer osjećam, vidim, da su generacije koje dođoše iza nas produhovljene, radoznale, umne i stamene u svom nastojanju i želji da ostvare svoje ciljeve, snove, i da stvore neke druge svjetove koji ne moraju ličiti na ove naše, ali na temeljima i pod okriljem „naše“ zajedničke slobode.

Od srca im čestitam, i radujem se svim budućim vizijama na putu do umjetničke slobode. Posebnu zahvalnost dugujemo njihovoj mentorici profesorici likovne umjetnosti Ksandri Popović, a svakako i direktoru srednje škole u Herceg Novom Momu Dragičeviću, koji su sinergijom i osluškivanjem svojih đaka postigli ono na šta im mnogi trebaju pozavidjeti. Pokazali su da umjetnost živi u ovom gradu punim zamahom stvaralaštva, i da je sloboda moguća samo ako se na vrijeme zna usmjeriti i pustiti enegrija da putuje svim pravcima, da živi i da se razvija kako misli da treba, sama od sebe do beskonačnosti i nazad.

U to ime i za tu čast, čestitam Vam Dan državnosti Crne Gore!

Marija Čolpa

Огранокот на Матица црногорска во Р.Македонија
Дирекција за култура и уметност – Скопје

Урбана Уметност
СКОПСКО ЛЕТО 2015
Skopje Summer

По повод денот на црногорската државност

Ве покануваат на концерт и изложба

Миран Бегик – виолина, Бојан Мартиновиќ – пијано, 19:30 часот

Милена Мијовиќ Дурутовиќ - 20:30 часот

13 јули /понеделник / Музеј на град Скопје



Град Скопје



Министерство за култура



Orlov Krš u Skopju

U organizaciji Povjereništva Matice crnogorske u Republici Makedoniji i Direkcije za kulturu Grada Skopja u okviru manifestacije *Skopsko ljeto* obilježen je Dan državnosti Crne Gore u Makedoniji.

Ova manifestacija imala je dva dijela i to: prvi, u kojem je održan koncert Mirana Begića – violina i Bojana Martinovića – klavir.

Izložbu slika Milene Mijović Durutović u galeriji Grada Skoplja otvorili su Hristijan Sanev, predsjednik Društva likovnih umjetnika Makedonije i Koce Trajanovski, gradonačelnik Grada Skoplja.

Pored velikog broja javnih ličnosti iz glavnoga grada Makedonije, ovoj manifestaciji prisustvovala je i nerezidentni ambasador Crne Gore u Izraelu Tamara Mugoša, kao i predsjednica Fondacije „Petar Lubarda“ Đina Lazar.

Na ovaj način predstavnici Crnogorske nacionalne manjine u Republici Makedoniji okupljeni oko Ogranka Matice Crnogorske manifestovali su svoju želju da očuvaju svoj kulturni i jezički crnogorski identitet.

Povjereništvo Matice crnogorske zahvaljuje se svim institucijama i pojedincima koji nas podržavaju više godina, a prije svega gradonačelniku Grada Skoplja, Direkciji za kulturu grada, Skopskome ljetu, Muzeju Grada Skoplja, Centru savremene umjetnosti Crne Gore i posebnu zahvalnost dugujemo Miranu Begiću, Bojanu Martinoviću i Mileni Mijović Durutović.

Skopje, 16. jul 2015. god.

M. Orlandić



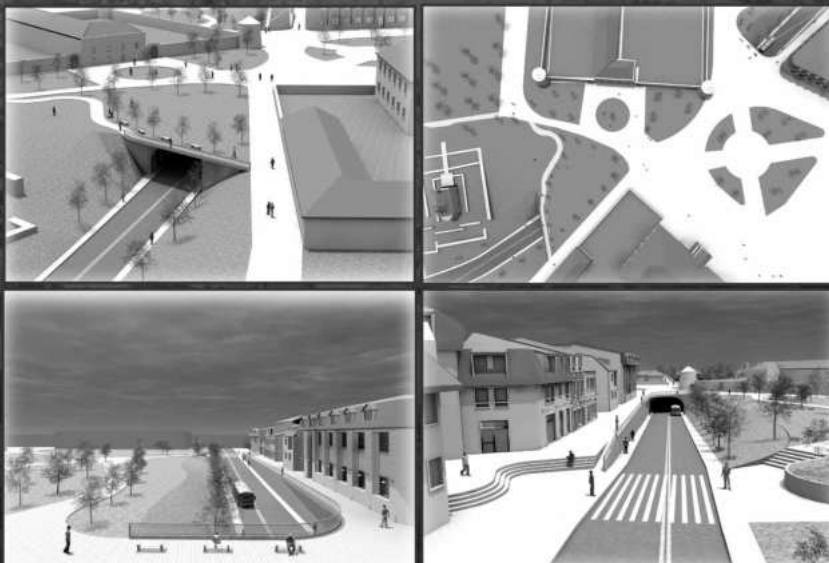
Priestonica Cetinje

Organizuju izložbu projekta

OD ČIPURA DO VLADINOG DOMA

Autor: Vesko S. Pejović

Saradnici: arhitekta Ana Mrvaljević Zogović, arhitekta Aleksandar Dajković,
politikolog Nemanja Đurišić i Miško Četković



Govore

Aleksandar Bogdanović, gradonačelnik Prijestonice Cetinje
Anastazija Miranović, direktorica Uprave za zaštitu kulturnih dobara
Crne Gore

U muzičkom dijelu učestvuje
Petar Dobričanin, gitara

Cetinje, Dvorski trg, četvrtak 17. septembar 2015. u 18 h

Od Čipura do Vladinog doma

U organizacija Matice crnogorske i Prijestonice Cetinje u četvrtak 17. septembra 2015. godine na Dvorskom trgu, predstavljen je projekat uređenja prostora *Od Čipura do Vladinog doma* autora Veska Pejovića i njegovih saradnika arh. Ane Mrvaljević Zogović, mr Aleksandra Dajkovića, Nemanje Đurišića, dipl. politologa i Miška Četkovića.

Nakon muzičke numere *Roland Dyens – Libra sonatina III stav – Fuoco* koju je na gitari izveo Petar Dobričanin, prisutne je pozdravio predsjednik Ogranka Matice crnogorske Cetinje Luka Lagator, umjetnik i svjetski priznati karikaturista:

Sve Vas pozdravljam ispred Matice crnogorske Ogranak Cetinje. Povod našeg okupljanja je izložba Veska Pejovića na kojoj ćemo videti idejno rješenja uređenja „Od Čipura do Vladinog doma“ prostora koji se nalazi u samom srcu Cetinja, a slobodno možemo reći i u srcu Crne Gore.

Po principu vrijeme gradi, vrijeme razgrađuje, krajem osamdesetih godina nastao je u neposrednoj blizini Dvorskog trga, kao što svi znate, podvožnjak, za koji je vrijeme pokazalo da ga treba riješiti na drugi način. Tog nezahvalnog i teškog zadatka latio se Vesko Pejović, no nije mu prvi put kad je u pitanju Cetinje, on je veoma agilna i raspoložen da na svoj inžinjerski precizan i likovno impresivan način ponudi određena rješenja koja su se do sada pokazala kao veoma dobra, korisna i prihvatljiva, ili, kako mi to danas volimo da kažemo – održiva rješenja.

Svi mi volimo Cetinje, ali ja mislim da malo ko ima ljubav prema Cetinju kao Vesko. Neću govoriti mnogo o njegovim aktivnostima kada je Cetinje u pitanju, ali ću posebno istaći da je dosta napravio u pogledu afirmacije Cetinja preko njegovog nadaleko čuvenog humora kroz nekoliko izdanja svoje knjige „Ovoga niđe nema“ a kasnije i preko Monografije „Cetinje 1950–1980 iz albuma Krsta Đuričića“, koja je naišla na veoma dobar prijem čitalaca, a čiji je inicijator, urednik i priređivač bio Vesko, a koju je izdala Matica crnogorska Ogranak Cetinje.

Brojni su Veskovi projekti za ljepše Cetinje a pomenuću još samo jedan, veoma značajan, koji je sada u fazi razmatranja od strane nadležnih organa Prijestonice, a to je Studija – Cetinje imena ulica, spomenici i spomen obilježja, jer se i u toj oblasti pokazuje potreba da dođe do određenih promjena i dopuna.

Projektu „Od Čipura do Vladinog doma“ Vesko je pristupio kao inženjer koji ima dušu da oseti kako treba pristupiti stvarima, i zajedno sa svojim vrsnim saradnicima napravio je jedan izuzetan projekat. Mi smo sada, kao što većina od Vas zna, aplicirali za prijem tj. zaštitu naše kulturne baštine kod UNESCO-a i svi se nadamo da će do toga i doći. Jedna od slabih tačaka u našoj kandidaturi je i

nephodna sanacija podvožnjaka (za što smo se mi i obavezali) pa se nadam da će ovaj projekat mnogo doprinijeti prevazilaženju tog problema, tj. ljepšem izgledu prostora od Čipura do Vladinog doma, a time i uspjehu naše kandidature.

O samom projektu govoriće više stručnjaci iz te oblasti, a ja vas još jednom pozdravljam uz preporuku da dobro pogledate ovaj projekat, koji je jedna lijepa građanska inicijativa za koju se nadam da će naići na podršku stručnjaka i što je najvažnije da će biti realizovana.

Pozdravnu riječ gradonačelnika Prijestonice Cetinje Aleksandra Bogdanovića koji je bio spriječen da prisustvuje ovom događaju, pročitala je Valentina Vujović, zamjenica gradonačelnika za pravne poslove:

Drago mi je što sam u prilici da Vas pozdravim i da Vam uputim pozdravnu riječ gradonačelnika Prijestonice Aleksandra Bogdanovića povodom večerašnjeg događaja.

Raduje činjenica da je Dvorski trg večeras domaćin još jednog događaja koji predstavlja plod inicijative našeg uvaženog i posvećenog sugrađanina Veska Pejovića čiji je rezultat ovog puta idejni projekat sanacije podvožnjaka uistorijskom jezgru našeg grada.

Rješenje pomenute lokacije, bez sumnje predstavlja kompleksan izazov koji zahtijeva temeljan i sistematski pristup, no sudeći po projektu Veska Pejovića i njegovih saradnika, mogu reći da je pred nama upravo jedan takav projekat.

Radovi objedinjeni pod izložbom „Od Čipura do Vladinog doma“ sasvim sigurno mogu biti okarakterisani kao dobra vizija jednog od središnjih djelova istorijskog jezgra i grada u cjelini.

Iz tog razloga ne želim zaobići činjenicu da je upravo isti autorski tim do danas izradio više projekata iz svere saobraćajne i komunalne infrastrukture koji su bili osnova za naš rad u tim oblastima. Rezultati su očigledni i oličeni u više realizovanih projekata u interesu našeg grada.

Stoga ovim putem želim uputiti čestitke autoru i njegovom timu na predanom radu i na još jednom projektu koji potpisuju.

Zbog navedenog, vjerujem da i autor i Matica crnogorska Ogranak Cetinje, danas mogu poslužiti kao dobar primjer na koji način stručnošću i ljubavlju svi zajedno možemo raditi za našu Prijesticu.

U to ime, srdačno Vas pozdravljam i želim da večerašnji događaj naiđe na uspjeh.

U ime Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore prigodnom besjedom prisutnima se obratila pomoćnica direktorice dr Igbala Šabović Kerović:

Ja ću Vas u ime Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore, u ime direktorice Anastazije Miranović koja zbog obaveza nije mogla večeras prisustvovati i u svoje

lično ime srdačno pozdraviti. Ja ću svakako u dijelu stručnog mišljenja, u dijelu onog što podrazumijeva integrativna prostorna zaštita, pročitati izvode iz moje posljednje knjige i osvrnuti se na to što je doprinos izložbenog sadržaja sa stanovišta eventualnih zaključaka značaja ovog projekta.

O principima savremene konzervatorske prakse

Savremena zaštita graditeljskog nasljeđa, zasnovana na osnovnim principima očuvanja baštine i njene aktivne zaštite, podrazumijeva i integraciju graditeljskog nasljeđa u savremeni život.

Predstavlja neminovnost savremene konzervatorske prakse, kao jedno od primarnih sredstava pomoću kojih se sprovodi konzervatorski tretman, ali i ne zaustavlja, već kontrolisano podržava razvoj istorijskih gradova i cjelina utemeljenjem na razumijevanju suštine prostornih odnosa u ambijentu. Ona se, dakle, bavi metodomama, povezuje i “miri” konzervatorske zahtjeve i ciljeve urbanističkog planiranja, i u konačnom rezultatu definiše uslove arhitektonskog projektovanja u ambijentima naslijeđenih vrijednosti.

Na polju integrativne prostorne zaštite, svakako, ne možemo utvrditi apsolutne zakonitosti koje će dovesti do razmjere upotrebljivih formula i opšte prihvatljivih pravila, ali kritičkom i kvalitetnom procjenom naslijeđenih vrijednosti, dosljednim izučavanjem nastajanja i funkcionisanja grada možemo obezbijediti njihovu transmisiju u budućnost bez kompromitovanja prostornih specifičnosti. Metodološki pristup u iznalaženju funkcionalnih rješenja a priori se zasniva na razumijevanju i poštovanju suštine procesa kulturnog kontinuiteta, u pojavnosti svih njegovih značenja – formalnih i suštinskih, prostornih i vremenskih, prolaznih i istorijskih.

Ključnu ulogu u tom procesu imaju Institucije koje se bave pitanjem zaštite graditeljskog nasljeđa, urbanističkog planiranja i arhitektonskog projektovanja, stručna javnost i naravno istaknuti pojedinci koji se posredno i neposredno bave pitanjem prostora i inicijatori su njegovog unapređenja.

Suštinski, odgovornost pripada svima nama!

U kontekstu izložbe

U vezi sa tim esencijalno pitanje jeste pronaći način da dodamo novu vrijednost prostoru u kome gradimo – dakle „ostvariti graditeljski otisak vremena preko kojeg se prepoznaje uvijek prisutni duh mjesta“, što bi u konkretnom slučaju izloženog projekta, izloženog idejnog projekta uvaženog autora Veska Pejovića, (eventualnih intervencija na podvožnjaku iz 1988. godine) možda značilo ponovno, djelimično uspostavljanje one, kako to autor Vesko Pejović kaže „grubo presječene

relacije“ između Balšića pazara i Cetinjskog manastira, i od Ćipura do Vladinog doma.

Na kraju, jedan citat šahiste Aleksandra Aljehina:

„Novi potez? Danas neko teško može dokazati da je odigrao novi potez, jer će prije ili kasnije neko doći i pokazati da je taj potez odigrao deceniju prije na nekom turniru... Ali, mnogi potezi koji su odlični su zaboravljeni“

Zato gospodine Vesko Pejoviću, nek Vaši građanski doprinosi Cetinju ne budu zaboravljeni. Nek budu vjetar u jedra Institucijama koje se formalno-pravno i vjerujem suštinski bave pitanjem razvoja, očuvanja i unapređenja Cetinja!

Vaša inicijativa jeste građanski doprinos, zato Vam u ime Uprave za zaštitu kulturnih dobara i u svoje lično ime čestitam i zahvaljujem!

Izložbu „Od Ćipura do Vladinog doma“ proglašavam otvorenom!

V. Pejović



Sajam knjiga u Nikšiću

Matica crnogorska je učestvovala na Mini sajmu knjiga „Među knjigama“, koji se održao u Nikšiću od 21. do 27. septembra 2015. godine u okviru manifestacije *Septembarski dani*, kojom se obilježava 18. septembar – Dan oslobođenja Nikšića. Na sajmu je izloženo tridesetak izdanja Matice crnogorske. Ovom prilikom Matica crnogorska je poklonila complete izdanja osnovnim i srednjim školama Nikšiću: O. Š. „Luka Simonović“, O. Š. „Jovan Gnjatović“, O. Š. „Dušan Bojović“, O. Š. „Braća Ribar“, Gimnaziji „Stojan Cerović“ i JU srednja ekonomsko-ugostiteljska škola.

D. B.



MATICA
crnogorska
Ogranak
Herceg Novi

organizuje veče

RETROSPEKTIVA I PERSPEKTIVA STVARALAŠTVA U MATICI CRNOGORSKOJ OGRANKU HERCEG NOVI

PROGRAM VEČERI

- Riječ Miraša Martinovića
- Izložba plakata sa powerpoint prezentacijom o dosadašnjem radu Ogranka Matice crnogorske Herceg Novi - autor Marija Čolpa

**PROSTOR OGRANKA MATICE CRNOGORSKE HERCEG NOVI, NJEGOŠEVA BR. 46
SUBOTA, 14. NOVEMBAR 2015. U 19 SATI**

Riječ Miraša Martinovića

Čast mi je što mogu da govorim večeras, kada se sabiraju i sublimiraju aktivnosti Ogranka Matice crnogorske u Herceg Novom, i kada se prikupljaju snage, dobre želje i isto takve ideje za rad u narednom periodu.

Matica, njen novski ogranak, i prostor u kome je on smješten, od početka je otvorio vrata svim dobronamjernim ljudima, kulturama i idejama. Ovaj prostor nije mjesto gdje se samo i jedino njeguje i valorizuje crnogorska kultura. Ovaj prostor je otvoren za sve kulture, bez obzira kome narodu pripadaju. Pod ovim krovom, organizovani su brojni kulturni programi, predavanja, izložbe, promocije knjiga, filmske projekcije... Gdje su učestvovali umjetnici raznih nacionalnosti i kultura.

I to je bogatstvo.

Upravo je u tome Ogranak Matice u Herceg Novom, slijedeći dobru multikulturnu i multietničku tradiciju Crne Gore i grada Herceg Novog, na najbolji način a za dobar primjer ostalima vršio i vrši misiju koja mu je povjerena.

Osvrćući se na prošli period, možemo sa zadovoljstvom potvrditi da je Matica crnogorska, ljudi koji su ovdje radili, učinili dosta na planu povezivanja i zbližavanja kultura, naroda i jezika, ne praveći rezlike ni po čemu, već prepoznajući u ljudima i njihovim djelima, ono dobro, što spaja, ne ono što razdava.

Ovakav model rada jedne nacionalne institucije može da služi kao dobar model drugima. Kako u nacionalnom tražiti, nalaziti i gajiti – intrenacionalno? Rad Ogranka Matice crnogorske u Herceg Novom dobar je primjer za to.

Slobodan sam reći da se se ovdje, u Herceg Novom, i ne samo ovdje, čuju dobre riječi o radu Matice. Hoću istinski da vjerujem – da će rad u tom duhu biti nastavljen i ubuduće.

Matica crnogorska i njeni poslenici ići će ovim putem, a vrata ovog doma biće otvorena za sve vrijedne projekte i programe, ma otkuda dolazili. Samo vrijednost i kvalitet, biće preporuka i preopusnica, za ulazak pod ovaj krov i u ovaj prostor.

Matica će, i ovaj njen Ogranak, raditi na valorizaciji autentične crnogorske kul-

ture i njenim zbližavanjima kultura bliskih nam susjeda, ali i onih daljih, iz zemalja regiona.

Kada su u pitanju povezivanja i zbližavanja, valorizacija razlika i njihovo pretvaranje u trajne spojnice, Crna Gora je uvijek bila na tom putu, i nije sa njega skretala. To se pokazalo kroz istoriju, ali i u vrijeme čiji smo svjedoci i saučesnici.

Prirodno je da Matica slijedi taj put, u ovom i drugima gradovima Crne Gore, uz dobru saradnju sa sličnim nacionalnim institucijama ostalih naroda.

Samo takve aktivnosti učiniće da prevaziđemo razlike koje i danas potresaju Crnu Goru. Crnu Goru treba doživljavati kao svoj dom, ako tako bude, nestaće razlike u našim glavama.

Smjenjivaće se političke partije, garniture političara i politike, kako je to bilo, a Crna Gora će trajati i istrajati na svom putu, nadživjeti iskušenja, sa kojima se suočavala u dugom istorijskom hodu. Ima nešto što je na tom putu održava. Možete naslutiti šta: njena otvorenost za sve razlike, otvaraju joj put i vrata istorije. Razlike je čine cjelovitom.

Glasam, za takvu Crnu Goru, i takvu Maticu, i takvu njenu i našu Maticu!

Miraš Martinović

Riječ Marije Čolpe

Na početku minutom ćutanja da odamo počast nedavno preminulim članovima Matice crnogorske, uvažnim građanima Herceg Novoga: Iliji Pušiću i Vladimiru Vanji Božoviću, kao i žrtvama bezumnog terorizma u sinoćnim događajima u Parizu. Slava im!

Živimo u vremenu teškom. Tranziciona i socijalna muka, izbjeglički koridori i najnoviji teroristički napadi na bespomoćne civile, slika je naše zbilje.

Ni naša zemlja nije imuna na pomenuti jed. U posljednje vrijeme imamo priliku oslušivati bilo i tog političkog diskursa. No, neću držati političko slovo.

Naprostu imam potrebu progovoriti jasno i glasno da sam Ja, Marija Čolpa neza-posleni dramaturg i doktorant kulturologije protiv nasilja, da želim svoju zemlju i grad bez mrtvih i ranjenih i da ne podržavam takav način komunikacije.

Kad bi svi govorili oni što misle, koliko god to naopako bilo, bolje bi nam tikve cvjetale. Najčešće se kriju iza nekih izmišljenih profila, huškaju i podrivaju već izluđeni narod, kojem je takva vrsta pregovaranja na vrh glave.

Moram vam reći, da nije bilo lako raditi sve ove događaje u Matici crnogorskoj Ogranak Herceg Novi. Nekada smo na prste od ruku brojali posjete, a nekad se nije moglo ući kroz vrata od desetina ljudi... To nije zavisilo od programa, već od sposobnosti, od umješnosti da rasteretite ljude od njima ne milog prefiksa – crnogorski. Do današnjeg dana mi takvo promišljanje ne ide u glavu. Naprostu ne razumijem i gotovo!

Imam potrebu da galamim, da volim svoj grad i da ne želim otići u neki drugi. Voljela bih da svi znaju da je Herceg Novi kroz vjekove multikulturalan, multi-konfesionalan, multietnički, da su ljudi blagi i dobrodušni, da prihvatamo „ljude sa strane“ (tako se kaže u Novom), da nijesmo divlji i da možemo biti još bolji.

Ogranak Herceg Novi je saradivao sa lokalnom samoupravom na izvjesnom nivou, ali nedovoljno angažovano. Sve je ostajalo na obećanjima i bez koraka unaprijed.

I za kraj, smatram da u ovom gradu, u Crnoj Gori, jedinoj državi koju imamo, budemo razumni i tolerantni. Moramo se držati jedni drugih i kovati svoju sreću.



MATICA
crnogorska
Ogranak
Cetinje



DARKO DRLJEVIĆ

KARIKATURE

Govori
Luka Lagator

U muzičkom dijelu učestvuju
Isidora Jovićević i Slađana Babović, klavir

MATICA CRNOGORSKA OGRANAK CETINJE, NJEGOŠEVA 100
ČETVRTAK, 19. NOVEMBAR 2015. U 17 SATI

Darko Drljević – karikaturista

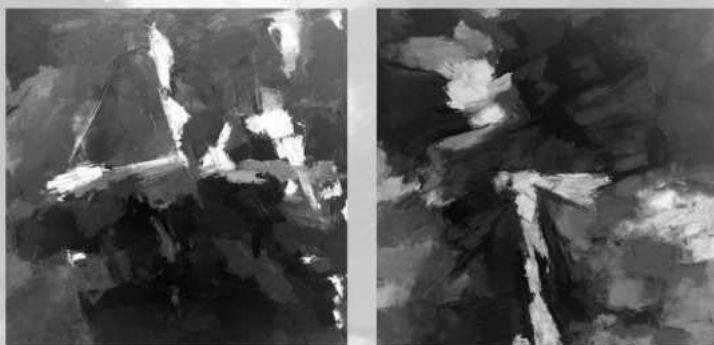
Darko Drljević je svjetski poznat i priznat karikaturista. Ovu konstataciju potvrđuju brojne nagrade i priznanja koje je osvojio širom svijeta učestvujući na raznim festivalima, salonima, izložbama i drugim smotrama karikature u konkurenciji najboljih svjetskih majstora u ovoj oblasti. Nije lako u konkurenciji i po nekoliko hiljada karikaturista biti zapažen, selektovan za izložbu i katalog, a kamo li biti nagrađen, često gran-priem ili prvom nagradom. A, Drljeviću se to često dešavalo. To je pravi sud o tome ko je ko u svjetskoj karikaturi, i što bi to moglo da znači za sredinu iz koje potiče i u kojoj živi i radi.

Njegova karikatura je lako prepoznatljiv znak, zaokružena misao, pažljivo odabran motiv, pobuna protiv gluposti i nedjela. Razigrana je i slobodna, lako čitljiva i prepoznatljiva. On se ozbiljno zagledao u stvarnost oko sebe i očima vrsnog analitičara daje svoje viđenje stvari, nastojeći da otkrije osnovne karakteristike pojava, glavne aktere u igri, njihov karakter i namjere izobličavajući ih svojom satirom do ironije i sarkazma. To često biva vrlo inteligentno zapažanje, jedna gorka metafora, ponekad sa crnohumornom intonacijom, a gotovo uvijek je duhovit sklop prizora koji posmatrača na čas razvedri, da bi ga u isti mah opomenuo i zabrinuo.

Drljević se već čvrsto pozicionirao u jednoj prepoznatljivoj i modernoj satiričko-likovnoj ravni koja ga stavlja rame uz rame sa najistaknutijim svjetskim autorima iz oblasti tzv. takmičarsko-festivalne, odnosno salonske karikature. Nema mnogo autora koji su svoj kvalitet dokazali i osvjedočili sa preko stotinu nagrada osvojenih u internacionalnoj konkurenciji. Drljević je među njima. Kroz dugi niz godina od kako se bavi karikaturom, on je iskristalisao i do simbola sveo svoj crtački manir „bez riječi“, ali sa hiljadu nenapisanih riječi, koje su lako čitljive kada se uđe u analizu sa željom da se otkrije „što je pjesnik htio da kaže“. U posljednje vrijeme on ostavlja dosta bjeline kako bi dao primat crtežu i istakao ono esencijalno, svodeći formu na mali broj likova i predmeta, čime postiže zapažen efekat,

ne ostavljajući dilemu kod posmatrača. Tematski se veže za sve ono što prepoznaje kao faktor uzurpacije, destabilizacije i destrukcije svake vrste, i to kako u širokim globalnim razmjerama, tako i na nivou samog čovjeka – pojedinca, kao osnovnog pokretača i nosioca svih dešavanja. Ponire u srce, u dušu čovjekovu, đe traži i nalazi razloge i odgovore, transformišući ih na vispren način u nedopričanu priču koju lako čitamo kao karikaturu.

Luka Lagator



IZLOŽBA SLIKA **VLAOVIĆA DARKA VLADARA**

Izložbu će otvoriti
Kristina Milatović, istoričarka umjetnosti

Herceg Novi
Prostorije Ogranaka Matice crnogorske
Njegoševa br. 46
petak, 5. februar 2016. godine u 19 sati

Izložba slika Vlaovića Darka Vladara

Zadovoljstvo mi je da vidim da smo se okupili u ovom broju da podržimo i uveličamo rad i djelo umjetnika Darka Vlaovića *Vladara*. Želim da iskoristim priliku da se zahvalim Matici crnogorskoj na ukazanoj časti da vam se ove večeri obratim.

Pred vama je 14 formata tradicionalnih medija apstraktnog karaktera. Apstraktno slikarstvo kao takvo predstavlja ekspresiju i rješenja unutrašnjih naboja, a takođe može i služiti kao oruđe prenošenja različitih tematika kao što su: socijalna, psihološka, ideološka i mnoge druge... Do apstrakcije kao umjetničkog rješenja se dolazi kroz putovanje i istraživanje različitih grafičkih i slikarskih stilova. Apstrakcija stoji kao poslednji korak slikarske evolucije jer se umjetnik odriče forme zarad prenosa svoje emocije i poruke. Slikarstvo Darka Vlaovića je posebno upravo zbog toga što sebe pronalazi u apstrakciji i, nakon što prođe sve prethodne etape, vraća se sebi i nama, publici, oslikava srž svog bića. U moru apstraktnih umjetnika njegova djela možemo prepoznati po kubističkom naboju, ili kako on to sam naziva pikselaza, i majstorskom korištenju boja. U osnovi je crna vladajuća, a podjednako bitne su crvena i plava, kojima se koristi da bi istakao dinamiku svojih misli. Lijepi, jasni, skladni i ritmični potezi vam pomažu da se približite tom procesu stvaranja djela, a radeći ritmom svog stvaralaštva, kratkim potezima, dolazi do asimetričnih oblika kocke i kvadrata te se može približiti i geometrijskoj apstrakciji. Pored toga što je u osnovi crna on ne izbjegava susret sa ostalim bojama već ih grli i rado koristi što možda i djeluje paradoksalno, ali taj paradoks pospješuje interakciju između slike i publike.

Ono što je uočljivo, a meni lično interesantno, pored svega što sam navela, jeste da su oslikane površine različito artikulisane, što odaje utisak konstantne potrage i potrebe za krajnošću, zbog čega od njega možemo uvijek očekivati nešto inovativno i savremeno. Ovaj virtuoz vas svakako ne može ostaviti ravnodušnim.

Pozivam vas da, nakon što pogledate i razmislite o ovim djelima, ostanete da se družimo.

Kristina Milatović

SAOPŠTENJA

Ostvarivanje politike zaštite manjinskih prava

Uvaženi organizatori, u ime Matice crnogorske i u svoje lično ime, želim da izrazim zadovoljstvo učešćem na okruglom stolu, čija tematika je dakako aktuelna, naročito danas, kada govorim o mjerljivim rezultatima na putu evropskih i NATO integracija, što je državna strategija zapisana u Ustavu Crne Gore.

Matica crnogorska, shodno programskim opredjeljenjima razvija kulturni i nacionalni identitet crnogorskog naroda, afirmiše multietnički karakter Crne Gore i identitet drugih naroda koji u njoj žive, zbog čega naše programske smjernice, od obnove crnogorske nezavisnosti dobijaju svoj smisao preko zaokruženog zakonodavnog i institucionalnog okvira, koje prepoznajemo u brojnim državnim tijelima, a koja su zakonski determinisana u očuvanju i njegovanju identiteta nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.

U proteklom periodu evidentan je napredak na polju ostvarivanja manjinskih prava, jer Crna Gora do 2006. godine gotovo da nije imala mehanizme za regulisanje širokog spektra individualnih i kolektivnih prava koja su od odlučujućeg značaja za veći dio crnogorske populacije. Svakako da i ovaj okrugli sto treba da pruži potrebne odgovore o politici zaštite manjinskih naroda, pri čemu nedostaju adekvatna i kontinuirana sociološka istraživanja crnogorske društvene zajednice, prije svega, ako imamo na umu izrazitu heterogenost, nacionalnu i vjersku, našeg društva. Dakle, ovo pitanje, tj. njegovo rješavanje je uslovljeno dijalogom, ukoliko želimo da pojam multikulturalizma ne bude dnevno politička poštapalica, već iskreni osjećaj zajedništva naroda ovog prostora. Napominjem, da u pripremi ovog okruglog stola je bilo neophodno da se zahtijeva od nadležnih institucija referentna istraživanja na osnovu kojih bi nakon devet godina od obnove nezavisnosti dobili odgovore dokle se stiglo u ostvarivanju manjinskih prava. Zanimljivo bi bilo sagledati izjašnjavanje nekog manjinskog naroda koji je koncentrisan na jednom geografskom prostoru, odnosno njegovu percepciju prema centralnim državnim organima ili stav onih manjinskih naroda koji Crnu Goru ne doživljavaju kao matičnu državu, čime bi bio sužen prostor za političku mimikriju.

Smatramo da postojeće ustavno određenje Crne Gore je uvažilo sve nacionalne identitete, priznavajući im državotvorni karakter. I ostali normativni akti niži od Ustavu Crne Gore determinišu status manjinskih naroda u skladu sa najvišim međunarodnim pravnim standardima, od ravnopravnosti pred zakonom, izbora nacionalnih savjeta, iskazivanju i očuvanju nacionalne, kulturne, etničke i vjerske posebnosti, upotrebu svojih simbola na javnim mjestima i službenim prostorijama, školovanju i upotrebi maternjeg jezika i pisma i sl.

Takođe, postoji jasna tendencija povećanja broja pripadnika manjinskih naroda zaposlenih u državnim organima i institucijama, javnim preduzećima i dr., čija dinamika je svakako uslovljena ekonomskim i političkim stanjem u zemlji. Međutim, u svim analizama nedostaju podaci o zastupljenosti Crnogoraca u organima lokalne samouprave u sredinama gdje manjinski narodi predstavljaju većinu stanovništva. Dakle, ovo je prilika da postavim pitanje da li se u tim sredinama primjenjuje princip pozitivne diskriminacije ili afirmativne akcije i prema narodu koji predstavlja relativnu većinu u državi.

Želim napomenuti da u regulisanju statusa i ostvarivanja prava manjinskih naroda, država Crna Gora nije uslovljavala recipročnim odnosom kada je u pitanju položaj crnogorskog naroda u susjednim državama, gdje se do skoro negiralo pravo Crnogoraca na političku zastupljenost, odnosno nacionalni subjektivitet.

Uprkos prisutnim kritikama i latentnom osjećaju nezadovoljstva kod pripadnika manjinskih naroda, želim napomenuti da je ova tematika u fokusu nadležnosti sljedećih državnih organa: Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Zaštitnik ljudskih prava, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, pri čemu sve nacionalne svoje interese mogu da artikuliraju u Skupštini Crne Gore, preko legitimnih predstavnika.

Ipak, treba napomenuti da stepen integrisanosti nacionalnih zajednica u Crnoj Gori nije dovoljan. Koliko god da je postojeći zakonodavni i institucionalni okvir utemeljio tj. zajemčio pravo na očuvanje i njegovanje nacionalnih identiteta, toliko je otvorio put getoizaciji, odnosno atomizaciji manjinskih naroda, što potencijalno može prouzrokovati negativne reperkusije. Primjetno je da se u javnom diskursu sve više agresivno akcentuje ono što nam je različito, a ne ono što je zajedničko većinskom i manjinskim narodima. Nažalost, nisam siguran da li nadležni državni organi zaduženi za strategiju i akcione planove u ovoj oblasti uopšte prepoznaju ovu pojavu. Prilika je da se kroz najavljene izmjene i dopune postojeće legislative posebna pažnja posveti pitanju interkulturalizma, čija implementacija bi bila u nadležnosti Savjeta. Ovo tim prije što pojedina istraživanja

pokazuju da u multinacionalnim sredinama postoji sve više izražena distanca, po nacionalnoj ili vjerskoj osnovi, naročito prisutna kod mladih ljudi.

Ovakvi skupovi potrebni su za razmjenu ideja i stavova, uprkos različitim shvatanjima. Iako smo demografski i geografski mala zajednica, evidentna je njena složenost po brojnim socijalnim parametrima. Podnesi referati i diskusije na okruglom stolu u pogledu ostavrenih rezultata politike zaštite manjinskih prava pokazaće da li je proklamovana politika multikulturalnosti u Crnoj Gori relevantna politička agenda ili deklarativna naracija državnih organa, odnosno predstavnika nacionalnih zajednica u Crnoj Gori.

Ivan Jovović,
član Upravnog odbora Matice crnogorske

(Izlaganje na okruglom stolu *Ostvarivanje politike zaštite manjinskih prava*, koji je održan u Podgorici 9. maja 2015. godine u organizaciji Forum Bošnjaka Crne Gore)

Pogled na životopis barskog nadbiskupa Aleksandra Tokića (1955 – 1979)

Djelo dr Zvezdana Folića uglavnom se odnosi na istorijat tradicionalnih vjerskih zajednica u Crnoj Gori. U značajnoj mjeri prisutni su radovi čija se tematika odnosi i na Katolički crkvu. Nedavno je u izdanju Matice crnogorske post – humno u zborniku radova „ Vojislavljevići “ publikovan njegov rad o crkvenoj organizaciji u Duklji, dok je njegov članak „ Rimokatoličke redovnice u Crnoj Gori (1945 – 1965), objavljen u časopisu *Croatica Christiana Periodica*, u Zagrebu, 2012. godine, izazvao posebno interesovanje stručne, ali i šire javnosti.

Obzirom da je dr Folić naučnu pažnju usmjerio na položaj vjerskih zajednica u socijalističkoj Republici Crnoj Gori, i ovo saopštenje u hronološkom smislu tiče se događaja i datuma bitnih za Katoličku crkvu, tj. Barsku nadbiskupiju za pontifikata nadbiskupa barskog i primasa Srbije Aleksandra Tokića.

Predmet saopštenja jeste status Katoličke crkve u središnjoj Crnoj Gori (Podgorica i Nikšić), sa izuzetkom Cetinja, za biskupskog mandata Aleksandra Tokića. Njegov društveni angažman prepoznajemo po ekumenističkom zalaganju, između ostalog, posjetio je i manastir Ostrog 1956. godine. Ipak u istoriji Crkve, ostao je upamćen po tome što su za njegova mandata u Titogradu krajem 60 – tih, odnosno Nikšiću krajem 70 – tih godina prošlog stoljeća obnovljene, tj. izgrađene nove župne crkve, ali na novim lokacijama, s obzirom da su zemljište i objekti koji su nalazili u centru spomenutih gradova nacionalizovani od strane tadašnje lokalne samouprave. U cilju obezbjeđenja kontinuiteta zadržani su patroni prethodnih crkava. Tako je u Podgorici župna crkva posvećena Presvetom Srcu Isusovom, dok je ona u Nikšiću slovenskim svetiteljima Ćirilu i Metodu.

Ivan Jovović

(Rezime izlaganja na okruglom stolu *Omaž dr Zvezdanu Foliću – „Crnogorska vlast i vjerske zajednice (iskustvo XIX i XX vijeka)“*, koji je održan 19. maja 2015. na Filozofskom fakultetu – Odsjek za istoriju u Nikšiću. Rad je objavljen u časopisu *Matica*, br. 65 – proljeće 2016)

Čestitka Vijeću crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba povodom dobijanja Medalje Grada Zagreba

Dragi prijatelji,

Sve nas je u Matici crnogorskoj obradovala vijest da je Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba dobilo Medalju Grada Zagreba. Drago nam je što je Vaš dugogodišnji predani rad na pravi način prepoznat i valorizovan u sredini u kojoj živite i stvarate.

Uz najtoplije čestitke, želimo Vam još novih uspjeha.

Prijateljski,

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 03. jul 2015.

**Saopštenje Matice crnogorske
povodom uručenja Povelje počasnog građanina Berana
Tomislavu Nikoliću, predsjedniku Republike Srbije**

Predsjednik Srbije Tomislav Nikolić, je u Beranama, prilikom uručenja Povelje počasnog građanina, indirektno negirao identitet Crnogoraca. On je, u prisustvu predsjednika Crne Gore Filipa Vujanovića, opomenuo Crnogorce da se ne odriču „srpske ideje od Nemanjića i Kosovskog boja“, koja je, kako je naveo, neprekidno stanovala u crnogorskom kršu, jačajući kroz epohe i vrijeme. Ako to neko ne shvata, poručio je predsjednik Srbije, neka se pozove na „stare Crnogorce“, što znači da on pretpostavlja da postoje i „novi Crnogorci“, oni koji ne slijede „srpsku ideju“ i koji su, prema tome izdajnici srpstva.

Očigledno je da se predsjednik Srbije, ne odriče svojih ranijih stavova, iako je crnogorska vlast, dajući podršku da se Nikoliću dodijeli povelja počasnog građanina, između ostalog, obrazložila da Nikolić „zauvijek“ priznaje Crnu Goru i da se navodno odrekao predreferendumske retorike.

Motiv dodjeljivanja titule počasnog građanina Nikoliću je čisto politički, sračunat da se relativizuje državna samostalnost Crne Gore i da se uklopi u kampanju protiv članstva Crne Gore u NATO-u. Nije slučajno što je Tomislav Nikolić počašćen titulom baš u Beranama. To simbolički podrazumijeva stvaranje entiteta na teritoriji Crne Gore. Nikoliću počasna titula u Beranama, Ediju Rami i Hašimu Tačiju u Ulcinju ...

A da ni u jednom, ni u drugom slučaju, titula nije konkretnim zaslužena – djelima za dobro gradova koji dodjeljuju takva priznanja.

Podgorica, 22. jul 2015.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Saopštenje povodom javne rasprave o Nacrtu Zakona o slobodi vjeroispovijesti

Ohrabruje kvalitet objavljenog Nacrta Zakona o slobodi vjeroispovijesti, budući da se bazira na savremenim tekovinama međunarodnog prava, što istovremeno podrazumijeva njegovu usklađenost sa pravom EU, a čije norme korespondiraju sa Ustavom Crne Gore kada su u pitanju sloboda vjeroispovijesti i odvojenost poslova vjerskih zajednica od države, i obratno.

Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 1977. godine de facto odgovara svim vjerskim zajednicama, jer im njegovi nedostaci omogućavaju finansijsku ne-transparentnost i otvaraju prostor da nekontrolisano raspolažu materijalnim dobrima i kulturnom baštinom Crne Gore. Rezultat takvog odnosa vjerskih zajednica prema spomenutim vrijednostima prepoznamo u nenamjenskoj prodaji nepokretnosti, kao i u evidentnoj devastaciji sakralnih spomenika, čija je obnova obavljena mimo standarda struke i nadzora države. Tipičan primjer navedenog je Manastir Ostrog. Umjesto adekvatne reakcije državnih organa, jasnih stavova naučnih i stručnih institucija, u javnom diskursu se godinama provlače paušalne interpretacije o navodnom diskriminatornom odnosu države prema vjerskim zajednicama. Koliko su uistinu ugrožene vjerske zajednice u Crnoj Gori u zadnjih četvrt vijeka najbolji su pokazatelji milionski iznosi donirani za izgradnju novih ili obnavljanje postojećih objekata, kao i hiperprodukcija vjerskih službenika, što jedino može ukazati na činjenicu da se radi o procvatu vjerskog biznisa u našem društvu.

Svjedoci smo da su neke vjerske zajednice u proteklom periodu zloupotrebljavale zajamčenu autonomnost, što se najviše ogleda u njihovom aktivnom učešću u političkom životu, često upotrebljavajući govor mržnje u obrazlaganju tzv. vjerskih ubjeđenja, pri čemu najbrojnija vjerska zajednica otvoreno negira državni suverenitet Crne Gore i nacionalni identitet Crnogoraca bez ikakvih pravnih posljedica.

Zahtjevi za preispitivanjem Nacrta Zakona o slobodi vjeroispovijesti zbog navodne neustavnosti sračunati su na opstruiranje njegovog usvajanja. Pomoću kvaziteoloških tumačenja pokušavaju se obesmisлити ključne odredbe ovog Nacrta Zakona da bi se zadržao ne samo monopol nad vjerskim životom, nego i brojni

benefiti nastali kao proizvod deregulacije i inertnog pristupa organa državne uprave, zbog čega se stiče utisak da se na pojedine vjerske zajednice ne primjenjuje pozitivno pravo Crne Gore, što jeste protivustavno, i upućuje na stav da je sekularna država izložena klerikalizaciji.

Odredbe nacрта koje se tiču sticanja pravnog svojstva vjerske zajednice, vezivanje jurisdikcije vjerske zajednice za granice Crne Gore i uspostavljanje državne svojine nad vjerskim objektima i zemljištem u skladu sa stanjem do 1. decembra 1918. godine vraćaju potreban institucionalni kapacitet državi u uređenju i rješavanju brojnih problema u ovoj oblasti.

Vjerski radikalizam, koji je odavno prisutan u našem društvu, a u svijetu poprima zabrinjavajuće razmjere, predstavlja snažnu opomenu svim društvenim subjektima da se civilizacijska vrijednost sekularizma mora braniti pravnim sredstvima, zbog čega tražimo usvajanje Zakona o slobodi vjeroispovijesti po hitnom postupku, na jesenjem zasijedanju Skupštine Crne Gore.

Podgorica, 17. avgust 2015.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Saopštenje Ogranka Matice crnogorske u Mojkovcu povodom ilegalne nadgradnje Spomen – obilježja Mojškovačkoj bici na Bojnoj njivi

Nastavak teokratske samovolje

Rukovodstvo Ogranka Matice crnogorske u Mojkovcu osuđuje ilegalnu, divlju, nadgradnju Spomen – obilježja Mojškovačkoj bici koje se nalazi na Bojnoj njivi – proplanku, odnosno, uzvišenju iznad Mojkovca, a koje je urađeno u organizaciji Srpskog nacionalnog savjeta u Crnoj Gori. To je mimozakonit i necivilizovan čin i nastavak teokratske samovolje srpske crkvene vlasti u Crnoj Gori. Krajnje je vrijeme da se crnogorskom narodu i njegovim državnim i nacionalnim tekovinama prestane davati predznak, kako bi se ono što je njegovo, negiralo na ovako prizeman način. Riječ je i u ovom i u drugim bezbrojnim slučajevima o (para)političkom, neukusnom, mijenjanju izvornog obilježja koje je dio crnogorske kulturne baštine. Znaju i Crnogorci dobro i što je Krst i što je Badnje veče, ništa manje od onih koji nam na tu temu sole pamet i istorijska opredeljenja. I ne drže do svega toga manje, od onih koji nam svakodnevno i propagandno popuju. Mojškovačka bitka je dio crnogorske državne istorije – herojska koliko i tragična pobjeda Crnogorske vojske i nije bilo nikakvih novih razloga – osim teokratskih, asimilatorskih – da se jedno pristojno obilježje pretvara u nadgrobnni spomenik.

Uostalom, država Crna Gora je podigla tri obilježja Junacima mojškovačke bitke. Jedan, velelepni, prije skoro sedamdeset godina – prilikom obilježavanja šezdesetogodišnjice Mojškovačke bitke, drugi put podizanjem spomenika Janku Vukotiću na Trgu u Mojkovcu i treće obilježje, upravo, ovo koje je na ilegalan, potajan, način – a u kontekstu aktuelnih političkih zbivanja – pretvoreno u falsifikat originala.

Podržavamo lokalnu vlast i državne organe da se pokrene postupak protiv onih koji o državnom trošku rade protiv države Crne Gore.

U ime rukovodstva Ogranka Matice crnogorske u Mojkovcu
Borislav Jovanović, predsjednik Ogranka

Mojkovac, 20. septembar 2015.

Rezultati konkursa Matice crnogorske za esej na temu „Crna Gora – sekularna država izložena klerikalizaciji“

Matica crnogorska je u februaru ove godine raspisala javni konkurs za esej na temu „**Crna Gora – sekularna država izložena klerikalizaciji**“, na koji su pravo učešća imali crnogorski građani i građanke do 35 godina starosti. Osnovna namjera je bila da dobijemo odgovore na pitanja koja smo propozicijama konkursa postavili: Je li sekularna država u nas nemoćna ustavna norma, bez uporišta u društvenoj realnosti? Čime je moguće objasniti nedostatak značajnijeg javnoga i društvenog otpora sve učestalijim i grubljim intervencijama vjerskih poglavara u politički život Crne Gore? Kako smo dospjeli u situaciju da se visoki državni funkcioneri bave crkvenim temama, a vjerski velikodostojnici bez ustezanja prihvataju učešće u partijskim pregovorima u vezi formiranja vlasti? Zbog čega politička vlast u ustavnonormativno sekularnoj državi sklapa nagodbe sa poglavarima različitih vjerskih zajednica koje u krajnjem vode ka urušavanju sekularizma i republikanizma? Da li se samo matricom dužničko-povjerilačkog odnosa može objasniti fenomen njihove sinergije? Da li se u crnogorskom društvu u dovoljnoj mjeri prepoznaje opasnost duboke klerikalizacije, i da li smo svjesni posljedica koje sobom donosi zahtijevano uvođenje vjeronauke u škole? Na posljetku, budući da sloboda vjeroispovijesti pretpostavlja temeljnu modernu slobodu savjesti, da li se u sve slabijoj sekularnoj državi Crnoj Gori lagano ugrožava građanska pozicija ateista, skeptika i agnostika? A time i evropska perspektiva crnogorske političke zajednice.

Žiri Matice crnogorske u sastavu prof. dr Dragutin Lalović (predsjednik), Marko Špadijer i Dragan Radulović izražava žaljenje zbog malog broja prijavljenih radova. Uprkos tome, jedan od pristiglih radova znalački se i smiono suočava sa cijelim sklopom pitanja koja smo u konkursu naglasili. Valorizujući taj rad po svim relevantnim kriterijumima kvaliteta: teorijske ambicije, kategorijalne jasnoće, kritičke samosvijesti, analitičke preciznosti, argumentacijske konzistentnosti i stilske uvjerljivosti – žiri je jednoglasno odlučio sljedeće:

I nagrada pripada **Predragu Zenoviću**, doktorantu u oblasti političke filozofije (plaketa i honorar 800 eura)

II i III nagrada nijesu dodijeljene.

Prvonagrađeni rad će biti objavljen u časopisu *Matica*.

Uprkos nedovoljnom odzivu učesnika, Matica crnogorska će i sljedeće godine raspisati konkurs na neku od gorućih tema crnogorske stvarnosti, jer smatra da kao društvo moramo biti više nego zainteresovani da saznamo o čemu, i na koji način, razmišljaju mladi, obrazovani ljudi u Crnoj Gori.

Podgorica, 09. oktobar 2015.

Dragan Radulović,
predsjednik Matice crnogorske

Saopštenje Matice crnogorske povodom pokušaja destabilizacije države Crne Gore

Protesti jednog dijela opozicije u Podgorici, praćeni političkim primitivizmom i nasiljem, izrodili su se u antidržavnu manifestaciju. Siledžijstvo i nepoštovanje zakona i institucija se nastoji prikazati kao demokratija. Teren je posljednjih mjeseci pripreman negativnom kampanjom protiv Nacrta zakona o slobodi vjeroispovijesti, u čemu je prednjačila Srpska pravoslavna crkva, da bi se radikalizovao u vrijeme sve izvjesnijeg prijema Crne Gore u NATO savez, sa ciljem da se ona zaustavi na tom putu.

Na sceni je model koji smo već ranije videli u Crnoj Gori: govor mržnje i zapaljiva retorika, četnička ikonografija, odioznost prema suverenoj Crnoj Gori, atmosfera linča... A sve što se zbiva ukazuje da nije riječ o spontanoj reakciji nezadovoljnih građana, nego o dirigovanom pokušaju destabilizacije države Crne Gore. Na tom poslu okupili su se raznorodni i po logici nespojivi subjekti: crkveni militanti, politički radikali, nevladine organizacije, mediji... Bez ijedne nove političke ideje ili konstruktivnog prijedloga, bez razumne alternative postojećoj vlasti, ukoliko kao alternativu ne prihvatimo paljenje sopstvene kuće i život na zgarištu.

Opravdano socijalno nezadovoljstvo crnogorskom vlašću ne smije biti alibi za uništenje države, te dvije stvari se uvijek moraju razlikovati. Vlast je obnovu državnosti dobrim dijelom razumjela kao priliku za svoje opstajanje, bez valjanih napora da se reformišu i osposobe institucije sistema, koje su, nažalost, trome i zastarjele, a često, i bez elementarnog profesionalizma, pa i patriotizma. Crnogorska vlast je sklona sklapanju trulih nagodbi sa onim političkim subjektima koji neprekidno rade na uništenju države Crne Gore. U prvom redu sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koja je podstrekač aktuelnih antidržavnih zbivanja, a to čini uz jasno prepoznatljivu podršku centara moći, ne samo iz regiona.

Strateški odnosi velikih sila prelamaju se i preko Crne Gore, čine je posebno ranjivom u ovim turbulentim vremenima, što može proizvesti pogubne posljedice. Zbog toga je potrebna odlučnost vlasti u sprovođenju zakona i Ustava i dodatna mudrost dobronamjernih i politički mislećih građana da sačuvaju mir i stabilnost naše domovine, jer u protivnom – i zgarište će nam biti nedostizhan luksuz.

Podgorica, 20. oktobar 2015.

Matica crnogorska
Dragan Radulović, predsjednik

Pozdravna riječ na Lučindanskim susretima u Zagrebu

Poštovani domaćini,
Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore „Montenegro“...

Poštovani zvaničnici Republike Hrvatske i grada Zagreba, Vaša ekselencijo ambasadore Crne Gore,

Dragi prijatelji i sunarodnici okupljeni na Lučindanskim susretima,
Pozdravljam Vas u ime Matice crnogorske,
i u svoje ime...

Dragi prijatelji, među mnogim organizacijama koje okupljaju crnogorsko iseljeništvo, Vaše se posebno izdvajaju, u prvom redu po iskrenoj potpori koju pružate svojoj domovini porijekla Crnoj Gori na njenom putu neprekidne civilizacijske emancipacije i nastojanjima da u savremenom svijetu zauzme mjesto koje joj istorijski pripada.

U Matici crnogorskoj Vaš napor je odavno prepoznat kao nesebičan i dobronamjeran, zbog toga u nama uvijek imate prijatelja i saradnika. U ime budućih zajedničkih poduhvata, najtoplije Vas pozdravljam.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Zagreb, 24. oktobar 2015.

Omaž Miloradu Stojoviću

U ime Matice crnogorske i lično pozdravljam uvažene organizatore i učesnike skupa posvećenog životu i djelu Milorada Stojovića, članove porodice Stojović i sve ovđe prisutne. Činim to sa osjećanjem odgovornosti, ljudske dužnosti, obaveze, ličnog poštovanja prema Miloradu i njegovom djelu i časti koja mi je ukazana.

Milorad Stojović, pregalac u više oblasti i stvaralac modernog poimanja i valorizovanja crnogorskog bića, stvaralaštva i nasljeđa, bio je jedan od osnivača Matice crnogorske i član njenog Odbora za umjetnost i književnost. Da podsjetim: osnivačka Skupština Matice održana je 22. maja 1993. na Cetinju. Bilo je to vrijeme opšte destrukcije, institucionalizovanog anticrnogorskog raspoloženja i zova ratnih truba. Tada su osnivači Matice znali i rekli da ova institucija treba da obnovi temelje poljuljane crnogorske samosvijesti na principu ravnopravnosti sa drugim narodima i njihovim kulturama; da treba odbaciti lakomisleni nadu da će nam drugi pomoći da prevaziđemo ono što smo sami propustili tokom vlastitog historijskog hoda; da rasvijetlimo i prevazđemo kompleks inferiornosti koji je Crnogorcima nametan iz tuđih centara preko odnarođenih sunarodnika koji su to radili zarad lične koristi, titula i činova; da povratimo samopoštovanje kroz samospoznaju, pa tako zavrijedimo pažnju i poštovanje drugih; da dosege crnogorskog bića i stvaralaštva, koji korespondiraju sa najvišim univerzalnim vrijednostima, vratimo sopstvenom narodu i da ih predstavimo drugima, koristeći forme i standarde kojima se savremeni svijet služi.

Cijeneći višestruki doprinos Milorada Stojovića na afirmisanju crnogorske samosvijesti, Matica crnogorska je, preko svog ogranka u Danilovgradu i njegovog predsjednika Žarka Mališića, organizovala *Autorsko veče Milorada Stojovića* 22. februara 2014. godine u njegovom rodnom gradu. O Stojovićevom djelu govorili su Sreten Perović, Borislav Jovanović i Vlatko Simunović. U svojim ogledima podsjetili su na ulogu i rad Milorada Stojovića na stvaranju kulturne klime i razvoju institucija u Crnoj Grtri druge polovine vijeka, na Stojovićev značaj u profilaciji i razvoju izdavačke djelatnosti i periodike. Osvrnuli se na njegov kn-

jiževno kritički i književno teorijski rad i na više antologija crnogorske književnosti koje je sačinio. Stojović je bio i jedan od prvih hroničara pozorišnog života u Crnij Gori, višegodišnji dramaturg i upravnik Crnogorskog narodnog pozorišta i njegova je uloga vidna u koncipiranju i profilisanju nacionalnog teatra.

Na toj večeri je rečeno „da je Stojović jedan od najvažnijih amblema crnogorske kulture XX stoljeća“ (V. Simunović); da je u „arealu crnogorske kulture teško pronaći drugu stvaralačku ličnost koja je u poslednje pola vijeka djelovala kao Stojović, sa toliko umješnosti, ljudskog i građanskog dostojanstva“ (S. Perović); da je napravio radikalni raskid sa dogmatskim i utilitarnim shvatanjem umjetnosti i istrajavao na književno-estetskom i humanističkom konceptu literature, a njegova bogata prepiska sa brojnim poznatim ličnostima iz kulturnog života ondašnje Jugoslavije govori o značaju i ulozi koju je imao u svom vremenu (B. Jovanović).

Poštovani,

imao sam zadovoljstvo i privilegiju da sa Miloradom sarađujem tokom našeg poznanstva od preko tri decenije. Sa dubokim poštovanjem i zahvalnošću odnosim se prema njegovoj dobronamjernosti, nenametljivoj sugestivnosti, osjećanju za mjeru u postupku, mudrim savjetima, diskretnoj ali jasnoj podršci. U svakoj prilici se držao uputstva moralnih zakona klasične Crne Gore: *ne valja među ljude grdna riječ da se nađe ni u šalu*. Čuvao se samoisticanja, svjestan univerzalnog značaja maksime da čovjek koji sam ističe lične zasluge podriva svoj ugled. Marko Miljanov, čiju je istinu života i suštinu djela i rada Milorad Stojović prvi cjelovito predočio javnosti, formulisao je to svjedočenjem da *narod najveće poštovanje odaje onijema koji o poštenju i dobročinstvu drugijeh govore a svoje zaboravljaju*. Zato je naša dužnost i moralna obaveza da danas istinito govorimo o vrlinama Milorada Stojovića. *U istini je i dobro i ljepota*, glavni je aksiom Stojovićeve poetike.

Kad bih ukratko sažeo svoje iskustvo u kontaktima sa Miloradom Stojovićem, poslovno i privatno, onda kažem: slijedio je imperativ da *čovjek i njegovo djelo moraju biti u saglasju* i da je svako dužan da ličnim primjerom afirmiše stavove koje zastupa. Zato je, i djelom i ponašanjem, isticao značaj sakupljanja i čuvanja od zaborava „*prosutih istina*“, o crnogorskoj prošlosti, ljudima, kulturi i stvaralaštvu, o svemu što čini sveukupnost crnogorskog bića, smještao ta saznanja u koordinantni sistem opštih i univerzalnih vrijednosti koje „brane suštinu ljudskosti“.

Novica Samardžić,
generalni sekretar Matice crnogorske

(Izlaganje na okruglom stolu *Milorad Stojović: život i djelo*, koji je u organizaciji Fakulteta za crnogorski jezik i književnost održan na Cetinju, 2. novembar 2015.)

Reagovanje povodom gradnje solitera uz hotel Podgorica

Matica crnogorska je zahvalna studentima arhitekture i Fejsbuk grupi „Kana“ što su skrenuli pažnju javnosti na opasnost da se pored hotela *Podgorica* na obali Morače izgradi stakleni neboder kao poslovni objekat.

Hotel *Podgorica*, najbolje djelo arhitektice Kane Radević je odavno postao jedno od kulturnih mjesta grada, jednako poštovan od stručne i laičke javnosti. Kana je ovaj objekat projektovala sa najvišom dozom poštovanja ambijenta i materijala, maštovito i suptilno; zato je i reprezentativni primjer arhitekture druge polovine dvadesetog vijeka i kulturno dobro neprolazne vrijednosti.

Matica je svjesna da se grad razvija i da treba graditi nove i moderne objekte, ali upozorava da se gradnjom bez vizije i bez poštovanja već izgrađenog može izgubiti duša grada i stvoriti urbanistički kaos kao „spomenik“ doba tranzicije. Planiranom izgradnjom visoke poslovne kule u neposrednoj blizini hotela *Podgorica* otpočinje opasna „dubaizacija“ obala Morače i narušavanje ambijenta i samog hotela *Podgorica* koji je skladno uklopljen u pejzaž.

Matica crnogorska je u svom programu *Crna Gora na evropskom putu* konstatovala da Crna Gora nije do danas pokazala adekvatnu brigu o svom kulturnom nasljeđu i skreće pažnju na propuste u procesu donošenja odluka o gradnji. U ovom kao i mnogim drugi slučajevima stihijne gradnje i udovoljavanju trenutnih interesa investitora, nije vođena potrebna javna rasprava. U tome najviše odgovornosti snose arhitekti i urbanisti koji se nedovoljno zalažu za profesionalne standarde u procesu izgradnje DUP, a opštinska administracija što formalizuje javnu raspravu, tako da reagovanja građana uslijede kad je već kasno.

Matica crnogorska reaguje i zbog toga što je Svetlana Kana Radević kao potpredsjednica Matice crnogorske devedesetih godina aktivno sudjelovala u anti-ratnom pokretu i borbi za očuvanje crnogorskog identiteta i dostojanstva. Njeno shvatanje zaštite prostora ušlo je u dokumenta Matice u čijem Programu stoji: *Neophodno je spriječiti tekuću devastaciju kulturnog nasljeđa, i, šire uzevši, kulturnog pejzaža, kao posljedicu nekontrolisanog i neadekvatnog urbanističkog i uopšte prostornog razvoja. Očito je da se kulturno nasljeđe crnogorskome društvu*

i dalje posmatra više kao kočnica razvoja a manje kao resurs. Tako se, zbog neusklađenosti politike zaštite nasljeđa sa strategijama društveno-ekonomskog razvoja, nemilosrdno devastiraju i oni slojevi nasljeđa koji nijesu, ali i oni koji jesu zaštićeni.

Podgorica, 30. decembar 2015.

Matica crnogorska
Dragan Radulović, predsjednik

Konkurs za esej na temu ***Deset godina od obnove suverenosti Crne Gore***

Prije deset godina crnogorski su građani suverenom političkom voljom odlučili da budućnost grade na temeljnim vrijednostima evropske zajednice slobodnih naroda i demokratskih država. Āe smo danas na tom putu, svi zajedno i svako od nas kao građanin suverene Crne Gore? Ako smo hrabro i samosvjesno plebiscitom odlučili da smo „sposobni za slobodu“, koliko je prvo desetogodišnje iskustvo suverenosti i evropeizacije crnogorskog društva i države ispunilo naša očekivanja? U kojoj mjeri temeljne evropske vrijednosti – sloboda, jednakost i bratstvo, vladavina prava, antifašizam, socijalna uravnoteženost, sekularizam, afirmacija kulture i nacionalnog identiteta, unapređenje obrazovanja, podsticajan poslovni ambijent, kompetentna javna administracija, ravnomjeran razvoj... – prožimaju naš realni život? Da li je neophodna pažnja posvećivana razvoju opšte političke kulture crnogorskog društva, uporedo sa izgrađivanjem države i institucija sistema? Kakva su nam iskustva u komunikaciji sa strancima, koliko nas poznaju i koliko sebe prepoznamo u njihovim viđenjima Crne Gore? U kojoj mjeri smo energiju i znanje iseljenika iz Crne Gore uspjeli da angažujemo za njen sveukupni razvoj? Da li je svijest o državnoj suverenosti i nacionalnoj pripadnosti građana danas prisutnija u javnosti Crne Gore nego prije deset godina?

Esej je obima do 24 kartice (1800 znakova sa prostorom po kartici) ili do 10.000 riječi, uz korišćenje relevantne literature i odgovarajućeg metodološkog aparata, sa sažetkom (apstraktom) na nekom od stranih jezika. Radove slati u tri štampana primjerka, i na cd-u u PDF formatu, pod šifrom, sa rješenjem (CV i kontakt) u posebnoj koverti, na adresu: Matica crnogorska, Beogradska 24c, Podgorica. Pravo učešća imaju građani Crne Gore starosti do 35 godina. Rok za slanje radova je do 01. oktobra 2016. godine.

Najbolja tri eseja biće honorisani (I nagrada: 800 eura, II nagrada 600, III nagrada 400), i objavljeni u časopisu Matice crnogorske, a redakcija časopisa zadržava pravo da objavi i radove koji nijesu među prva tri.

Podgorica, 09. februara 2016.

Dragan Radulović
predšednik Matice crnogorske

NOVI ČLANOVI

Banićević Sandra

Rođena je 1972. godine u Kotoru. Po nacionalnosti Crnogorka. Majka je troje djece: kćerke Saške, sinova Nikole i Balše. Po zanimanju je inženjer pomorstva, bečelor nautike i specijalista nautičkog turizma i upravljanja marinama. Radila je 9 godina u Komunalnoj policiji kao inspektor za drumski saobraćaj. Od 2015. godine radi u Opštini Kotor, u Službi zajedničkih poslova kao samostalni savjetnik II.

Bojat Milinko

Rođen je 1961. godine u Bojatima, opština Plužine. Odrastao je u Danilovgradu đe je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, odsjek Istorija i geografija. Od rane mladosti piše poeziju i aforizme. Do sada objavio sljedeće knjige: *Šipak i šipurci*, *Izvitopereni car*, *Vrelo jaje pod pazuhom*, *Crno na bijelo*, *Bojat teme*, *Milinkovanice*, *Jao meni – Jao vama*. Zastupljen je u Antologiji crnogorskog humora i satire *Rijetke čestice*.

Pojedina djela su mu prevedena na druge jezike. Radi kao profesor u Osnovnoj školi „Bratstvo-jedinstvo“, Kovačevići, Pljevlja.

Ćuković Božidar

Rođen je 1923. godine u Risnu. Potiče iz stare imućne risanske porodice konta Ćukovića koja je došla u Risan 1684. godine. Školovao se u Risnu, Nikšiću i Dubrovniku do 1941. godine. Za vrijeme II svetskog rata opredjeljuje se, sa cijelom svojom porodicom, za Narodnooslobodilačku borbu. U ratu je hapšen od strane Italijana, Njemaca i četnika, koji su ga držali u zatvoru kao taoca. U SKOJ je primljen decembra 1941. godine, a u KP 1945. Završio je Vojnu akademiju KOV-a i aplikacionu vojno-finansijsku školu. Kao oficir JNA u aktivnoj je vojnoj službi do penzionisanja u činu majora (rad u finansijskoj službi). Posljednja dužnost bila je načelnik Vojnoračunovodstvenog centra Boke, Kumbor. U toku aktivne vojne službe u JNA odlikovan je sa 6 ordena, 5 medalja i Plaketom JRM. Dobitnik je Plakete Udruženja boraca NOR-a i antifašista Crne Gore. Živi u Risnu.

Durić Petar

Rođen je 1946. godine u Kotoru. Radio 40 godina u turizmu. Penzioner. Živi u Budvi.

Klisić Di Vietri Daniel

Rođen je 1950. godine u Montevideu, Istočna Republika Urugvaj. Profesor je na Katedri za mineralogiju i geohemiju na Fakultetu za hemiju i farmaciju UDE-LAR-a Univerziteta Republike Urugvaj. Obavljao funkciju direktora laboratorije za kozmetiku fabrike *Sigma*; šefa centralne laboratorije prestižne fabrike za proizvodnju gume i proizvoda od gume; generalnog direktora Brodogradilišta u *Las Palmas*; profesora matematike u brojnim srednjim školama i na privatnim univerzitetima. Vlasnik je kompanije koja se bavi konsaltingom za odlaganje opasnog otpada i istovar istog u lukama.

Bio je predsjednik Kulturne asocijacije mladih Jugoslovena „Naša Domovina“ u Montevideu, 80-tih godina; sekretar i predsjednik Jugoslovenske asocijacije „Bratstvo“, 80-tih i 90-tih godina; predsjednik Koordinacionog tijela jugoslovenske zajednice u Urugvaju u više mandata; saradnik i član redakcije lista „Jugoslovenski Vjenik“; dugogodišnji direktor Radija Jugoslovenske asocijacije „Bratstvo“; osnivač, generalni sekretar a zatim predsjednik Urugvajskog instituta za imigraciju; predsjednik u više mandata Olimpijske komisije za imigraciju; podpredsjednik Rukometne federacije Urugvaja i delegat Olimpijskog komiteta Urugvaja; član rukovodećeg tima u više sportskih institucija na univerzitetskom i nacionalnom nivou; urednik direktnog televizijskog programa „Zašto smo ovde“ Urugvajskog instituta za imigraciju; voditelj brojnih radijskih i televizijskih programa za vrijeme ratova na prostoru Jugoslavije i kasnije Kosova; predavač u brojnim kulturnim institucijama i institucijama za imigraciju o istorijskim temama sa Balkana i drugih oblasti u svijetu.

Krekun Huan Pablo

Rođen je 1984. godine u Buenos Ajresu. Završio je Pravni fakultet Univerziteta Buenos Ajres. Ima položen advokatski ispit. Stalno je zapošljen u Državnom tužilaštvu Republike Argentine kao advokat u odsijeku za krivično pravo đe je tokom 2015. godine bio šef odsijeka, a trenutno obavlja funkciju administrativnog sekretara. Bio je gitarista i pjevač sastava „Vantisca rock“ od 2006. do 2012. godine. Tekstopisac je, kompozitor, pjevač i gitarista rok sastava „POE“ od 2012. do danas. Pjesnik. Blogger, objavljuje na blogu „Pájaros poetas“.

Milović Boro

Rođen je 1985. godine u Podgorici. Završio je osnovne i specijalističke studije na Fakultetu političkih nauka u Podgorici. Magistrirao je na programu „Evropske integracije i razvoj“, na Institutu za Evropske Studije u Briselu (VUB).

U glavna polja interesovanja spadaju: evropska politika, civilno društvo, osnaživanje društvenog razvoja, kultura i dijaspora. Trenutno živi i radi u Briselu, đe je stekao veliko iskustvo u radu sa EU institucijama, regionalnim predstavništvima i drugim međunarodnim organizacijama. Aktivan je na nekoliko projekata u oblasti evropskih integracija, kulture i turizma. Osnivač je nevladinog udruženja „Infomont“ iz Budve, koje od 2005. godine vodi jedini internet portal o crnogorskoj kulturi, umjetnosti, nasljeđu i iseljeništvu – www.montenegrina.net. Takođe je urednik *OpenMontenegro.eu* platforme koja promovise evropsku saradnju, EU projekte, približavanje Crne Gore Evropskoj Uniji i ideje koje inspirišu i mijenjaju društvo.

Pored crnogorskog, tečno govori engleski, a služi se francuskim, italijanskim i holandskim jezikom.

Otašević Dragana

Rođena je 1988. godine u Podgorici. Diplomirala je na Fakultetu za Poslovni menadžment u Baru. Već nekoliko godina se bavi temom crnogorskog iseljništva u Latinskoj Americi. Član je i jedan od osnivača Crnogorsko-argentinske Fondacije koja se bavi istraživanjem iseljništva u Latinskoj Americi, čiji je predstavnik u Buenos Ajresu. Dobitnik je „Nacionalne stipendije za izvrsnost“ koju dodjeljuje Ministarstvo Prosvjete Crne Gore mladim istraživačima. Kao stipendista, magistrant je prve godine „Međunarodne politike i ekonomije“ na prestižnom Univerzitetu San Andres u Buenos Ajresu, đe se takođe pored studentskog angažovanja bavi i istraživanjem crnogorskog iseljništva na prostoru Latinske Amerike. Autor je putopisa „Sa crnogorcima u Argentini“ štampanog u časopisu *Matica*.

Pavićević Slobodan-Gajo

Rođen je 1946. godine u selu Sretnja, Danilovgrad. Završio Srednju ugostiteljsku školu u tadašnjem Titogradu. Višu ugostiteljsku školu jedinstvenu u bivšoj Jugoslaviji završio u Beogradu. Radni vijek od 40 godina proveo je u ugostiteljstvu od konobara, šefa sale, šefa servisa, upravnika do direktora hotela „Zlatica“. Osam godina je bio vanredni profesor Ugostiteljske škole „Sergej Stanić“ Titograd. Stručni saradnik Biroa rada Podgorica. Profesor za prekvalifikaciju radnika za ugostiteljstvo Biroa rada Podgorica. Penzionisan 2010. godine.

Popović Ksandra

Rođena je 1966. godine u Splitu. Završila je Filozofski fakultet u Zadru. Profesorica je likovnih umetnosti. Radila je u OŠ „Dašo Pavičić“ a potom u SMŠ „Ivan Goran Kovačić“. Usavršavala je svoj sručni rad kroz mnogobrojne seminare vezane za likovnu umjetnost i vaspitno pedagoški rad. Posjeduje sertifikat ECDL za rad na računaru.

U školi je sa učenicima organizovala više likovnih događaja i radionica. Izdvajaju se: likovna kolonija „Vedute Herceg Novog“, modna revija od reciklažnog materijala, heppening „Slikanje na licu mjesta“, izložba u suradnji sa Fondacijom „Petar Lubarda“. Tradicionalno sudjeluju na izložbi koju Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi organizuje povodom Dana nezavisnosti. Sudjelovala je u organizaciji likovnih radionica u sklopu raznih manifestacija i nevladinih organizacija: „Sinesteziya“, „Ruke“, „Eko Fest“, „Omladinski centar“, „Herceg Fest“, „Sapio“ i dr.

Sekulović Goran

Rođen je u Titogradu 1958. godine. Književnik, esejista, novinar, publicista. Doktor pravnih i političkih nauka i magistar filozofije. Stalno je zapošljen kao odgovorni urednik lista crnogorskih prosvjetnih, kulturnih i naučnih radnika „Prosvjetni rad“.

Osnovnu školu i Gimnaziju završio je u Podgorici, a Filozofski fakultet u Nikšiću. Još kao student počeo je objavljivati u periodici („Omladinskom pokretu“ i „Univerzitetnoj riječi“) članke iz filozofije i društvene teorije. Postdiplomske, magistarske i doktorske studije slušao je i položio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu i na Pravnom fakultetu Univerziteta Crne Gore.

Objavio je više knjiga iz književnosti, filozofije, sociologije i publicistike, a u periodici više naučnih članaka i veliki broj priloga raznovrsnog stvaralačkog karaktera. Autor je većeg broja studija i članaka iz filozofije literature, književne kritike i esejistike. Kao urednik izdavačke djelatnosti u NJP „Pobjeda“ i predsjednik nevladine organizacije iz kulture „DOB“ („Društvo za očuvanje crnogorske duhovne baštine“), potpisao je više izdanja. Učestvovao je na više naučnih skupova.

Haiku stihovi i poezija su mu prevedeni na engleski, poljski, slovenački, bugarski, makedonski, japanski. Zastupljen je u Antologiji evropske i crnogorske haiku-poezije.

Šćepanović Radomir

Rođen je 1967. godine u Danilovgradu. Diplomirani je mašinski inženjer. Zapošljen u Ministarstvu unutrašnjih poslova, Direktorat za vanredne situacije. Živi u Danilovgradu.

Tomčić Miomir-Mijo

Rođen je 1963. godine u Pljevljima. Po nacionalnosti Crnogorac. Poslije završene osnovne škole u Crnoj Gori, završio je gimnaziju i saobraćajnu školu u Sarajevu. Studirao je na više fakulteta, u Beogradu, Sarajevu i Podgorici. Na fakultetu za Državne i Evropske studije u Podgorici diplomirao je Državno-pravne i evropske studije. U toku je na postdiplomskim studijama.

Oženjen, supruga Katarina, diplomirani tehnolog i diplomirani pedagog. Đeca, Ivana, diplomirala marketing i menadžment, u toku je na magistarskim studijama ekonomije i liderstva, Igor, diplomirao državnu administraciju – pravne i ekonomske poslove.

Živi i radi u Kopenhagenu, Kraljevina Danska. Osnivač je i predsjednik više naših udruženja, bavio se humanitarnim radom i kulturnom saradnjom danske i crnogorske zajednice. Govori maternji jezik (crnogorski), danski, ruski i engleski.

Vlaović Miljan

Rođen je 1982. godine. Diplomirani je pravnik. Pravni fakultet Univerziteta Crne Gore je završio u Podgorici a postdiplomske studije na Fakultetu za državne i evropske studije, Podgorica. Obavljao je poslove referenta za administrativne poslove u firmi Flat Rate u Majamiju, Florida; asistenta na Fakultetu za državne i evropske studije i pripravnika u Upravnom sudu Crne Gore. Trenutno radi kao samostalni savjetnik u Ministarstvu pravde, odsjek za uslovnu slobodu. Član je radnih grupa za izradu nekoliko zakona i podzakonskih akata. Aktivno uključen u proces pregovora za članstvo Crne Gore u Evropsku uniju.

Vučurović Veselin

Rođen je 1948. godine u Sarajevu. Po nacionalnosti Crnogorac. Diplomirani je politikolog. Fakultet političkih nauka, međunarodni smjer, završio je u Beogradu.

Obavljao je poslove stručnog saradnika a potom i direktora Centra za društveno-ekonomsko obrazovanje; predsjednika Društveno-političkog vijeća Skupštine SR Crne Gore; zamjenika generalnog sekretara Vlade SRJ te savjetnika u Centralnoj banci Crne Gore. Direktor je privrednog društva „Monte Solar“.

Bio član i funkcioner više društveno-političkih organizacija i institucija kulture; član savjeta radija, novina i televizije; član Odbora za ljudska prava Crne Gore; član, generalni sekretar i predsjednik udruženja za UN republike i federacije; delegat regionalnih konferencija saveza udruženja za UN u Ženevi i Atini; član i funkcioner Jugoslovenske lige za mir; delegat kongresa politikologa i andragoga Jugoslavije; delegat kongresa i konferencija SK Crne Gore...

Govori francuski i engleski jezik.

Vukićević Petar

Rođen je 1938. godine u Prekornici, Ljubotinj. Srednju i VPS završio u Aleksincu i Nišu. U tim mjestima živio 12 godina, aktivan u svim omladinskim akcijama, vodeći omladinsku brigadu Paraćin–Niš.

U Foči živio i radio 18 godina, aktivan u društveno-političkom radu. Zadnjih 30 godina je u Budvi, đe je aktivan u raznim djelatnostima između ostaloga, stvorio jedinstveni muzej u okviru Osnovne škole „Stefan Mitrov Ljubiša“. Penzionisani je nastavnik istorije.

KOMEMORACIJE

ILIJA PUŠIĆ
(1922–2015)

Ilija Pušić, magistar arheologije preminuo je u 94. godini života. Ostavio je veoma raznoliko i bogato stvaralačko djelo. Crnogorska akademija nauka objavila je dvije njegove knjige iz oblasti arheologije i umjetnosti: *Vranjaj – praistorijsko stanište iznad Herceg Novog* i *Preromanička plastika u Boki Kotorskoj*. Oko pedeset naučnih radova o njegovim arheološkim otkrićima objavljeno je u najprestižnijim stručnim časopisima.

Ilija Pušić je kao direktor Muzeja u Herceg Novom osnovao i Likovnu galeriju „Josip Bepo Benković“ te pokrenuo godišnjak *Boka*, časopis za kulturu i umjetnost i bio glavni urednik prvih pet brojeva. Bio je višegodišnje aktivni član Bokeljske mornarice. U mlađim godinama bio je glumac i režiser u amaterskom hercegovskom pozorištu. Svirao je i prvu violinu u gradskom kamernom orkestru dok se orkestar nije rasformirao. Kasnije je kao pjevač bio među osnivačima vokalnog ansambla „Bokelji“.

Pušić je bio istaknuti učesnik NOB-a te je odlikovan ordenom zasluga za narod drugog reda. Član je Matice crnogorske od osnivanja.

Bio je strastveni jedriličar i sportski ribolovac.

Po sopstvenoj želji kremiran je i urna je pohranjena u porodičnoj grobnici u Kumboru.

Marija Čolpa

SIMO KOMADINA
(1947–2015)

Simo Komadina je rođen 14. marta 1947. godine u Đenovićima. Osnovnu školu završio je na Cetinju, Srednju muzičku školu u Podgorici a Akademiju muzičkih umjetnosti u Beogradu.

Kao profesor i direktor Osnovne muzičke škole „Savo Popović“ na Cetinju dao je veliki doprinos podizanju nivoa nastave i uslova za njeno kvalitetnije odvijanje. Još od sredine sedamdesetih godina, angažuje se na brojnim projektima i aktivnostima od kojih treba posebno istaći inicijative za oživljavanje rada Gradskog hora i Gradske muzike. Bio je stalni član KUD-a „Njegoš“ i njegovog muzičkog orkestra u kojemu je svirao klarinet. Simo je cijeli svoj život posvetio muzici.

Bio je veliki pobornik crnogorske nezavisnosti i veoma aktivan član Upravnog odbora Matice crnogorske Ogranak Cetinje.

Iako po prirodi tih i nenametljiv, volio je život i ljude tako da je s razlogom bio poštovan od svih koji su ga poznavali ili sa njim saradivali.

Umro je 24. 07. 2015. godine na Cetinju gdje je i sahranjen. Iza sebe je ostavio suprugu Milku i ćerku Vlatku.

Vesko Pejović

SLOBODAN FRANOVIĆ
(1947–2015)

Ko li ti uze, odbljesak dana / nebo i kuću u granju skritu / ko li to ubi u letu pticu / i slomi grane jablanu vitu (L. Ivanović). Životnu pozornicu napustio je 22. 07. 2015. g, poznati crnogorski pravnik, osnivač i predsjednik Crnogorskog helsinškog komiteta za ljudska prava, emancipator kulture ljudskih sloboda i prava i zastavnik prava crnogorskog naroda na samoopredjeljenje Slobodan Petrov Franović, iz Budve, po mudrosti, umnosti, eruditskoj naobrazbi, hrabrosti i otmjenosti duha, jedan od najvećih Crnogoraca u njenoj slobodarsko-kulturološkoj povjesnici na razmeđu dva vijeka i dva milenijuma.

Priroda je stavila ljudsko nadanje između dva suverena gospodara – rađanja i umiranja, a sam ljudski život na knjigu naliči – na njenoj prvoj stranci je bol, a na posljednjoj tuga, što stiže se Iridom, glasnicom bogova, koja krajem osamdesetih godina prošloga vijeka prenese zlokobne najave boga rata Marsa, čije ratne trube nijesu pomutile umne, razumske i intelektualne potencije široke ekspresije čovječnosti i znanstvenosti Slobodana Franovića i to u vremenu kada se pitalo: je li teže čovjeku u vremenu ili vremenu u čovjeku? Živjeti znači misliti. Misliti znači uzdići umne potencije do stupnja mudrosti. Biti mudar znači vidjeti razviće povijesti u buduća vremena, po Hegelovom postulatu: *Kretanje svjetsko-istorijskog duha stalno je ostvarivanje ideje slobode*. Franović je bio dijalektički um, jer je znao da otkriva kauzalne veze na uzročno-posljedičnom lancu društveno-istorijskog praxisa. On je bio čovjek, otjelotvoren po zadaći prirodne kulture ljudskog duha, zasnovanog na principima razvoja vizija temeljnog ljudskog zakona – čovječnosti: *putem hodim, u vjekove gledam*. U prelomnim vremenima istorijskih puteva crnogorskoga bića na raskršćima svjetsko-istorijske pozornice, on je kao zatočenik crnogorske rodne grude znao kazivati omiljene stihove: *Zemljo moja blaga, zemljo moja mala / roso u prskanju, višnje rascvjetala* (D. K.). Na negatorske i hegemonističke tendencije i ratnohuškačke signale, znao je odgovoriti poetikom: *Crna Goro ja na tvome dlanu, vidim budućnost razumom kovanu/Crna Goro to u osvit dana/ničemo iz tvojih prstiju i rana/Crna Goro, mi smo istog roda: jer dan bez bune, drvo je*

bez ploda (P. Đ.). Same potencije umno/razumske emanacije ljudskog intelekta nijesu sposobne da ideju i viziju pretoče u djelatno bivstvo praksisa, bez srca i hrabrosti, jer je još Viktor Igo poručio da bi za ljudski rod najbolje bilo *kada bi razum u srcu počivao*, a atinski strateg i državnik Perikle helenskoj civilizaciji ostavio u nasljeđe postulat: *tajna slobode počiva u hrabrosti*. Franović je sjedinio umnost i mudrost sa hrabrošću.

Slobodan Franović bio je Kamijev pobunjeni čovjek, stavljajući filozofsko načelo: *bunim se, dakle jesam*, ravnopravno uz gnoseološki Dekartov princip: *mislim, dakle jesam*. On je bio persona. Persona je, po Hegelu, najviši stupanj ličnosti, nego samo ona osoba koja poštujući ljudsko dostojanstvo svaku drugu osobu ili zajednicu ljudi, smatra sebi, odnosno svojoj zajednici, ravnim. Slobodan Franović bio je oličenje otmjenosti duha, aristokracije plemenitosti, gospodstva u socijalnoj komunikaciji i dijalogu, erudicija znanja i enciklopedija širokog obzora polihistorijske odlike, zaljubljenik u multikulturalnost – nacionalnu i religijsku, u harmoniju njihove djelatne integrativnosti i konvergencije, govoreći da je ljudskom društvu potrebna različitost u svim fenomenima ljudskog bića, kao što je to u prirodi biodiverzitet zasnovan na zakonima jedinstva suprotnosti. Stari Heleni poručili su: *naša imena su naša znamenja*, a Slobodanova životna zadaća je bila borba za slobodu svakog ljudskog bića, pravo na slobodu crnogorskog naroda na samoopredjeljenje, znajući da se sloboda ne dobija na dlanu nego se za nju bori, pa je i Slobodanov život bio borba neprestana, jer je Slobodan suštastvo samo životnog noumena. Slobodan i sloboda bili su jedno biće čija je krajnja svrha čovjek i njegovo pravo na sreću i slobodu.

Slobodan Franović je princ crnogorske moderne jurisprudencije utemeljene na dubokim, autonomnim, samoniklim, jedinstvenim i originarnim vrelima crnogorske pravne baštine, kulturne i moralne tradicije čija ontologija i aksiologija ljudskih prava izvire iz praiskonske blagodeti čovjekove prirode i samog crnogorskog bića – ljudskog dostojanstva, slobode i pravde, jer druge izvore nije morao tražiti u evropskoj pravnoj baštini jer ih do početka devetnaestog vijeka nije bilo, a Crnogorci emanaciju svog povjesno-filozofskog stava formulisali su još Zakonikom Ivana Crnojevića iz 1482. zlatnom poveljom o slobodi utočišta: *svakome ko ište slobodu da ne bi pod tuđe verige ropstva pao*, kada, u sito vrijeme, Evropom hara inkvizicija, načelo *index librorum prohibitorum*, vjerski ratovi, diskriminacija po osnovu socijalno-ekonomskog položaja ljudi, kolonijalizam i dr., od čega Crnogorci nijesu nikad bolovali, nego zastavu dostojanstva i ljudskih prava prvi ponijeli pred evropskijem narodima. Uvjeren sam, po zavjetnoj dužnosti svoje naučno-istraživačke zadaće i po supstancijalnim vrednotama Franovićeve duboke spoznaje kulture

i doktrina o slobodama i ljudskim pravima čiju misiju je širio po crnogorskim kulturnim prostorima, da će jednog dana, jedan amfiteatar ili katedra, na crnogorskim univerzitetima na kojima se izučavaju jurističke i druge društvene i humanističke nauke, ponijeti ime Slobodana Franovića.

„Odněkuda, iz tišine trave / ko bogovi molitvom dozvani / ponovo će ljudi (kao Ti Slobodane) da se jave / i osmisle svijet uspavani“ (V. Nikolić).

Čedomir Bogićević

U ovaj ram za biografiju stali su osnovni podaci o njegovom životu, ali ne i njegova duša. Ona se nije dala saviti i staviti ni u jedan ram, zato i danas treperi na nebu Crne Gore, kao i osmijeh koji je bio njegovo najljepše i najače oružje.

Miraš Martinović

RAJKO VUJIČIĆ
(1940–2016)

Komemoracija Matice crnogorske i Opštine Kotor
Kotor, palata Bizanti, 6. februar 2016. u 12 sati



Uvažena ožalošćena porodice, uvaženi skupe!

Matica crnogorska, njen Ogranak Kotor i Opština Kotor ovim komemorativnim skupom odaju dužnu počast izuzetnoj ličnosti koja je dala ogroman doprinos cjelokupnoj crnogorskoj kulturi i unutar nje, posebno našem gradu.

Rajko Vujičić rođen je 18. maja 1940. godine u Gornjem Polju kod Nikšića. Osnovnu školu završio je u Vidrovanu, gimnaziju pohađao u Nikšići i Skoplju gdje je maturirao 1959. godine. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Skoplju 1964, dvojnu grupu: germanistiku i istoriju umjetnosti. Magistrirao je na Filozofskom

fakultetu u Zadru iz oblasti istorije umjetnosti, sa temom, –Bokokotorska slikarska škola. Na istom fakultetu odbranio doktorsku tezu 1983. Pod nazivom: „Bokokotorska ikonopisna škola XVII i XIX vijeka“.

„Od 1966. Do 1985. radi na Turističkom odsjeku Više Pomorske Škole u Kotoru kao saradnik, predavač, profesor. Od 1985. do 1988. docent je na Kulturološkom fakultetu na Cetinju, a od 1988. do 1998. predaje na Fakultetu likovnih umjetnosti na Cetinju đe je bio redovni profesor.

Predavao je na postdiplomskim studijama Fakulteta za pomorstvo u Kotoru i na Filozofskom fakultetu u Prištini.

Bavio se pedagoškim, naučnoistraživačkim, publicističkim i medijskim radom. Bio je član crnogorskog PEN centra, predsjednik Društva istoričara umjetnosti



Crne Gore, član nekoliko redakcija stručnih časopisa kao i stručnih komisija iz domena zaštite kulturne baštine.

Boravio je u svim evropskim zemljama (izuzev skandinavskim), Egiptu, Palestini, kapadokiji i afričkim zemljama MAGREB-a. Objavio je više pojedinačnih izdanja i preko tridesetak naučnih članaka i rasprava.

Najzanačajnija posebna izdanja: *Spomenici kulture Crne Gore*, 1997. *Studije iz crnogorske istorije umjetnosti*, 1999, *Crna Gora kroz kulturnu baštinu*, (kooautorstvo) 2006, *Srednjovjekovna arhitektura i slikarstvo Crne Gore*, 2007, i druga, a od naučnih radova, navešćemo samo: *Sveti Tripun – osvrt na kult, ikonografiju*

i neke narodne običaje, 2002, Kivot Sv. Vladimira Dukljanskog, 2005, Lovro Dobričević kao minijaturista i ilustrator, 2006, O crkvi sv. Mihaila u Stonu, i mnogi drugi.

Za vanrednog člana Crnogorske akademije nauka i umjetnosti izabran je 8. decembra 2000. godine, a za redovnog 15. decembra 2006.

U osnivanju Matice crnogorske dao je svoj zapaženi doprinos kao i osnivanju Ogranka Matice u Kotoru čiji je bio i prvi predsjednik, a do samog kraja svog života saradivao je u Ogranku Matice u Kotoru, trudeći se i silno želeći da Matica crnogorska bude što čvršća i sigurnija na svom zacrtanom putu na dobrobit Crne Gore.

U onom teškom vremenu dalekih devedesetih godina kada je bilo u opasnosti postojanje i opstajanje cjelokupnog crnogorskog identiteta i države, svoj ogromni entuzijazam, znanje, stručnost i mudrost nesebično je i predano ulagao u održanje i obnovu nezavisnosti i kasnije razvoj svoje Crne Gore. U to doba kada je samo upotreba pridjeva „crnogorski“ donosila neprijatnosti, Rajko Vujičić dosljedno se zalagao za očuvanje svih crnogorskih kulturnih tekovina čija se osnovna vrijednost pokušavala mijenjati ili negirati, svojim znanjem i zalaganjem doprinosio vraćanju autokefalnosti Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, jezika, državnih simbola.

Ljubav prema Crnoj Gori i posebno prema njenoj kulturnoj baštini bila je ogromna i ona je zračila iz njega kako kroz njegove tople i lijepe riječi kada je o Crnoj Gori govorio, tako i stručno i naučno kroz njegovo pero, kroz njegova napisana djela. Proučavanju kulturne baštine Crne Gore posvetio je zapravo, iskreno i predano, čitav svoj radni vijek. I Crna Gora će ga sigurno kao takvog pamtili.

A neđe, u njenim čvrstim temeljima, možda neđe između Nikšića i Kotora, nalaziće se i jedan kamen koji je Rajko Vujučić postavio u fundament Crne Gore.

A unutar te ljubavi prema Crnoj Gori, posebno mjesto zauzimao je naš grad.

Bio je zaljubljenik u Kotor.

Mnoge zgrade u njemu, mnoge crkve i njihova umjetnička djela, mnoge pjace i pjacete, i svaka mala ulica bile su u njegovom srcu i predano ih je izučavao shvaćajući njihov značaj i osjećajući njihovu ljepotu. Bogata i raskošna prošlost Kotora ga je osvojila i on joj je svojim interesovanjem i naučno istraživačkim radom uspješno kroz svojhe radove, na svoj način uzvraćao.

Zaštitnik grada, Sv. Tripun, bio je predmet njegovog ogromnog poštovanja i naučnog interesovanja, kao i Katedrala čijem je oporavku od zemljotresa svojim stručnim istraživačkim radom davao svoj, kako naučni, tako i ljudski doprinos do uspješnog vraćanja izgleda Katedrale u njeno današnje stanje.

Njegova stručnost i znanje bili su prisutni u mnogim institucijama kulture našeg grada: Regionalnom zavodu za zaštitu kulture, Pomorskom muzeju, Istorijskom arhivu, u mnogim komisijama i stručnim tijelima koja su se bavila pitanjima

valorizacije, restauracije pokretnog i nepokretnog kulturnog blaga našeg grada. Zapravo, nije bilo nijednog važnijeg problema ili pitanja u kulturi a da akademik Vujičić nije u njemu učestvovao i dao ogroman doprinos njegovom razrješenju, vrijednovanju i očuvanju kulturne baštine njegovog voljenog Kotora.

Zastavi našeg grada koja se vije na zgradi Opštine, kroz svoj rad u Savjetu za kulturu opštine Kotor, uz ostale kolege, dao je svoj ogromni stručni doprinos, ispoljavajući uz stručnost, poznavanje istorije i tradicije, i svoj veliki ljudski kapacitet poštovanja i ljubavi prema gradu u kojemu je proveo svoj životni vijek.

Sabrati u najkraćim crtama ogromno znanje i stručno-naučno interesovanje jedne plodne naučne ličnosti nemoguć je zadatak.

A takva ličnost je i akademik Rajko Vujičić.

Ostaje na ljudima njegove struke i same Akademije da njegov rad vrjednuju i koriste na opšte dobro Crne Gore.

Ostaje na Njegovim saradnicima i prijateljima u Kotoru da čuvaju i vrjednuju njegov doprinos kulturnoj baštini njegovog, našeg, i UNESCO-vog grada Kotora.

Vama, uvaženi ožalošćeni članovi porodice Vujičić pored vaše ljubavi i sjećanja, ostaje i veoma važno, trajno saznanje, koliko je značajan i poštovan bio uvaženi akademik Rajko Vujičić i njegovo djelo, što ćete sigurno sa ponosom u vašoj porodici čuvati.

Sa istim ponosom i poštovanjem, pored njegove voljene Crne Gore, znaće i njegov Kotor, i ne samo kroz Maticu crnogorsku, da uzvratiti na prikladan način naučniku za ljubav i znanje koje je ugradio u vrjednovanju kulturnog blaga ovog grada. A kao podsticaj, stići će možda i poruka sa neke od slika Lovra Dobričevića, koje je minuciozno obradio, istražio.

Umjetničko djelo zna za ukazanu ljubav ponekad snažno, na umjetnički, samo njemu znani način, da uzvratiti onome ko ga je s ljubavlju i znanjem obradio. Za očekivati je da to ponekad, za isto to djelo, znaju uzvratiti i ljudi.

Sigurna sam da je cjelokupno djelo Rajka Vujičića zaslužilo takvo vrjednovanje i da će značaju njegovog djela i njegove ličnosti znati na odgovarajući način uzvratiti ljudi u Crnoj Gori i njegovom Kotoru.

Iskrenih zaljubljenika Kotor je imao u svojoj dalekoj i nedavnoj prošlosti i jedan od njih, bez sumnje je akademik Rajko Vujičić.

Neka mu je vječna slava i hvala!

Vesna Vičević

VLADO BLAŽOV MARKOVIĆ
(1934–2016)

Vladimir Blažov Marković rođen je 9. februara 1934. godine u Tetovu. Osnovnu školu završio je na Cetinju, gimnaziju u Lovčencu, Medicinski fakultet u Beogradu, kao i specijalizacije pulmologije, radiologije i urologije.

Radio je u Tivtu, Risnu, Prčanju i jedan je od osnivača lječilišta „Vrmac“, gdje je bio i direktor.

Radio je u Libiji, a po povratku u Beogradu do penzije.

Bio je član predsjedništva Saveza boraca i antifašista u Kotoru. Ranije sekretar i član Komiteta Saveza komunista Kоторa.

Član je Matice crnogorske od osnivanja Ogranka u Kotoru.

Još jedan iz plejade vrsnih intelektualaca i visoko moralnih ljudskih osobina preselio se u naše sjećanje i poštovanje, kao što su bili Jovan Vujadinović, Milan Vulović, Rade Kustudić, Miloš Milošević, Rajko Vujičić koji su bili neizbrisivi dio vrijednosti drevnog Kоторa i Crne Gore.

Crna Gora i njena samostalnost bila je njegova svetinja, njegova riječ se poštovala, doprinos afirmisanju autokefalne Crnogorske crkve.

Njegovo interesovanje za prošlost bilo je u funkciji sadašnjosti i budućnosti.

Poznavanje sebe uči nas odakle dolazimo i kuda idemo. Da nema pamćenja i saznanja iz prošlosti ne bi bilo sadašnjosti i budućnosti.

Ovo je sjećanje na ljude koji su najveći dio svojeg života posvetili istini o svojoj zemlji i svojoj ljubavi prema njoj.

Žarko Mališić